

ΣΚΥΦΑΣ

ΕΤΟΣ Βον 1956. ΑΡΤΑ — ΙΟΥΝΙΟΣ ΤΕΥΧΟΣ 5ον

Έκδοτης: Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος "Αρτης ὁ «Σκουφᾶς» — Διευθύνεται ὑπὸ Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς — Ὑπεύθυνος Συντάξεως Τάκης Βαφιᾶς = Ἐτησία συνδρομῆ Δρχ. 30. — Ἰδρύματα Δρχ. 60. — Τιμὴ τεύχους Δρχ. 7 =

ΚΩΣΤΑ ΤΣΕΤΗ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ

Μιά πνευματικὴ γιορτὴ δὲν μᾶς φέρνει μόνο σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὶς μορφές τῆς διάνοησης ἀνοίγοντας εὐρύτερους κύκλους μάθησης δὲν μᾶς δημιουργεῖ μόνο μιὰ αἰσθητικὴ συγκίνηση, ἀλλὰ πολλὰς φορές μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία, νὰ κάνουμε ἕναν ἀπολογισμό ἔργου καὶ μαζὶ μιὰ ἀνακεφαλαίωση.

Ἀνακεφαλαίωση παραγωγικῆ, γιὰ νὰ γνωρίσουμε, ἂν τὸ ἔργο μας ἀνταποκρίθηκε στὸν προορισμὸ του καὶ ποῦ θὰ ἔχη σὰν καταστάλαγμα τὴν πείρα ποῦ ὀριμάζει τὴν σκέψη καὶ κατευθύνει τὴν μελλοντικὴ δράση μὲ λιγώτερα λάθη καὶ μεγαλύτερη ἀπόδοση. Μιὰ τέτοια γιορτὴ ἦταν καὶ οἱ διήμερες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις ποῦ ὀργανώθηκαν τὸν περασμένο Μάη ἀπὸ τὸν Μουσικοφιλολογικὸ Σύλλογο Σκουφᾶς, γιὰ τὴν συμπλήρωση τῶν ἐξῆντα χρόνων ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποῦ ἰδρύθηκε.

Στὴ διαδρομὴ αὐτῆ τοῦ χρόνου, ἄλλοτε εἰρηνικὴ καὶ ἄλλοτε ἀνώμαλη ἀπὸ τοὺς δύο μεγάλους πολέμους ποῦ μεσολάβησαν, ὁ Σκουφᾶς ἐπέζησε καὶ ἀπετέλεσε τὴ βάση γιὰ κάθε ὥρα καὶ πολιτισμένη ἐξόρμη

ση. Τὸ σπουδαιότερο εἶναι, πῶς ποτὲ δὲν δημιουργήθηκαν χρονικὰ διαστήματα ἀδρανεῖας, ποῦ νὰ ἔθεσαν σὲ ἀμφιβολία τὴν ὕπαρξή του.

Καὶ στὶς πιὸ ἀκόμη κρίσιμες στιγμὲς ποῦ πέρασε ὁ τόπος μας, ἐφ' ὅσον μόλις τὸ ἐπέτρεπαν οἱ συνθήκες, ὑπῆρξε τὸ ἐπίκεντρο σημεῖο γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο διαγράφονταν ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ τῆς Ἄρτας. Μὲ τὰ πενιχρά μέσα ποῦ διαθέτει ἡ ἐπαρχία, μὲ τὴ συμβολὴ καὶ τὴν ἐργατικότητα γνωστῶν ἢ ἀφανῶν μελῶν του, ὁ Σύλλογος Σκουφᾶς κατῶρθωσε νὰ καλύψη τὶς πνευματικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἀνάγκες μιᾶς πόλης μὲ τόσο πλοῦσια παράδοση καὶ τόσες δημιουργικὲς ἀνησυχίες. Ἀκόμη περισσότερο τ' ἀξιοσημεῖωτα αὐτὰ ἐπιτεύγματα ἀποτελοῦν τὶς πιὸ ὀμορφες σελίδες τῆς πρόσφατης τοπικῆς μας ἱστορίας. Ἐχοντας στὸ ἐνεργητικὸ του μιὰ τόσο σπουδαία ἐπίδοση, ἀποτέλεσμα ἀνεξάντλητης ἐμπνευσης καὶ ἀκατάβλητης ἐργατικότητος, στερέωσε τὴν φήμη του σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς λίγους ἐπαρχιακοὺς πνευματικοὺς συλλόγους τῆς χώρας μας καὶ ἔγινε παράδειγμα γιὰ

μίμηση. Οἱ ἐκδηλώσεις γιὰ τὰ ἐξηντάχρονα τοῦ Σκουφᾶ ἔκλεισαν καὶ ἀνοιξαν ταυτόχρονα μιὰ παρένθεση. Ἀποτελοῦν τὸν σταθμὸ μιᾶς δημιουργικῆς ἐποχῆς ποῦ πέρασε καὶ τὴν ἀφειτηρία μιᾶς περιόδου ποῦ ἀρχίζει. Ἐξήντα χρόνια ζωῆς ἐνὸς Συλλόγου, ποῦ ὄχι μόνο δὲν παροῦσασε συμπτώματα κόπωσης καὶ παρακμῆς, ἀλλὰ ἐπιταχυνομένη πρόοδος, δικαιολογοῦν κάθε αἰσιοδοξία γιὰ τὸ μέλλον. Μαζί ὅμως μᾶς δίνουν τὴν εὐκαιρία, νὰ ἐρευνήσουμε καὶ νὰ μάθουμε, πὺ εἶναι τὸ μυστικὸ αὐτῆς τῆς τόσο δημιουργικῆς ἐπιβίωσης! Ἐπιβάλλεται νὰ τὸ ποῦμε. Ὁμόνοια, σύμνοια καὶ συγκέντρωση δυνάμεων πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνση. Δυνάμεις ἀντίρροπες ὄταν δροῦν στὸν ἴδιο ἐπαρχιακὸ χῶρο καὶ ἐξουδετερώνουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ εἶναι πάντοτε καταστρεπτικῆς. Ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ διχοστασία, ἡ ἀγονη ἀμφιβολία καὶ ἡ ὀλιγωρία ὄσων μποροῦν καὶ δὲν προσφέρουν, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ ἀρνηση.

Ἡ Ἄρτα ἔχει πολλὰ ἀπὸ τὰ προτερήματα τῆς ἐπαρχίας Περιεσότερο διαθέτει ἔμψυχο ὑλικὸ μὲ παλμὸ καὶ ἔμπνευση. Ὁ Σκουφᾶς ἡ δημιουργικὴ αὐτὴ κυψέλη τό χρειάζεται καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸ στερηται.

Κατὰ καιροὺς εἶναι ἀπαραίτητη στὸν ὄργανισμό του ἡ ἀνανέωση αἵματος, γιὰ τὴ πόλη μας τοῦ ἀνέθεσε τὴ δύσκολη ἀποστολὴ τῆς διαιωνίσεως αὐτῆς τῆς πνευματικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς δράσης ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ. Ὁ Σκουφᾶς ὄργανισμὸς ποῦ δὲν ἀνήκει σὲ πρόσωπα καὶ παρακάμπτει τὴν ἐπαρχιώτικη νοοτρο-

πία μὲ προσανατολισμὸ πάντοτε τὴν ἀνάταση τοῦ τόπου μας, θὰ ἀντλή ἀπὸ τὸ ἀνώνυμο ἀνθρώπινο στοιχεῖο του δύναμη καὶ ἔμπνευση καὶ θὰ παραδίδη ἔργο. Ἔργο, σύμφωνο πάντοτε μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν, (μὲ τὸ ἀνάλογο ἐπιχρύσωμα τοπικισμοῦ, ὅπου χρειάζεται), ποῦ θὰ δίδη στὴν πόλη μας τὴν τιμὴ τῆς πρωτοπορίας. Τὸ περιοδικὸ μας, (δημιούργημα τοῦ Σκουφᾶ), ποῦ ἔχει ἤδη ἀποσπάσει τὴν πανελλήνια ἐκτίμηση, θὰ ἐργασθῆ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Θὰ εἶναι τὸ βῆμα γιὰ κάθε σοβαρὴ φωνὴ καὶ μαζί ὁ στίβος γιὰ κάθε ὠραῖο πνευματικὸ ἄθλημα. Εἶναι σίγουρο, πὺς πολὺ γρήγορα θὰ ἀποδίδη καρποὺς τῶσους, ὥστε νὰ ἐπαρκοῦν ὄχι μόνο γιὰ τὴν δική μας πνευματικὴ συντήρηση καὶ ἐξέλιξη, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ βλτίωση εὐρύτερου κοινοῦ. Ἡ προοπτικὴ του εἶναι σπουδαία καὶ θὰ δείξουμε, πὺς ὄλοι τὴν κατνοήσαμε, ἂν μὲ προθυμία ὑποστοῦμε ὅσοι μποροῦμε ἐλάχιστες καὶ σχεδὸν ἀνεπαίσθητες θυσίες.

Μὲ τὴν συμπλήρωση τῶν ἐξήντα χρόνων ζωῆς τοῦ Σκουφᾶ, σὺν συνέχεια τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων, θὰ ἦταν σοβαρὴ παράλειψη, ἂν τὸ τεῦχος αὐτό δὲν τὸ ἀφιερῶνα μὲ στὴ μνήμη—τοῦ ἑνός—τοῦ Μεγάλου Ἑλληνα, ποῦ ἡ Ἄρτα ἔχει τὴν τιμὴ νὰ τὸν φωνάζη παιδί της!

Στὴ μνήμη τοῦ πρωτεργάτη τῆς ἐλευθερίας Νικολάου Σκουφᾶ, ποῦ μὲ τόση ὑπερηφάνειᾶ ὁ Σύλλογος φέρει τ' ὄνομά του. Καὶ κάτι ἄλλο. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ, ἂν τελείωνε μὲ τὴν φράση! «Ὁ Σύλλογος Σκουφᾶς, εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ τόπου μας!».

ΜΙΧΑΗΛ ΠΕΡΑΝΘΗ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΥΦΑΣ*

“Ολοι σας βέβαια γνωρίζετε πώς ο Νικόλαος Σκουφᾶς, ἀπ’ τὸ Κομπότι τῆς Ἄρτης ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς συνιδρυτὲς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, μαζὶ μὲ τὸν Εἰάνθο καὶ τὸν Τσακάλωφ.

Ἄλλὰ ποιὸς ἀκριβῶς ὑπῆρξεν ὁ ρόλος του; Ποιὰ στάθηκε ἡ συμβολή του; Ποιὸ τὸ μέτρο τῆς ἀξίας του;

Οἱ πληροφορίες γι’ αὐτὸν εἶναι ἐλάχιστες, ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμένες, ὥστε δικαιολογημένα, ὄχι μόνον ἔμεῖς οἱ συμπατριῶτες του, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, νὰ ἀγνοοῦμε ἐπακριβῶς τὴν προσωπικότητά του.

Ὁ ἴδιος δὲν ἔγραψε ποτὲ τίποτε γιὰ τὴν δράση του, ὅπως ἔγραψαν, πληθώρα κώματα, οἱ ἄλλοι συναθλητὲς του. Κι’ ἂν ἐγκύψουμε στὰ κείμενα αὐτά, δὲν θὰ βροῦμε στοιχεῖα, πὺν νὰ μᾶς κάνουν ἰδιαίτερα ὑπερηφάνους.

Ὁ Ἐμμ. Εἰάνθος, ἐπὶ παραδείγματι, μᾶς λέει πὺς αὐτὸς ἀνεξωπύρωσε στὴν καρδιά τοῦ Σκουφᾶ τὸ πατριωτικὸ αἶσθημα, πὺν θὰ πῆ, πὺς ὁ Εἰάνθος ὑπῆρξεν ὁ καθαντὸ ιδρυτὴς τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας.

Ὁ Φιλήμων, στὸ «Δοκίμιό» του, χρησιμοποιεῖ πληροφορίες πὺν τοῦ ἔδωσαν ἄλλοι, γιὰτὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐπρόλαβε τὸν Σκουφᾶ, ζωντανό. Κι’ ἔτσι, παρὰ τὴν ἀντικειμενικὴ του διάθεση, πέφτει συχνὰ θῦμα τῆς φιλοδοξίας τῶν πληροφοριοδοτῶν του, πὺν ἤθελαν διὰ πια ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἀποτελοῦσεν ἓνα τίτλο τιμῆς γιὰ τὸ Ἔθνος, νὰ ἀναδειχθοῦν σὲ πρωτεργάτες τῆς ιδέας.

Ἐνας ἄλλος φιλικὸς, ἀπὸ τὰ μεταγενέστερα μέλη, ὁ ἱστορικὸς Σπηλιάδης, γράφει σ’ ἓνα σημεῖο τῆς ἱστορίας του: «Ἴδου τὸ 1816 ἀναφαίνεται ἐν Ὀδησῶ ὁ Σκουφᾶς, ἐπαγγελόμενος τὸν ἀπόστολον τῶν Φιλικῶν καὶ ἀρχίζων νὰ κατηγῆ τοὺς Ἕλληνες». Πὺν θὰ πῆ, ὅτι ὁ Σκουφᾶς δὲν εἶχε στὴν πραγματικότητα κανέναν σπουδαῖο ρόλο, καὶ πὺς ἀπλῶς ἐμφανιζόταν ἐπαγγελόμενος τὸν ἀπόστολο, ἐκτελώντας ἐντολὲς τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς.

Ἐνας ἄλλος, πὺν φαίνεται συνεχῶς δίνοντας συμβουλὲς καὶ κάνοντας παρατηρήσεις στὸν Σκουφᾶ ἦταν ὁ Ἀναγνωστόπουλος, πὺν θὰ πρέπη βέβαια νὰ ἐπαιξε κάποιον κεφαλαιώδη ρόλο στὸν μυστικὸ μηχανισμό τῆς ἑταιρείας.

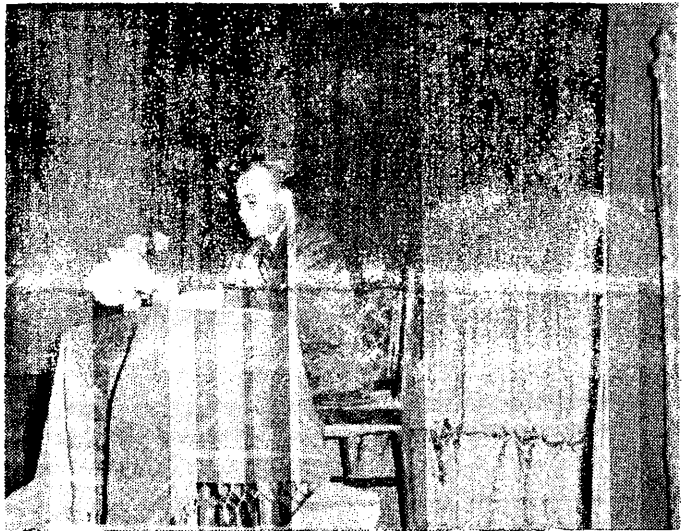
* Διᾶλεξις πὺν δόθηκε τὴν 7ην Μαΐου ἐ.ἔ. ἀπὸ τὸν ἱελεκτὸ Λογοτέχνη κ. Μιχαῆλ Περάνθη στὴν αἴθουσα Ὁρφεὺς γιὰ τὰ δεκάχρονα τοῦ Συλλόγου Σκουφᾶς.

Ποιοί ἦταν λοιπὸν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, καὶ ποίος ἦταν τελικὰ ὁ ρόλος τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ;

Ἡ ἔμπνευση, ἡ ἴδρυση, ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ διατήρηση, ὅλη ἡ Φιλικὴ ἑταιρεία ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς ἰδέα ὡς τὴν τελικὴ τῆς πραγμάτωσης, ἦταν ἔργο ἀποκλειστικὸ καὶ θεσπέσιο τοῦ ἀφανοῦς αὐτοῦ μάρτυρα τῆς ἐλευθερίας τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ, κυφορημένο μέσα στὸν πατριωτικὸ του ἐνθουσιασμό, συντηρημένο μὲ τὶς φτώχειες καὶ τὶς ἀγρύπνειες του, θεμελιωμένο στὶς ἀγωνίες καὶ στὶς πίκρες ποὺ πότισαν, καὶ στὸ τέλος ἔσπασαν, τὴ μεγάλη καρδιά του.

Ἄν δὲν μίλησε ὁ ἴδιος γιὰ τὸ ἔργο του, ἡ ὥρα δὲν ἦταν γιὰ λόγια, ἀλλὰ γιὰ

◀◀◀
 Ὁ Λογοτέχνης κ. ΜΙΧΑ
 ΗΛ ΠΕΡΑΝΘΗΣ ὁμιλῶν
 στὰ ἐξηντάχρονα τοῦ Μου-
 σικοφιλολογικοῦ Συλλόγου
 Ὁ «Σκουφᾶς»

πράξεις. Ἄν ἄφησε νὰ τὸν νομίζουν ὡς ἀπλὸ μέλος, αὐτὸ τοῦ ἐπέβαλε ἡ σκοπιμότητα—ὅπως θᾶχετε τὴν εὐκαιρία νὰ διοπιστώσετε παρακάτω. Κι' ἂν ἄλλοι ἀποπειράθησαν στηριγμένοι στὴ σιωπὴ τοῦ τάφου, ποὺ τὸν ἐκάλυπτε, νὰ οἰκειοποιηθοῦν τὸ ἔργο του, ὁμως ἡ δικαιοσύνη δὲν ἄργησε. Ὑπῆρξαν τόσες οἱ φιλοδοξίες, κι' ἀπὸ τόσο διαφορετικὲς κατευθύνσεις, ποὺ οἱ ἐπίδοξοι διαψεύστηκαν μόνον τους καὶ ἔγραψαν συμπληρώματα καὶ ἀπολογίες καὶ ἐπανορθώσεις καὶ παρατηρήσεις, ἀλλὰ δημοσιευμένα, ἀλλὰ χειρόγραφα ἀκόμη (ἀποκείμενα στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη). Μὲς ἀπ' αὐτὰ ἔλαμψε πάμφωτη πιά ἡ προσωπικότητα τοῦ Σκουφᾶ καὶ τραγικὴ ἡ δυσοίωνα μοῖρα του.

Φαίνεται ὠστόσο, πὼς ἡ ἐναντιότητα καὶ ἡ καταδρομὴ δὲν σταμάτησαν, μήτε ὅταν ἀποκαταστάθηκε ὡς ὁ ἀναντίρρητα ἰδρυτὴς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Μπορεῖτε νὰ τὸ διαπιστώσετε αὐτὸ ἀπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ, ποὺ τὸν δίνει ὁ Σ. Τρικούπης στὴν ἱστορία του: «Νικολάος τις Σκουφᾶς, ἄνθρωπος τιμίον χαρακτήρος, πολύπειρος, ἀλλ' ὀλίγης παιδείας καὶ μικρᾶς σημασίας, συνέλαβε πρῶτος τὴν ἰδέαν συστά

σεως πολιτικῆς ἑταιρείας...». «Ὀλίγης παιδείας καὶ μικρᾶς σημασίας».

Ἄλλ' ἂν ὁ χαρακτηρισμὸς μποροῦσε νὰ εὐσταθῆσῃ γιὰ τὴν πρὸ τοῦ 1814 ἐποχῆ, ἦταν ὅμως τελείως ἀπαράδεκτος γι' ἀργότερα. Ἄνθρωποι μεγαλύτερης καὶ μεγίστης παιδείας ὄχι μόνον δὲν πραγματοποίησαν ὅσα ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ ἀντέδρασαν στὸ ἔργο του. Κι' ὕστερα, ὅταν ἡ Φιλικὴ ἑταιρεία ἀποτελεῖ ἓνα τεράστιο ἐπίτευγμα, γιὰτὶ τάχα ἡ ἔννοιά της δὲν θ' ἀντανακλᾷ καὶ στὸν δημιουργό της, ὁ ὁποῖος πρέπει —κατὰ τὸν Τρικούπη— νὰ παραμῆνῃ «μικρᾶς σημασίας»;

Ὁ μόνος, κυρίες καὶ κύριοι, ποὺ διονύχισεν ἐπίμονα ὅλες τὶς πηγές καὶ ἀποκατέστησε μὲ δικαιοσύνη σ' ὅλο τὸ βᾶθος τοῦ πικροῦ μεγαλείου του τὸν μαρτυρικὸ Νικόλαο Σκουφᾶ, εἶναι ὁ νεώτερος ἱστορικός, ἀειμνηστος Τάκης Κανδηλῶρος, στὸ βιβλίον του γιὰ τὴ «Φιλικὴ ἑταιρεία» διαπιστώνοντας καὶ ὁ ἴδιος, ὅτι «κανεῖς ἕως τώρα δὲν ὑμνησεν, ὅπως πρέπει, τὴν ψυχικὴν ἀντοχὴν καὶ τὴν ὀρθοφροσύνην τοῦ Σκουφᾶ».

Αὐτὸν τὸν παρεξηγημένον πρωτεργάτη, αὐτὸν τὸν κεραυνοβολημένον ἥρωα, ποὺ τιμᾷ μὲ τ' ὄνομά του τὴν πατρίδα μας, θὰ προσπαθῆσω τώρα νὰ σᾶς σκιαγραφήσω μέσα στὰ πλαίσια, ποὺ συγχωρεῖ μιὰ διάλεξη.

Τὸ οἰκογενειακὸ του ὄνομα μᾶς εἶναι ἄγνωστο. Τὸ ἔτος ποὺ γεννήθηκε, ἐπίσης. Μόνον κατὰ προσέγγιση μποροῦμε νὰ συναγάγουμε τὸ 1779. Δὲν ἔχει, ἀκόμα, κανεὶς νὰ μιλήσῃ οὔτε γιὰ τίτλους ἀρματολικούς τῆς γενιάς του, οὔτε γιὰ δάφνες ἀρχοντικῆς καταγωγῆς, οὔτε γιὰ προσόντα πανεπιστημιακῶν σπουδῶν.

Οὔτε καπετάνιος ὑπῆρξεν, οὔτε ἄρχοντας, οὔτε λόγιος. Ἦταν ἀπλούστατα ἓνα χωριατόπαιδο, ἓνα παιδί τοῦ λαοῦ, γερό, ἔξυπνο καὶ τίμιον.

Εἶναι γεγονός ὅτι γεννήθηκε στὸ Κομπότι. Ἐπίσης εἶναι βέβαιον ὅτι μεγάλωσεν, ἔζησε κι' ἐργάστηκε στὴν Ἄρτα. Ἴσως μάλιστα στὴν Ἄρτα νὰ ἔμεινε οἰκογενειακῶς. Οἱ Ἄρτηνοὶ φώναζαν τὸν πατέρα του «κουμπάρο» —πράγμα ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι ἦταν ἀνάμεσά τους γνωστότατος.

Στὴν Ἄρτα ἔμαθεν ὁ Σκουφᾶι καὶ τὰ πρῶτα γράμματα, μὲ δάσκαλον τὸν Θεοχάρη Ντούγια, ποὺ δίδασκε στὸ ἔρειπωμένον ἐκκλησιάκι τῆς Κασσοπίτρας. Ὑστερὰ τὸν διαδέχτηκε ὁ Δεντραμῆς ἀπ' τὸ Μεσολόγγι.

Πηγαίνοντας στὸ σχολεῖο, δούλευε ταυτοχρόνως «κάλφας» νὰ μάθῃ τέχνη, τὴν τέχνην ἐκεῖνην ἀπ' τὴν ὁποίαν προσαπέκτησε τὸ ἐπώνυμό του. Ἔμαθε νὰ ράβῃ σκούφιας.

Ἀπὸ ἱστορικῶς ἐξακριβωμένα στοιχεῖα, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ἦταν ἓνας νέος μὲ λεβεντιὰ καὶ ἀποφασιστικότητα. Μὲ μυαλὸ πρακτικὸ καὶ τεράγωνον. Μὲ προτερήματα ψυχικὰ καὶ ἠθικὰ. Ξένος σὲ κάθε σκέψη δουλικότητας, καὶ ταυτοχρόνως, κατὰ τὸν Φιλήμονα, «ἀστείος καὶ εὐάρεστος εἰς τὴν ὁμίλιαν καὶ τὰς εὐθυμίας». Μὲ τὰ ψυχικὰ του χαρίσματα ἔγινε ἀγαπητὸς σ' ὅλην τὴν Ἄρτα. Καὶ μὲ τὶς ἔμφυτες ἱκανότητές του, προοδεύοντας ἀπὸ χρόνον σὲ χρόνον, ἐπέτυχε ν' ἀνοίξῃ δικό του μαγαζί, ἐμπορικὸ κατάστημα, ὅπου, ὅμως ἐργατικώτατος, ἐξακολουθοῦσε νὰ ράβῃ καὶ σκούφιας. Ἀπ' τὴν τοπικὴ παράδοση ξέρουμε πὼς τὸ μαγαζί του

βρισκόταν στο σημερινό μαγαζί Καρβελλά.

Ἄν κίνητρο τοῦ ἑκπατρισμοῦ του ἦταν ἡ προσφιλὴς ῥοπή τῶν ἡπειρωτῶν νὰ «καζαντήσουν» στὰ ξένα, τότε ὁ Σκουφᾶς θὰ τὸ ἀπεφάσιζε καὶ χωρὶς τὴν ἐξειλισσό-μενη τυραννία, «τοῦ Ἄλῃ Πασσᾶ». Ὁ συσχετισμὸς ὅμως μὲ τὸν παράγοντα αὐτόν, μᾶς κάνει ἀκριβῶς νὰ ὑποθέσουμε, πὼς ἄλλα ὑπῆρξαν τὰ κίνητρα ποὺ τὸν ἔσπρω-ξαν νὰ φύγῃ στὴν Ὀδησσό. Κατὰ μία πληροφορία ὁ Ἄλῃπασας μονοπώλησε τὸ ἐμπόριο τῶν σκούφων, κι' ὁ Σκουφᾶς μὴ θέλοντας νὰ ὑποταχθῇ, προτίμησε νὰ φύ-γη. Σύμφωνα μὲ ἄλλη πληροφορία, ποὺ βγαίνει ἀπ' τὴν τοπικὴ παράδοση, ἦρθε στὰ χέρια μὲ ἄπληστον Τοῦρκο, τὸν σκότωσε, κρύφτηκε τὶς πρῶτες μέρες στὸ Κομ-πότι, ὅπου πιθανώτατα κατοικοῦσαν οἱ συγγενεῖς του, ὅπως εἶπαμε, κι' ἀπὸ κεῖ κρυφὰ διέφυγε φτάνοντας στὴ Ρωσσία.

Πότε ἀκριβῶς ὁ Σκουφᾶς ἐγκατέλειψε τὴν Ἄρτα, δὲν μᾶς εἶναι γνωστόν. Μό-νον ὑποθέσεις μποροῦμε νὰ κάνουμε. Τὸ 1814, ὅταν συνέλαβε τὴν ἰδέα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, εἶχεν ἤδη στὴν Ὀδησσὸ δικό του μαγαζί καὶ δικό του, ἰδιόκτητο, σπίτι. Κι' ἐπειδὴ οἱ δουλειές του προχωροῦσαν σιγά-σιγά καὶ μάλιστα — ὅπως θὰ δοῦμε — τὸν ὠδήγησαν τελικὰ στὴ χρεοκοπία, θὰ πρέπει νὰ τοῦ χρειάστηκαν πολλὰ χρό-νια, τοῦλάχιστο δεκαπέντε, γιὰ τὴν περιουσιακὴ του αὐτὴ ἀποταμίευση. Ἐπομένως θὰ ἔφυγεν ἀπ' τὴν Ἄρτα ὄχι ἀργότερα ἀπ' τὸ 1799. Καὶ κατὰ τὴν ἴδια σειρὰ σκέ-ψεων, ὄχι νωρίτερα ἀπ' τὸ 1796. Γιατὶ μόλις τὸ 1796 ὁ Ἄλῃπασσᾶς ἔβαλε πόδι στὴν Ἄρτα. ποὺ ὡς τότε ἀποτελοῦσε κτῆμα τοῦ στέμματος, β ο ἰ β ο δ ι λ ἰ κ ι, ἔξαρτώμενο ἀπ' εὐθείας ἀπ' τὴν Βασιλὶδὲ Σουλτάνα.

Ὁ Ἄλῃπασας, τρέφοντας μεγάλες προσωπικὲς βλέψεις, κι' ἔχοντας ἀπόλυτη ἀνάγκη ἐξόδου στὸν Ἀμβρακικό, — μιά καὶ τ' ἄλλα ἡπειρωτικὰ παράλια, Πρέβεζα, Πάργα, Βουθρωτό, τὰ κατεῖχαν οἱ Βενετσιᾶνοι, — ἐπέτυχε ν' ἀγοράσῃ ὅλη τὴν πε-ριοχὴ τῆς Ἄρτας ἐπ' ὀνόματι κάποιου ἀνύπαρκτου Μουσταφᾶ.

Ἰδρυσε τότε στὴ Σαλαῶρα νεώρια καὶ χρησιμοποίησε κάθε μέσο γιὰ νὰ ἐκ-μεταλλευθῇ τὸν πλοῦτο τῆς Ἄρτας. Ὅσα ξόδεψε γιὰ τὴν ἀγορὰ κι' ὅσα χρειάστηκε νὰ καταβάλῃ σὲ φιλοδωρήματα, ἐννοοῦσε κατὰ τὴν συνήθειά του, νὰ τὰ καρπωθῇ διπλά καὶ τριδιπλά μὲ τὴ βαρύτερη φορολογία. Αὐτὴ εἶναι γιὰ τὴν Ἄρτα ἡ περι-οδος τῆς ἐξειλισσόμενης τυραννίας τοῦ Ἄλῃπασα. Μέσα στ' ἄλλα δὲν ἀποκλείεται ὁ ἄπληστος τοῦρκος, ποὺ ὁ Σκουφᾶς ἀναγκάστηκε στὸ τέλος νὰ τὸν σκοτώσῃ, νὰ εἶχε σχέση μ' αὐτὸ τὸ μονοπώλιο. Πάντως, ὁ ψυχομένος νέος τῶν 18—19 χρόνων δὲν ἐδίστασε νὰ φθάσῃ ὡς τὴν ἔσχατη ἀπόδειξη τοῦ πατριωτικοῦ του βρασμῶ, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴν Ὀδησσό, ὅπου πιά δὲν θὰ τὸν ξανακοῦσαμε παρὰ στὰ 1814, 35 χρόνων.

Μιά φιλικὴ συγκέντρωση, νυχτερινή, μὲ δύο ἄλλους ἀποδήμους, τὸν Ἐμμα-νουήλ Εἰάνθο καὶ τὸν Ἰθανάσιον Τσακάλωφ, ἔγινε ἡ αἰτία νὰ περάσῃ ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς στὴν Ἱστορία. Θέμα τους — τί ἄλλο; Ἡ Πατρίδα, καὶ τὸ γένος, καὶ ἡ σκλαβιά, καὶ τὸ «ποθούμενον».

Θὰ πρέπει ὅμως νὰ ποῦμε πρῶτα δυὸ λόγια καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους.

Ὁ Εἰάνθος ἦταν τότε 42 χρόνων, ὁ μεγαλύτερος τῆς τριάδας. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Πάτμο κι' ἐπιδόθηκε ἀπὸ 20 χρόνων στὸ ἐμπόριο. Ὅσοσο, 22 χρόνια εἶχαν

περάσει και δέν ρίζωσε πουθενά. Ἄρχισε ἀπὸ τὴν Σμύρνη, πέρασε στὴν Τεργέστη, ἔφθασε στὴν Ὀδησσό, χωρὶς πουθενὰ νὰ εὐδοκιμήσῃ. Τὸ 1810 μπῆκε ὑπάλληλος στὰ καταστήματα Ἐένη. Τὸ 1813 ἀποφάσισε νὰ κἀνὴ πάλι τὴ δική του ἐπιχείρησι. Γνωρίζοντας στὴν Πόλῃ ἡπειρώτες ἐμπόρους, πού εἶχαν τὰ μέσα μὲ τὸν Ἀλήπασα, ἐπέτυχε τὴν ἄδεια νὰ ἐμπορευτῆ λάδια στὴν Ἡπειρο. Ἐπιστρέφοντας, στάθηκε γιὰ λίγο στὴ Λευκάδα, ὅπου ὁ φίλος του Πᾶνος Καραγιάννης τὸν μύησε στὸ μασωνισμό. Ἀπὸ τὴ Λευκάδα ἔφτασε, τέλος τοῦ 1813, στὴν Πόλῃ, κι' ἀπὸ κεῖ, ἀρχῆς τοῦ 1814, στὴν Ὀδησσό.

Ὁ Τσακάλωφ, ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ἦταν ὁ νεώτερος, 24 ἐτῶν. Ὁ πατέρας του ἐμπορευόταν στὴ Μόσχα γουναρικά. Ἡ μητέρα του, ἀπὸ καλὴ οἰκογένεια, ἔμενε στὰ Γιάννενα, φροντίζοντας τὰ παιδιὰ της. Ὁ μικρὸς Τσακάλωφ εἶχε τὸ ἀγύχημα νὰ εἶναι ὠραῖο παιδί. Καὶ μιὰ μέρα πού γύριζε σπιτί του ἀπ' τὸ σχολεῖο, τὸν ἄρπαξαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Μουχτάρ—Πασᾶ, γιὰ τὸ χαρέμι τοῦ ἀφεντικοῦ τους. Ἡ μητέρα του, σὰν τῷμαθε, ἔτρεχε ἀλλόφρονη σ' ὄλους τοὺς δυνατοὺς καὶ τοὺς ἄρχοντες Τούρκους καὶ Ρωμιούς, νὰ σώσῃ τὸ σπλάχνο της. Ὁ ἀρχιαστυνόμος τοῦ Ἀλήπασα, ὁ Ταχῆρ Ἀμπαζης, τὴ συμβούλεψε νὰ κλαίῃ καὶ νὰ οὐρλιάζῃ ἔξω ἀπ' τὸ σπιτί τοῦ Ταχῆρ. Μίλησε κι' ὁ ἴδιος στὸν Ἀλήπασα μίλησε κι' ὁ Ἀλέξη Νοῦτσος, ἔπεισάν τὸν Πασᾶ πὼς δὲν συνέφερε νὰ ἀκουστοῦν τέτοια πράγματα στὴ Ρωσία, ὅπου ἔμενε ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ. Καὶ τελικά, ὁ Πασᾶς διέταξε τὸν Μουχτάρ καὶ τὸ παιδί ἐλευθερώθηκε.

Ἐξῆ μῆνες ἡ μητέρα του τὸν κρατοῦσε κρυμμένον στὸ σπιτί. Ὡσπου ὁ πατέρας του ἔστειλε ἄνθρωπο καὶ τὸν πῆρε μαζί του στὴ Μόσχα. Ἀπὸ κεῖ τὸν ἔστειλε νὰ συμπληρώσῃ τὶς σπουδές του στὸ Παρίσι. Κι' ἀπὸ κεῖ, ἀρχῆς τοῦ 1814, σὰν πέθανε ὁ πατέρας του, γύρισε στὴ Ρωσία, στὴν Ὀδησσό, χωρὶς νὰ τολμᾷ νὰ σταθμεύσῃ στὰ Γιάννενα, νὰ ξαναδῇ τὴ μητέρα του.

Εἶχε, λοιπόν, καθένας ἀπὸ τοὺς τρεῖς, τὸν καημό του. Ὁ Ξάνθος, μὲ τὰ νωπὰ ἡπειρωτικὰ νέα του, γέμισε τὴν καρδιά τους μὲ νοσταλγία καὶ θλίψη. Τοὺς ἔφερε τὸ ἄλλος τῶν παιδικῶν ἀναμνήσεων. Τοὺς ἔρριξε σὲ καημὸ καὶ παράπονο. Γιὰ μιὰν ἀκόμη φορά, φούντωσε μέσα τους ὁ διάχυτος πόθος τῆς λευτεριάς.

Πόσα πράγματα δὲν εἶχαν νὰ ποῦν πάνω στὸ αἰώνιο τοῦτο μοτίβο τῶν Ἑλληνικῶν ἐλπίδων. Κι' ἀπὸ γνώμη σὲ γνώμη, ἀπ' τὸν ἓνα συλλογισμό στὸν ἄλλον, ἀπ' τὸ ἓνα ἐπιχείρημα στὸ ἄλλο, ἔφτασαν στὴν κοινὴ διαπίστωσι, ταυτίστηκαν στὴν ἰδίαν εὐτυχῆ σύμπτωσι, τῆς δυσπιστίας σὲ κάθε ξενικὴ βοήθεια, τῆς πίστεως πρὸς τὶς διάσπαρτες δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἀδασκάλευτὴ εὐγλωττία τοῦ Σκουφᾶ θὰ πρέπει νὰ θαυματούργησε. Καὶ μὲς ἀπ' τὶς συγκεντρώσεις πού ἀκολούθησαν, ἄστραψε ὁ πρῶτος σπινθήρας. Ἡ ἀπόφασι νὰ ἰδρυθῆ μιὰ Ἐταιρεία, πού θὰ κινητοποιοῦσε τὶς ἀνοργάνωτες δυνάμεις τοῦ Ἑθνους.

Ἡ ἰδέα τῆς αὐτοδύναμης ἀνάτασις τοῦ γένους ὑπῆρξε μιὰ τόλμη, πού καθεὶς ἀπὸ τοὺς θεωρουμένους ἐμπείρους στὰ πολιτικὰ δὲν συγχώρησε στὸν Σκουφᾶ. Ὡστόσο, ὁ ἀδαής, ἐμποράκος τῆς Ἄρτας, βασισιμένος μονάχα στὸ ἔνστικτό

του, διείδε με ἀλάθητη ὀξύτητα μιὰ πραγματικότητα, τὴν ὁποία καὶ τὰ μετέπειτα γεγονότα ἐπαλήθευσαν, ἀλλὰ καὶ ἢ ὡς τότε ἱστορία δικαιολογοῦσε.

Ἐτέρωθεν σειρά περιστατικῶν ἐπέειθε γιὰ τὸ μάταιο τῆς προσδοκίας σὲ ξένη ἀρωγή.

— Τὸ 1598 ὁ στόλος τοῦ Δουκὸς τῆς Τρσκάνης ἐπαναστάτησε τῇ Χίῳ, γιὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ αἰμόφυρτη στὴν Τουρκικὴν ἀγριότητα.

— Τὸ 1611 τὸ ἴδιο ἔκαναν οἱ Μαλτέζοι καὶ οἱ Ναπολιτάνοι στὴ Θεσσαλία

— Τὸ 1612 τὸ ἴδιο ἐπανελήφθη στὴν Ἥπειρο καὶ τὴν Κῶ.

— Τὸ 1645 τὸ ἴδιο ἔκαθε ἡ Κρήτη, βοηθῶντας τοὺς Βενετσάνους ἐναντίον τῶν Τούρκων.

— Τὸ 1685, ἄδικα πάλι βουτήχτηκε στὸ αἷμα ὁ Μωριάς, βοηθῶντας τὸν Μοροζίνη.

— Τὸ 1770 ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ὁρλώφ ἔρριξε ἄσκοπα στὸ πένθος Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησο.

— Τὸ 1792 ὁ Κατσῶνης καὶ οἱ συναθλητὲς του νησιῶτες, ὑποκινημένοι ἀπ' τὴ Ρωσία, ἐγκαταλείφθηκαν ἄσπλαχνα στὴν Τουρκικὴ ἐκδίκηση.

— Τὸ 1806 τὸ ἴδιο ἐπαναλήφθηκε μὲ τὸν Νικοτσάρα, τὸν Καρατάσο καὶ τρεῖς χιλιάδες ἄρματωλοὺς, ποὺ ἔφτασαν ὡς τὴ Μακεδονία, μάταια περιμένοντας τὴ συμφωνημένη Ρωσικὴ δύναμη, γιὰ νὰ βαδίσουν μαζί, ἴσια γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Κι' ἀπὸ τὸ 1800 ὡς τὸ 1814, μιὰ ἀτελεύτητη διαδοχὴ διαψευδομένων ἐλπίδων, ποὺ τὶς ὑποκινοῦσε πότε ἡ Ρωσία, πότε ὁ Ναπολέοντας.

Ἡ Ρωμηοσύνη, πυρακτωμένη ἀπ' τὰ συνθήματα τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης εἶχεν ἐλπίσει στὸ ἄστρο τοῦ μεγάλου Κορσικανοῦ. Κι' εὐσυχίνητη στὴ θρησκευτικὴ τῆς εὐλάβεια, δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ προσβλέπῃ στὴ συμπαράστασι τῆς Χριστιανικῆς Ρωσίας.

Ὡστόσο, ὁ Ναπολέοντας δὲν ὑπηρετοῦσε τίποτε ἄλλο ἀπ' τὶς προσωπικὲς του φιλοδοξίες. Καὶ ἡ Ρωσία δὲν ἐνδιαφέρονταν γιὰ τίποτε ἄλλο πέρα ἀπὸ τὶς ἰμπεριαλιστικὲς βλέψεις τῆς.

Καὶ ὁ ἕνας καὶ ἡ ἄλλη, ἐκμεταλλεύονταν ἀπλῶς τὰ αἰσθήματα ἑνὸς ἀνεξάπτου καὶ φιλελευθέρου Ἔθνους, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσε κάθε φορὰ ὅπως καὶ ὅλοι οἱ προηγούμενοι ψευδοσύμμαχοι, σὰν πῖονι στὰ μεγάλα παιγνίδια τους, πετυχαίνοντας πρόσκαιρους ἀντιπερισπασμοὺς ἐναντίον τῆς Τουρκίας κι' ἐγκαταλείποντες ὕστερα τοὺς ξεσηκωμένους στὴ σφαγή, στὸ αἷμα καὶ τὴν φατρία.

Οἱ ὑποσχέσεις τους ἦταν ἀπάτη καὶ ἡ συμμαχία τους ψεῦδος. Οἱ διαθέσεις τους ἄλλαξαν τὴν ἴδια στιγμή, μόλις ἕνας καινούργιος ἄνεμος σκοπιμότητος ἔπνεε, κι' ἀνάλογα μὲ τὸ συμφέρον τους δὲν ἐδίσταζαν κάθε φορὰ νὰ μεταστραφοῦν σὲ ἐνάντιους, αὐτοὶ ποὺ ὡς ἐχτὲς ἐθεωροῦντο ἀδριανοὶ ἀπελευθερωταί.

Θὰ ἦταν πιά ἀσυγχώρητη οὐτοπία νὰ προσδοκᾷ κανεὶς τὴν Ἑλληνικὴ ἀπελευθέρωσι σὰν ἕνα ἔτοιμο δῶρο τῆς ξένης διπλωματίας.

Ἴσως, οἱ οκέψεις αὐτὲς νὰ φθίνωνται σήμερα πολὺ ἀπλές. Δὲν ἦταν ὅμως καθόλου, μὰ καθόλου, τὸ ἴδιο ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Δὲν ὑπῆρχε μορφωμένος ἢ λό-

γιος Ἑλληνας, πού νά μὴν ἔβλεπε τὸ Ἑλληνικὸ πρόβλημα σὲ συνάρτηση μὲ μιὰ ξένη ἐπέμβαση. Κι' εἶναι εὐτύχημα, πού ὁ Σκουφᾶς δὲν ἔμαθε τίποτε παραπάνω ἀπ' τὰ στοιχειώδη γράμματα τοῦ δασκάλου τῆς Κασσοπίτρας.

Διατήρησε ἔτσι ἀλόβητο τὸ λαϊκὸ του ἔνστικτο. Παρέκαμψε τοὺς σκεπτικισμοὺς τῶν διανοουμένων. Κι' ἐκπροσώπησε τὴν ψυχολογία τῆς μεγάλης λαϊκῆς μάζας, πού ξέρει, ἀγνοώντας τὰ δεσμὰ τῆς νόησης, νὰ θαυματοουργῇ μὲ τὶς ἐκρήξεις τοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

Ἄν δὲν ἦταν «ὀλίγης παιδείας» — ὅπως περιφρονητικὰ τὸν χαρακτήρισε ὁ Τρικούπης — θὰ ἦταν σήμερα ἄγνωστος, ὅπως τόσοι ἄλλοι ἐλλόγιμοι τοῦ καιροῦ του. Καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ποιὸς ξέρει πότε, καὶ ὑπὸ ποιὸς συνθῆκες, θὰ γινόνταν. Μὲ τὴ λίγη ὅμως παιδεία του, ἐντάχθηκε στὸ λαὸ τῶν ἀδασκάλευτων, πού τοὺς συντηροῦσε ἡ φλόγα τῆς δημοτικῆς παράδοσης, καὶ πού προσέβλεπαν ἀντίθετα πρὸς τὴ μειοψηφία τῶν μορφωμένων, μ' ἐμπιστοσύνη τὶς κρυμμένες δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἄν μίλησα κάπως ἐκτεταμένα σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ἦταν γιὰ τὴν ἴθελα νὰ τονίσω τὴν τολμηρὴν θέση, πού πρέσβευσεν ὁ Σκουφᾶς. Τὴ ριζοσπαστικὴ ἀντίληψη πού ἐπέβαλε. Καὶ πού δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ κοινὴ ἀντίληψη — ὅπως τὸ βλέπομε σ' ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ θούρια τῆς ἐποχῆς.

«Γραικοὶ γενναῖοι», λέει σ' ἓνα ποίημά του ὁ Στέφανος Κανέλλος,

Γραικοὶ γενναῖοι, τὰ βλέμματά σας

εἶ τὰ γυρνᾶτε πρὸς τὸ βορρηᾶ;

εἰς τὴν ὁμόπιστη γειτονιά σας,

ἀναισθησία γιὰ τὰ δεινὰ σας.

Κοιμᾶται ὁ θρόνος πολλὰ βαρειά...

Ἦταν μιὰ θετικὴ ὑπηρεσία ὁ προσανατολισμὸς πρὸς τὴν ἀποψη αὐτῆ, τῶν ραγιαδῶν, πού δεκάδες χρόνια πρὶν εἶχαν ζυμωθεῖ μὲ τὴν ἰδέα τῆς Ρωσικῆς βοήθειας καὶ τραγουδοῦσαν στὰ τραγούδια τοὺς «ἀκόμα τούτη τὴν ἀνοιξή, ραγιαδες, ραγιαδες... Ὡσπου νᾶρθῇ ὁ Μόσχοβος... κλπ.

Ἄπ' τὸ ἄλλο μέρος ὅμως, ἦταν ἀρκετὲς γιὰ παρόμοιο ἐγχεῖρημα οἱ Ἑλληνικὲς δυνάμεις; Καὶ ποιὸς ἀκριβῶς ἦταν οἱ δυνάμεις αὐτές;

Ἦταν τὰ νειᾶτα τῶν βουνῶν. Ἡ σιγουριά τοῦ ἀπτόητου ἀρματολισμοῦ. Οἱ καπετάνιοι μὲ τοὺς θρούλους των. Τὰ καλληκάρια μὲ τὶς μεγαλοουργίες τους. Ὁ πληθυσμὸς ὅλος ὁ οἰστρηλατημένος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς φυλῆς. Κι' οἱ ἐλεύθερες ἐστίες τῶν κορυφῶν. Κι' ἡ πολιτεία ἢ μανιάτικη μὲ τὴν αὐτονομία της. Καὶ τὰ νησιά τοῦ Ἴονιου μὲ τὴ συμπαράστασή τους. Καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου μὲ τοὺς γυμνασμένους θαλασσομάχους των. Κι' ὁ μέγας στόλος ὁ ἐμπορικὸς. Καὶ οἱ τόσοι μεγαλέμποροι μὲ τὸν πρόθυμο πλοῦτο τους. Ἦταν τὸ ἔθνος ὁλόκληρο μὲ τὴν ἀπὸ αἰῶνες ἐτοιμασμένην ἀπόφασή του.

Οἱ δυνάμεις ὑπῆρχαν. Ἐκεῖνο πού ἔλλειπε ἦταν ἡ κινητοποίησή τους, ὁ συντονισμὸς τους, ἢ ὀργάνωσή τους. Κι' αὐτό, πού οἱ μεγάλοι καὶ οἱ μορφωμέ-

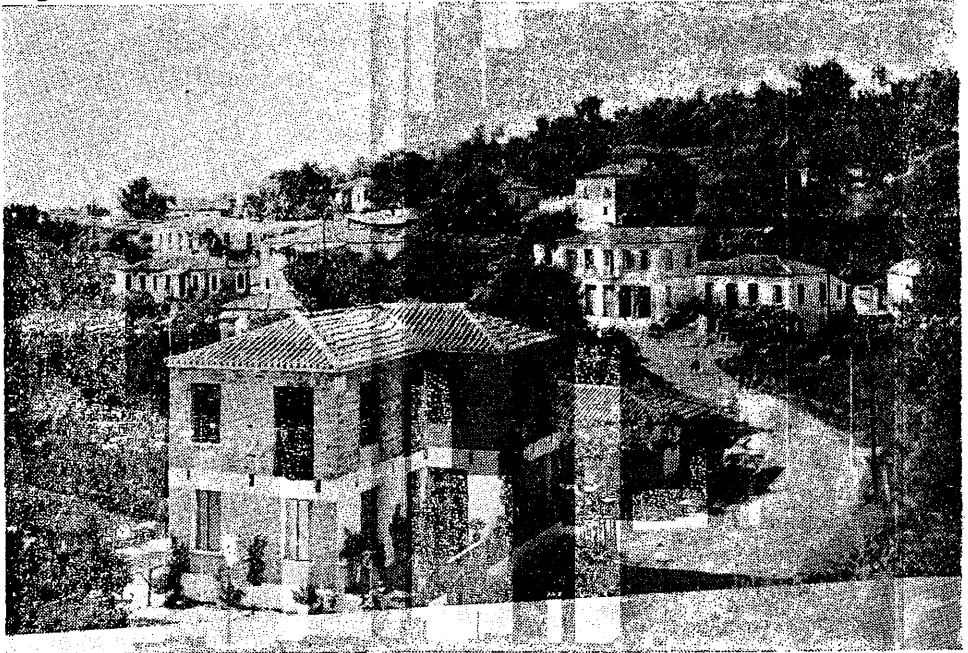
νοι του ἔθνους δὲν τὸ ἔβλεπαν, καὶ δὲν τὸ ἀποφάσιζαν, τὸ σκέφτηκε καὶ τῷβαλε σὲ πράξη ὁ ἀνειδίκευτος φυγὰς ἀπ' τὴν Ἄρτα. Ὁ μικρέμπορος μὲ τις σκούφιες.

Ἔτσι ἀποφασίστηκε, ὅπως μᾶς λέει ὁ Ξάνθος, «νὰ εἰσαγάγουν εἰς μίαν μυστικὴν ἑταιρίαν ὅλους τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἀνδρείους ἐκ τῶν ὁμογενῶν, ἵνα ἐνεργήσουν μόνοι των ὅ,τι ματαίως καὶ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀνέμενον ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν τῶν χριστιανῶν βασιλέων».

Τό ὅτι ἡ ἑταιρία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ, ἔπρεπε νὰ εἶναι μυστικὴ, ἔξυπακούονταν ἀπ' τὸν τεράστιο ρόλοπού εἶχε νὰ διαδραματίσῃ.

Ἄλλὰ πῶς ὀργανώνεται μιὰ μυστικὴ ἑταιρία;

Ἐδῶ ὑπῆρξε σημαετικὴ ἢ συμβολὴ καὶ τοῦ Ξάνθου καὶ τοῦ Τσακάλωφ.

Τὸ χωριὸ Κομπότι Ἄρτης, ἡ γενέτειρα τοῦ Νικ. Σκουφᾶ.

Ὁ πρῶτος, ὅπως εἶπαμε, εἶχε μνηθεῖ στὸ μασωνισμό καὶ συνεισέφερε τὶς γνώσεις του γιὰ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῶν τεκτόνων καὶ τὶς δοκιμασίες καὶ καθηγήσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες περνοῦσαν τὰ ὑποψήφια μέλη γιὰ νὰ γίνουν δεκτὰ στὴ στοά.

Ὁ Τσακάλωφ ἔξ ἄλλου, σπουδάζοντας στὸ Παρίσι, εἶχε γίνει μέλος τοῦ «Ἑλληνογλώσσου Ξενοδοχείου», ἑνὸς μυστικοῦ συνδέσμου γιὰ τὴ βοήθεια τῶν ἐν Γαλλίᾳ Ἑλλήνων. Καὶ συνεισέφερε κι' αὐτὸς ὅσα γνόριζε : Κάθε μέλος, ἀντὶ γιὰ ὄνομα, εἶχε ἀριθμὸ. Καὶ κάθε νεογραφόμενος, πρῶτα ὀρκίζονταν, ὕστερα ἔδινε μιὰ χρηματικὴ προκαταβολὴ καὶ τέλος ἔπαιρνε, ὡς διακριτικὸ σύμβολο, ἓνα χρυσοῦ δα-

κτυλίδι πού είχε χαραγμένα τὰ γράμματα Φ. Ε. Δ. Α. (=Φιλίας Ἑλληνικὸς δεσμὸς ἀκατάλυτος).

Τέλος, ὁ ἴδιος ὁ Σκουφᾶς, γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ Φιλήμων μᾶς λέει πὼς «τὸ ὄνομα Ἑλλάς ἐθεώρει ὡς τὸ γλυκύτερον ὑποκείμενον τῶν στοχασμῶν του», εἶχε μελετήσῃ καὶ εἶχεν ἐμβαθύνει στὸν ὄργανισμόν τῆς «Μυστικῆς Ἑταιρείας» τῆς Βιέννης, πού εἶχεν ἰδρῦσει ὁ Ρήγας.

Φαντάζεται κανεὶς πόσα ξενύχτια χρειάστηκαν ὥσπου ἀπ' τὶς πηγές αὐτὲς νὰ προκύψῃ καὶ νὰ καταστρωθῇ ὁ ὄργανισμὸς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας — ὅπως τὴν ὠνόμασε ὁ Σκουφᾶς, βρίσκοντας πὼς ἦταν ὁ μόνος ἀρμόδιος τίτλος γιὰ νὰ μὴν κινήσῃ ὑποψίες.

Ὁ Φιλήμων γράφει πὼς ἡ συνεργασία πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ γινόταν κυρίως μεταξὺ Ξάνθου καὶ Σκουφᾶ.

«Οἱ δύο οὗτοι σχεδιάζουν εἰς τὴν φαντασίαν των τὸ πέρας τοῦ μεγάλου ἔργου. Καὶ διανυκτερεύουν πολλὰκις ὀλοκλήρους νύκτας εἰς τὰς γλυκεῖας ἐπαναλείψεις τῶν ἀπεραντολογιῶν των».

Ὡστόσο, ἀπὸ τοὺς δύο, μποροῦμε πιά νὰ εἶμαστε βέβαιοι, πὼς ὅλη τὴ δουλειὰ τὴν ἔκανε μόνος του ὁ Σκουφᾶς, ἀφοῦ ἀναγκάζεται νὰ τὸ ὁμολογήσῃ κι' ὁ ἴδιος ὁ Ξάνθος, γράφοντας, ὅχι στ' «Ἀπομνημονεύματα περὶ Φ. Ε.», ἀλλὰ πολὺ ἀργότερα, στὴν «Ἀπολογία» του: «ὁ Σκουφᾶς πρῶτος διέγραψεν ἐπὶ τοῦ χάρτου σχέδιον περὶ Ἑταιρείας»

Ὁ τρόπος πού ἐμόχθησε κι' ἐργάστηκε ὁ Σκουφᾶς τὸν τιμᾶει ἰδιαίτερα καὶ καταρρίπτει ὡς γελοίους τοὺς ἰσχυρισμοὺς περὶ «ὀλίγης παιδείας» καὶ «μικρᾶς σημασίας».

Τὶς ἰδέες, τὶς γνῶμες, τὶς μελέτησε ὅλες, τὶς ἤλεγξε, τὶς ζύμωσε μέσα του καὶ τὶς προσάρμοσε στὴν Ἑλληνικὴ πραγματικότητα καὶ ψυχολογία.

Καθιέρωσε τρεῖς βαθμοὺς μελῶν 1) Τὸν βλάμηδες ἢ ἀδερφοποιτοὺς ἢ συστημένους. 2) Τοὺς Ἱεροεῖς καὶ 3) τοὺς ποιμένες (οἱ βαθμοὶ αὐτοὶ ἔγιναν ἀργότερα πέντε, ὅταν ὁ ὑψηλάντης πρόσθεσε τοὺς «ἀρχιποιμένες» καὶ τοὺς «ἀφιερωμένους ἀρχηγούς»).

Τὸν πρῶτο βαθμὸ, ὁ Σκουφᾶς, τὸν πῆρε ἀπ' τὴν Μυστικὴ Ἑταιρεία τοῦ Ρήγα. Τὸν δεύτερο καὶ τὸν τρίτο, ἀπ' τοὺς μασόνους. Τῆς μυστικῆς ἑταιρείας μιμήθηκε ἐπίσης τὴ σφραγίδα, κι' ἀπ' τοὺς μασόνους ἐπηρεάστηκε σὲ πλεῖστα ὅσα ἄρθρα τοῦ καταστατικοῦ, ἐνῶ γιὰ τὰ διακριτικὰ σήματα τῶν μελῶν καὶ τὸν μυστικὸ κώδικα τῆς ἀλληλογραφίας προσέτρεξε στὴν πείρα τοῦ «Ἑλληνογλώσσου Ξενοδοχείου» τῶν Παρισίων.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὅπως εἶπαμε, τὰ προσάρμοσε στὴν Ἑλληνικὴ πραγματικότητα, καλύπτοντάς τα μὲ τὸ χρῶμα ἐνὸς πατριδοχριστιανικοῦ μυστικισμοῦ, πού ἔκρουε τὶς πιὸ εὐαίσθητες χορδὲς τῶν πατριωτῶν καὶ τοὺς ἔφερε ρῖγος, κατάνυξη, εὐλάβεια καὶ πίστη.

Ὅτὰ μακρογορούσαμε πολὺ, ἂν περιγράφαμε ὅλη τὴ διαδικασία τῆς ἱεροτελεστίας, τῆς κατήχησης καὶ τῆς μύησης, ἀπ' τὴν πρώτη στιγμὴ τοῦ προσεταιρισμοῦ ἐνὸς μέλους, ὡς τὴν τελευταία στιγμὴ τοῦ μεγάλου ὄρκου. Ἦταν μιά συγκλονιστικὴ μυσταγωγία, μὴ ἱεροτελεστία θεσπέσιας ὑποβολῆς, ἓνα λουτρὸν κατανύξεως, γεμάτο δέος, ἔξαρση καὶ μυστήριον.

Μιάν ἀμυδρὴν ἰδέα μπορεῖτε νὰ λάβετε, ἀπ' τὸν τρόπο πού ὁ στρατηγὸς Μακρουγιάννης περιγράφει τὴ δική του μύση.

«... Πῆγα (στὸν παπᾶ Οἰκονόμου). Κατεβάζει τὶς εἰκόνες ὅλες καὶ μ' ὀρκίζει καὶ ἀρχινάγει νὰ μὲ βάλῃ εἰς τὸ μυστήριον. Ἐφοῦ προχώρησε τότε τ' ὀρκίστηκα, ὅτι δὲν θὰ μαρτυρήσω κανενοῦ. Ὅμως νὰ μοῦ δώσῃ καιρόν ὄχτῶ ἡμέρας νὰ συλλογιστῶ ἂν εἶμαι ἄξιος δι' αὐτὸ τὸ μυστήριον. Καὶ ἂν μπορῶ νὰ ὠφελήσω, νὰ τὸ λάβω, ἀλλοιῶς νὰ κάτσω. Κι' εἶναι σὰν νὰ μὴν τὸ ξέρω ὁλότελα.

» Πῆγα, στοχάστηκα, καὶ τᾶβαλα ὅλα ὀμπρός, καὶ κιντύνους καὶ ἀγῶνες — θὰ τὰ πάθω διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδας μου καὶ τῆς θρησκείας μου. Πῆγα καὶ τοῦ εἶπα : «Εἶμαι ἄξιος». Τοῦ φίλησα τὸ χέρι ὀρκίστηκα. Τὸν περικάλεσα νὰ μὴ μοῦ μαρτυρήσῃ τὰ σημεῖα τῆς κατήχησής, ὅτ' εἶμαι νέος καὶ νὰ μὴ ἀντέσω καὶ λυπηθῶ τὴν ζωὴν μου καὶ προδώσω τὸ μυστήριον καὶ κιντυνέψῃ ἢ πατρίς. Συμφωνήσαμε καὶ σ' αὐτό. . . κλπ.»

Ἡ ὅλη ἱεροτελεστία προδίδει γιὰ τὸν Σκουφᾶ μιὰν σοφὴν προβλεπτικότητα, μιὰν εὐρύτατη ἀγχινοια καὶ μιὰν ἐκπλήσσοσαν ὀξυδέρκεια.

Διαβάζοντας ὁμως καὶ τοὺς δυὸ ὄρκους, τὸν μικρὸ καὶ τὸν μέγαλο, διαπιστώνομε ἀκόμη ἓνα ἄλλο του ἀφανὲς προτέρημα : τὴν εὐστοχία τῆς ἐκφραστικῆς του δύναμης.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς διαβάσω ὁλόκληρον τὸν μέγαλον ὄρκο :

«Ὀρκίζομαι ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ οἰκειοθελῶς, ὅτι θέλω εἶμαι ἐπὶ ζωῆς μου πιστὸς εἰς τὴν Ἐταιρείαν κατὰ πάντα.

» Ὀρκίζομαι, ὅτι θέλω τρέφει εἰς τὴν καρδίαν μου ἀδιάλλακτον μῖσος ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς πατρίδας μου, τῶν ὀπαδῶν καὶ τῶν ὀμοφρόνων μὲ τούτους. Θέλω ἐνεργεῖ κατὰ πάντα τρόπον πρὸς βλάβην των, καὶ αὐτὸν τὸν παντελῆ ὀλεθρόν των, ὅταν ἢ περίστασις τὸ συγχωρήσῃ.

» Ὀρκίζομαι νὰ συντρέχω ὅπου εὔρω τινὰ συνάδελφον, μὲ ὄλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν κατάστασίν μου. Νὰ προσφέρω εἰς αὐτὸν σέβας καὶ ὑπακοήν, ἂν εἶναι μεγαλύτερος εἰς τὸν βαθμόν. Καὶ ἂν ἔτυχε πρότερον ἐχθρὸς μου, τόσον περισσότερον νὰ τὸν ἀγαπῶ καὶ νὰ τὸν συντρέχω.

» Ὀρκίζομαι ὅτι, καθὼς ἐγὼ παραδέχθην εἰς τὴν Ἐταιρείαν, νὰ δέχωμαι παρομοίως ἄλλον ἀδελφόν, μεταχειριζόμενος πάντα τρόπον καὶ ὄλην τὴν κανονισμένην ἀργητα, ἕως οὔ τὸν γνωρίσω Ἐλληνα ἀληθῆ, θεομὸν ὑπερασπιστὴν τῆς πατρίδος, ἄνθρωπον εὐάρετον, καὶ ἄξιον ὄχι μόνον νὰ φυλάττῃ τὸ μυστικόν, ἀλλὰ νὰ κατηχήσῃ καὶ ἄλλον ὀρθοῦ φρονήματος.

» Ὀρκίζομαι νὰ μὴν ὀφελοῦμαι κατ' οὐδένα τρόπον ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς Ἐταιρείας, θεωρῶν αὐτὰ ὡς ἱερὸν πρᾶγμα καὶ ἐνέχυρον ἀνήκον εἰς ὄλο τὸ Ἔθνος μου.

» Ὀρκίζομαι νὰ προσέχω πάντοτε εἰς τὴν διαγωγὴν μου. Νὰ εὐλαβῶμαι τὴν Θρησκείαν μου χωρὶς νὰ καταφρονῶ τὰς ξένας. Νὰ δίδω πάντοτε τὸ καλὸν πααδειγμα. Νὰ συμβουλεύω καὶ νὰ συντρέχω τὸν ἀσθενῆ, τὸν δυστυχῆ καὶ τὸν ἀδύνατον. Νὰ σέβωμαι τὴν διοίκησιν, τὰ ἔθιμα, τὰ κριτήρια καὶ τοὺς διοικητὰς τοῦ τόπου εἰς τὸν ὀποῖον διατρέβω.

»Τέλος πάντων, ὀρκίζομαι, εἰς Σέ, ὦ ἱερὰ πλὴν τρισαθλία πατρίς. Ὀρκίζομαι εἰς τοὺς πολυχρονίους βασάνους σου. Ὀρκίζομαι εἰς τὰ πικρὰ δάκρυα, τὰ ὅποια τόσους αἰῶνες ἔχυσαν καὶ χύνουν τὰ ταλαίπωρα τέκνα σου. Εἰς τὰ ἴδια σου δάκρυα χυνόμενα κατὰ ταύτην τὴν στιγμήν, καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ἐλευθερίαν τῶν ὁμογενῶν μου, ὅτι ἀφαιρῶνομαι ὅλος σὲ Σέ.

Εἰς τὸ ἐξῆς Σὺ θέλεις εἶσαι ἡ αἰτία καὶ ὁ σκοπὸς τῶν διαλογισμῶν μου. Τὸ ὄνομά Σου ὁ ὁδηγὸς τῶν πράξεών μου καὶ ἡ εὐτυχία Σου ἡ ἀνταμοιβὴ τῶν κόπων μου.

»Ἡ Θεία Δικαιοσύνη ἄς ἐξαντλήσῃ ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλὴν μου ὅλους τοὺς κεραυνούς της, τὸ ὄνομά μου νὰ εἶναι εἰς ἀποστροφὴν καὶ τὸ ὑποκείμενόν μου τὸ ἀντικείμενον εἰς κατάρας καὶ τοῦ ἀναθέματος τῶν ὁμογενῶν μου, ἀνίσως λησμονήσω μίαν στιγμήν τὰς δυστυχίας των καὶ δὲν ἐκπληρώσω τὸ χρέος μου. Τέλος, ὁ θάνατός μου ἄς εἶναι ἡ ἄφενκτος τιμωρία τοῦ ἁμαρτήματός μου, διὰ νὰ μὴ μολύνω τὴν Ἐταιρίαν μὲ τὴν συμμετοχὴν μου».

Ἐναδημοσιεύοντας σὲ σχετικὸ ἄρθρον τοῦ τὸν ἐπίλογο τοῦ ὅρκου, ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος, «ποιὸς —γράφει— πῶς ὁ Σκουφᾶς ἦταν ἀγράμματος κι' ἀγροῖκος; Ποιὸς λόγιος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἢ ἔστω καὶ τῆς σημερινῆς, μποροῦσε νὰ γράψῃ ἕνα τέτοιο κομμάτι, γιομάτο πύρινο πατριωτισμό, γιομάτο μεγάλες οὐσίες γιὰ τὴν Ἑλλάδα; Ἄγραφοι ἦσαν ὅσοι τὸν ὠνόμασαν τέτοιο».

Ἐλπίζω, κυρίες καὶ κύριοι, νὰ σχηματίσατε ἤδη μιὰ κάπως σαφῆ ἀντίληψη γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Σκουφᾶ. Τὸ θεωρητικὸν οἰκοδόμημα τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας εἶναι πλέον —Σεπτέμβριος τοῦ 1814— ἔτοιμο. Δὲν μένει παρὰ ἡ κινητοποίηση, ἡ δράση —καὶ μαζί τὸ μαρτύριο— τοῦ ἰδρυτοῦ της.

Πρὶν ἀκόμη ἀρχίσει ἡ δραστηριότητα, τὸν ἴδιον αὐτὸν μῆνα, ὁ Σκουφᾶς λαμβάνει μιὰ ἐπίγουσα πρόσκληση, νὰ κανονίσῃ στὴ Μόσχα τοὺς λογοριασμούς του μὲ τὴν Ἐμπορικὴ Τράπεζα.

Οἱ δουλειές του δὲν πῆγαιναν καλά. Οἱ οικονομικὲς του ὑποχρεώσεις ἦσαν ηὔξημένες. Καὶ ἡ ἐκκαθάρισις τὸν ἔδειξε χρεωκοπημένο.

Ἐπειδὴ, μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν αὐτή, οὔτε μὲ τὸ ἐμπόριο φαίνεται πιά ἀσχολούμενος, οὔτε γιὰ τὸ σπίτι του στὴν Ὀδυσσὸ γίνεται λόγος, κι' ἐπανειλημμένως τονίζεται ἡ ἐντιμότης του, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐξώφλησε τὶς ὑποχρεώσεις του πουλώντας σπίτι καὶ μαγαζί.

Συνειθισμένο φαινόμενο γιὰ τοὺς ἐμπόρους, νὰ ξαναρχίζουσαν κάθε τόσο ἀπ' τὸ τίποτε. Μὲ τὰ ἐφόδια μάλιστα τοῦ Σκουφᾶ —τιμότητα κι' ἐργατικότητα— τὸ πρᾶγμα θὰ ἦταν κάθε ἄλλο παρὰ δύσκολο.

Ἄλλὰ ὁ Σκουφᾶς, βαφτισμένος τώρα στὴ μέθη τοῦ μεγάλου ὄνειρου του, εὐλογεῖ τὸν τεματισμὸ τῆς ἐμπορικῆς σταδιοδρομίας του, πού θὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀφοσίωσιν στὸ ἰδανικὸ τῆς ἐλευθερωμένης Ἑλλάδος. Καὶ ρίχνεται στὸ ἔργο του σιωπηλά, μεθοδικὰ καὶ ἐπίμονα.

Στὴ Μόσχα μένουσαν οἱ Ζωσιμάδες, οἱ Ριζάριδες κι' οἱ ὅλοι οἱ μεγάλοι ἔμποροι τῆς ὁμογενείας. Νά, λαμπρὸ στάδιο. Ἡ μύησίς τους, θὰ λύσῃ ἕνα γιγάντιο πρό-

βλημα τοῦ ἀγῶνα: τὸ οἰκονομικό. Τοὺς ἐμπόρους τῆς Μόσχας θ' ἀκολουθήσουν οἱ συνάδελφοί τους τῆς Πόλης, κι' ὕστερα τῆς Βιέννης, καὶ τῆς Τεργέστης καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ὑστερα θάρθη ἡ σειρά τῶν ἐμποροπολιάρχων. Κατόπιν τῶν Κοιζαμπάσδων. Μετὰ ἀπ' αὐτοὺς τῶν καπεταναίων καὶ τῶν πολεμιστῶν.

Καὶ ὁ Σκουφᾶς πλησιάζει τὸν πρῶτον ἔμπορο, τὸν δεύτερον, τὸν τρίτο. Ἄλλὰ οἱ ἔμποροι δὲν βλέπουν τὴν Ἑλλάδα ὄριμη γιὰ ἐπανάσταση. Δὲν μποροῦν νὰ διανοηθοῦν τὴν ἐλευθερία τῆς χωρὶς ξενικὴ συνδρομῆ. Δὲν ἔχουν διάθεση νὰ δώσουν τὸ χρέμα τους γιὰ νὰ ματοκυλισθῆ ὁ τόπος σὲ μιὰ καινούργια χαμένη ἀπόπειρα. Οἱ ἐνθουσιασμοὶ τοῦ περιέργου αὐτοῦ φαντασιοκόπου, τοὺς ἀφήνουν ψυχροὺς. Κάμι χειρότερο. Τὸν κάνουν νὰ τὸν προσβλέπουν καχύποπτα. Τὶ σχέση μπορεῖ νάχη αὐτὸς ὁ λεγόμενος Σκουφᾶς, μέ τῆν ἐπανάσταση; Καὶ ποιὸς τοὺς ββαιώνει γιὰ τὴν πραγματικὴ τύχη ποὺ θὰ λάβουν τὰ χρήματά τους στὰ χέρια ἑνὸς χρεωκοπημένου ἐμπόρου;

«Ἐνεκα τῆς στάσεως τοῦ ἐμπορίου του, μᾶς λέει ὁ Φιλήμων, ὁ Σκουφᾶς ἐστερήθη πολὺ αἴν ὑπόληψίν του. Ἐντεῦθεν ἐθεωρεῖτο ἀγύρτης, καὶ οἱ δοκιμαὶ του πρὸς τοὺς ἐμπόρους ἀπέτυχον. Καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἀκόμη ἐκ Μόσχας, ἡ καταφρόνησις καὶ ὁ βάρβαρος χλευασμὸς μερικῶν συνώδευον καὶ προσέβαλον τὴν εὐαίσθητη καρδιά του».

Τόσα ὄνειρα, τόσα ξενύχτια, τόσες ἐλπίδες καὶ ἐνθουσιασμοί, ὅλα κατέρρευσαν.

Ἐνας ἐγώιστής, θὰ κύτταζε νὰ ξαναρχίσῃ τὰ ἐμπορία τους. Ἐνας λιγόψυχος, θὰ τὰ παρατοῦσεν ὅλα. Ὁ Σκουφᾶς ὅμως ἐννοοῦσε ν' ἀναλωθῆ ὅπωςδήποτε στὴν ιδέα. Κράτησε τὴν πίκρα γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ φύλαξε γιὰ τὴν Ἑταιρία τὴν αἰσιοδοξία. Παραμερίζοντας τοὺς συναισθηματισμοὺς, ἔβαλε κάτω κι' ἐξέτασε τὰ πράγματα λογικά. Βρῆκε πὼς ἡ ἄρνησις ἀπευθυνόνταν σὶ τὸν χρεωκοπημένον ἔμπορο κι' ὄχι στὴν πατριωτικὴν ιδέα. Οἱ ἴδιοι αὐτοὶ μεμψίμοιροι θὰ μποροῦσαν εὐκολὰ νὰ μεταβληθοῦν σὲ πρόθυμους χορηγούς, ἂν δέχονταν τὴν πρότασι ἀπὸ κάποιον, ποὺ νὰ τὸν ὑπολήπτονταν.

Ποιοὶ ἦταν ὅμως ἐκεῖνοι ποὺ ἐπηρρέαζαν τοὺς ἐμπόρους; Ἀπλούστατα, οἱ λόγοι.

Ἐκανε ἓνα σφᾶσμα τακτικῆς. Ἐπρεπε τώρα νὰ τὸ ἐπανορθώσῃ μ' ἓναν διπλωματικὸν ἐλιγμόν. Ἄν μποροῦσε νὰ ἐπικοινωνήσῃ μέ τὸν Ἀδαμάντιο Κοραή, στὸ Παρίσι, ἢ μέ τὸν Ἀνθιμο Γαζῆ, στὴ Βιέννη. . .

Καὶ νὰ ποῦ, μένοντας ἀκόμα στὴ Μόσχα, συναντάει τὸ πρῶτο ὑποσχετικὸ χαμόγελο τῆς τύχης. Γνωρίζει ἓναν νέο ἀπὸ τοὺς πιὸ μορφωμένους τὸν Γεώργιον Σέκερη. Τὰ δύο του ἀδέρφια εἶναι μεγαλέμποροι, ὁ ἓνας στὴν Ὀδυσσό, ὁ ἄλλος στὴν Πόλη. Κι' αὐτὸς σπουδάζει στὸ Παρίσι, ὅπου πρόκειται νὰ φύγῃ σὲ λίγο.

Ὁ Σκουφᾶς δὲν διστάζει. Τὸν πλησιάζει, τὸν κουβεντιάζει, τὸν προετοιμάζει καὶ στὸ τέλος τὸν κατηγεῖ καὶ τὸν ὀρκίζει. Εἶναι τὸ πρῶτο μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Καὶ καθὼς μᾶς λέει ὁ Ξάνθος στ' Ἀπομνημονεύματά του, «ἡ κατήχησις ἔκαμεν ἐντύπωσιν καὶ τὸν ἐνθουσίασεν ὅσον ἦταν ἐπιθυμητόν». Γιατὶ ὁ Σκουφᾶς

τοῦ δημιουργήσε τὴν ἐντύπωση πῶς ἡ Ἑταιρεία ἦταν κίολας ἀπλωμένη σ' ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν κι' εἶχε στὴν ἀνώτατη ἀρχή της μεγάλες μορφές τοῦ γένους.

Κι' ὅταν ὁ νέος ξεκινούσε ἐπιστρέφοντας στὸ Παρίσι, τοῦ ἀνέθεσε περνών-
τας ἀπὸ τὴ Βιέννη νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ, καὶ φτάνοντας στὸ Πα-
ρίσι νὰ ἐπικοινωνήσῃ γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ μὲ τὸν Κοραῆ.

Ὁ νεαρὸς Σέκερης δὲν ἀμέλησε τὴν ἀποστολή του. Κάτι εἶπε στὸν Γαζῆ, γιὰ μιὰ μυστικὴ Ἑταιρεία πού θὰ ἐτοίμαζε τὴν ἀνάσταση τοῦ γένους. Ἀλλὰ ἡ Βι-
έννη ζοῦσε τότε ὄρες συγγνῆς τρομοκρατίας. Κι' ὁ Γαζῆς εἶχε παραδόσει τὴν διευ-
θυνση τοῦ «Λόγιου Ἑρμῆ» στὸν Φαρμακίδη κι' ἐτοιμάζονταν νὰ κατεβῆ στὸ Πή-
λιο, ὅπου φιλοδοχοῦσε νὰ ἰδρῦσῃ Ἑλληνικὸ Πανεπιστήμιον. Πίστευε πῶς τὸ Ἔθνος
πρῶτα ἔπρεπε νὰ μορφωθῇ κι' ὕστερα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπανάσταση. Τὸ ἴδιο ἀκρι-
βῶς ἐπρέσβευεν κι' ὁ πολὺς Κοραῆς, πού ἔμεινε ἀδιάφορος σὰ περὶ Φιλικῆς Ἑ-
ταιρείας.

Ἔστερ' ἀπ' αὐτά, ὁ νεαρὸς Σέκερης δὲν θεώρησε χροῖός του νὰ κατατοπίσῃ
τὸν κατηχητὴ του, πού περιέμενε ἐναγωνίως στὴ Μόσχα, μῆνες καὶ μῆνες.

Μιὰ πού δὲν ἐργαζόταν πλέον, δὲν εἶχε λόγους νὰ ξανακατεβῆ στὴν Ὀδησό.
Ἐπὶ πλέον στὴ Μόσχα ἔμενε πάλι ὁ Τσακάλωφ, πού ἤθελε τὴ συντροφιά του.
Καὶ κυρίως, στὴ Μόσχα περιέμενε τὴν ἀπόκριση τοῦ Σέκερη. Αὐτὴ ἡ Μόσχα, πού
τόνεῖχε πληγώσει θανάσιμα μὲ τὴν περιφρόνηση τῶν ἐμπόρων, αὐτὴ ἡ ἴδια θάτὸν
ἀποζημίωνε, μὲ τὸ εὐάγγελον μῆνυμα τοῦ Σέκερη.

Καὶ τὸ πρῶτον ὑποσχετικὸν χαμόγελο φυλλορροεῖ ἄδοξα, μὲ τὸ μεγάλο μῆνυμα.
Δὲν ἔρχεται ἀπ' τὸ Παρίσι, ἀλλ' ἀπὸ τὴ Βιέννη. Δὲν τὸν στέλνει ὁ Σέκερης, ἀλλὰ
ἡ διεθνὴς διπλωματία: ἀγγέλεται ἡ ἰδρυση τῆς Ἱερῆς συμμαχίας τοῦ Μαΐτερνιχ.

Δεσμὰ καταθλιπτικὰ χαλκεύονται γιὰ ὅλους τοὺς ὑπόδουλους. Κάθε αὐθόρ-
μητὴ ἀπελευθερωτικὴ κίνησις στιγματίζεται ὡς φοβερὸ ἔγκλημα. Ἡ τουρκικὴ
ἀκεραϊότητα ἀναγνωρίζεται καὶ ἀνάγεται σὲ δόγμα πανευρωπαϊκοῦ κύρους. Ἡ
Ἑλλάδα δὲν πρέπει πιά νὰ ἐλπίζῃ, σὲ τίποτε.

Φαντάζεται κανεὶς τὸν ἀντίκτυπον τοῦ ἀγγέλματος σ' ὅλη τὴ ρωμηοσύνη. Ἄν
ὑπῆρξε κάποιος πού ἀδιαφόρησε, ἦταν μόνον ὁ μέθυσος αὐτὸς τῆς πιὸ βαθεῖας
πίστης. Ὁ ἄλκοολικὸς αὐτὸς τῆς αἰσιοδοξίας. Ὁ Σκουφᾶς.

Γι' αὐτὸν ἓνα μόνον ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχῃ σημασία. Ἡ ἀπόκριση τοῦ Σέ-
κερη, κι' ἄς πέρασε ἀπὸ τότε κάπου ἓνας χρόνος.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1815 συναντᾷ στὴ Μόσχα τὸν ἔμπορον Νικόλασον Οὐζου-
νίδην, ἀπ' τὴν Ὀδησό. Τὸν κατηχῇ κι' αὐτόν. Καὶ τὸν παρακαλεῖ, ἐπιστρέφοντας
στὴν Ὀδησό, νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν μεγαλέμπορον Ἀθανάσιον Σέκερη, νὰ μάθῃ
τὰ νέα τοῦ νεαροῦ ἀδερφοῦ του ἀπ' τὸ Παρίσι.

Καὶ ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται μονότονα ἴδια. Οἱ μῆνες περνοῦν καὶ οὔτε ὁ
Οὐζουνίδης γράφει τίποτε. Τότε πιά, ὁ Σκουφᾶς ἀποφασίζει νὰ κατεβῆ μονάχος
του στὴν Ὀδησό. Κι' ἐπειδὴ δὲν εἶχε καθόλου ἐμπιστοσύνη στὴ δραστηριότητα
τοῦ Τσακάλωφ, φροντίζει νὰ κατηχήσῃ ἓνα καινούργιον μέλος, τὸν ἔμπορον Ἀντά-

νιο Κομιζόπουλο, ἀπ' τὴ Φιλιππούπολη, γιὰ νὰ ὑπάρχη ἓνα ὑπεύθυνο στέλεχος καὶ στὴ Μόσχα.

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1816 ὁ Σκουφᾶς βρίσκεται στὴν Ὀδησσό. Καὶ ἡ πρώτη δουλειά του εἶναι νὰ πλησιάσῃ τὸν Ἀθανάσιον Σέκερη. Τοῦ τὸν σύστησε ἀραγε ὁ Οὐζουνίδης; Τὸν ἐγνώριζε ἀπὸ μόνος του; Ἄγνωστο. Ἔπρεπε νὰ τὸν πλησιάσῃ, καὶ τὸν πλησίασε. Κι' ὄχι μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπάλληλό του τὸν Πάνο Ἀναγνωστόπουλο, ἀπ' τὴν Ἀνδρίτσαίνα. Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1816 κατηχεῖ τὸν Θεοδόσιο Χριστοδούλου, ἀπ' τὸ Ζαγόρι. Στις 20 Μαρτίου τὸν Σπύρο Στανέλο, ἀπ' τὴν Πάργα.

Μ' ὅλη τὴν ἐναντιότητα τοῦ «διεθνοῦς κλίματος», ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, μ' ὅλες τὶς ἀπαγορευθεῖσας τῆς Μόσχας, πὺρ προδίκασαν τὴν ἀποτυχία τοῦ σκοποῦ, παρὰ τὶς προσωπικὲς βιοτικὲς του συνθῆκες, πὺρ τὸν εἶχαν ἐγκλωβίσει στὶς θλίψεις τῶν οικονομικῶν περισπασμῶν, ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἐπέμενε. Καὶ ἦταν ὁ μόνος ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τριάδα πὺρ ἐπέμενε. Ὁ μόνος πὺρ δούλευε. Ὁ μόνος πὺρ πίστευε.

Ὁ Ξάνθος, αὐτὸς πὺρ ἐκόμπασε πὺρ «πρῶτος κατεπύρωσε τὴν εὐαίσθητον καρδίαν τοῦ Σκουφᾶ», εἶχε φύγει στὴν Πόλη, εἶχε μπεῖ ὑπάλληλος στὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ Λεμονῆ Παλαιολόγου καὶ κύτταζε νὰ συντηρῇ τὴν οἰκογένειά του, χωρὶς νὰ θυμηθῇ οὔτε ἓνα γράμμα νὰ στείλῃ τόσον καιρό.

Ὅσο γιὰ τὸν Τσακάλωφ, ἀφοσιώθηκε κι' αὐτὸς στὶς δουλειές του, στὴ Μόσχα, καί, φέσει ἀδρανῆς καὶ διστακτικὸς, δὲν εἶχε πράξει τὸ ἐλάχιστον γιὰ τὴν πρόοδο τῆς νεοπαγοῦς Ἐταιρείας.

Χωρὶς τὸ Σκουφᾶ, ὅλα θὰ εἶχαν ἀτονίσει. Ὁ Σκουφᾶς ὅμως ἐπιμένει καὶ καὶ δουλεύει καὶ κινεῖται καὶ ἐνθουσιάζεται. «Ὁ ἐνθουσιασμός του, λέει ὁ Φιλήμων, ἐφαίνετο αὐξάνων ἀπὸ τὴν ἄκραν πρὸς τοὺς ἐμπόρους δυσαρέσκειάν του. Ἦτο ἀνυπόμονος νὰ τοὺς δείξῃ, ὅτι δὲν εἶναι εὐτυχῆς ὅστις ἔχει χρήματα, ἀλλὰ μόνον ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος καὶ τούτου ἀνώτερος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις ἐνεργήσῃ μόνος του διὰ τὴν ἐλευθερίαν του».

Θὰ μπορούσε, σιὸ διάστημα αὐτό, νὰ κατηχήτῃ πολὺ περισσοτέρους. Ἀλλὰ οἱ κατηχήσεις, προσωρινῶς, στέκονταν σὲ δευτέρη μοῖρα, μπροστὰ σιὸ καινούργιο εὐχάριστο ἄγγελμα: Ἐφθανε στὴν Ὀδησσὸ ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς.

Τὸν ἄνθρωπο πὺρ εἶχε σκεφθῇ γι' ἀρχηγό, πὺρ περιμένοντας νὰ μάθῃ τὶς διαθέσεις του ἔχασε ἓναν χρόνον στὴ Μόσχα, πὺρ ὁ ἴδιος δὲν μπορούσε νὰ ταξιδέψῃ στὴ Βιέννη γιὰ νὰ τὸν βρῇ, τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ ἡ μοῖρα τοῦ τὸν ἔστειλε στὴν Ὀδησσό.

Ὁ Γαζῆς εἶχε ἀρχίσει τὶς περιοδεῖες στὶς ἡγεμονίες καὶ σιὰ Ἑλληνικὰ κέντρα συλλέγοντας χρηματικὲς εἰσφορὰς καὶ ἀγοράζοντας ἐπιστημονικὰ ὄργανα γιὰ τὸ ὑπὸ ἕδρυσιν Πανεπιστήμιό του. Στὴν Ὀδησσὸ φυσικὸ ἦταν ν' ἀποταθῇ καὶ σιὸν μεγαλέμπορο Ἀθανάσιον Σέκερη. Κι' ἀπὸ τὸν Σέκερη, νὰ τὸν γνωρίσῃ ὁ Σκουφᾶς.

Ἡ ὑποδοχή καὶ οἱ περιποιήσεις τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων τῆς Ὀδησοῦ πρὸς τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ ὑπῆρξαν ἀφάνταστες. Ἡ σκέψη τοῦ Σκουφᾶ, πὼς μόνον οἱ λόγιοι μποροῦσαν νὰ ἐπηρεάσουν τοὺς ἐμπόρους, ἀποδεικνύονταν κι' ἀπ' τὰ πράγματα σωστή. Ὅταν λοιπὸν ὁ Γαζῆς διεκπεραίωσε τοὺς δικούς του σκοπούς, ἦρθε καὶ ἡ μεγάλη ὥρα, νὰ τὸν πλησιάσῃ ὁ Σκουφᾶς νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν ἀρχηγία καί, ὑπὸ τὴν ἐμπνευσή του, νὰ περιοριστῇ ὁ ἴδιος στὸν ἀπλὸ ρόλο τοῦ ἀφοσιωμένου «Ἱερέα» καὶ κατηχητῆ.

Ἄλλὰ ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς δὲν ἔδειξε καμμιά προθυμία. — Σκουφᾶ, τοῦ λέει. Ἔσεῖς εἶστε νέοι. Καὶ καλὰ θὰ κάμετε ν' ἀφήσετε ἐμᾶς τοὺς γέροντες ν' ἀκολουθήσωμε τὸν δικό μας δρόμο. Ἄλλος δρόμος ν' ἀναστηθῇ τὸ γένος δὲν ὑπάρχει, παρὰ νὰ περάσῃ πρῶτα ἀπὸ τὸ στάδιο τῶν φώτων. Νὰ μορφωθῇ. . . Κάτι ἄκουσα καὶ παλαιότερα γι' αὐτὴ τὴν Ἑταιρεία. Ἄλλὰ δὲν εἶμαι σύμφωνος χωρὶς νὰ εἶμαι καὶ ἐναντίος. . .

Κρούοντας τὴν καινούργια τοῦ ἀπογοήτευση, ὁ Σκουφᾶς, ἀρπάχτηκεν ἀπ' τὴν τελευταίαν αὐτῆ δήλωση. Κι' ἀφοῦ δὲν ἦταν ἐναντίος, πάσχισε νὰ τὸν κάμῃ νὰ σχετισθῇ ὀπωσδήποτε μὲ τὴν Ἑταιρεία. Τοῦ ἔδωσε καὶ συνθηματικὰ στοιχεῖα, Α.Ζ., ὅπως εἶχαν τὰ ἱδρυτικὰ μέλη, γιὰ τὴ μυστικὴ ἀλληλογραφία τους, γιὰ νὰ ἐπικοινωνοῦν καὶ νᾶχουν τὴ συμβουλὴ καὶ τὴ γνώμη του.

Ὡστόσο, μήτε ποτέ του ἔγραψε ὁ Γαζῆς, μήτε εὐθύνης δέχτηκε, οὔτε πολὺ περισσότερο, ἀρχηγίς. Ἀρνήθηκε ἀκόμη νὰ γνωρίσῃ ὀποιοδήποτε ἄλλο μέλος τῆς Ἑταιρείας. Κι' ἔφυγεν ἀπ' τὴν Ὀδησό, συνεχίζοντας τὴν περιοδεία καὶ τοὺς ἐράνους τοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ Σκουφᾶς φρόντισε νὰ διαδοθῇ μὲ τρόπο ἀνάμεσα στὰ μέλη πὼς ὁ σοφὸς λόγιος δέχτηκε τὴν ἀρχηγία. Μέσα του ὅμως ἔχασκε ἡ δεύτερη μεγάλη ἀπογοήτευση. Μετὰ τοὺς μεγαλεμπόρους, τὸν ἐγκατέλειπαν καὶ οἱ λόγιοι. Μετὰ τὴν παράταξη ὅσων προεβλέπαν τὴν Ἑλληνικὴ ἀπελευθέρωση στὴν ξενικὴ συνδρομή, στέκονταν μπροστά του ἡ χρεορία ὅσων ἐπίστευαν πὼς τὸ Ἔθνος ἔπρεπε πρῶτα νὰ φωτισθῇ.

Ὁ Γαζῆς ἔλεγε ὅχι, πρέπει πρῶτα νὰ μάθουμε γράμματα.

Ποιὸς εἶχε δίκιο;

Τὸ ἀπέδειξε σὲ τέσσαρα χρόνια ἡ ἐπανάσταση. Τὸ δίκιο ἦταν καὶ πάλι μὲ τὸ μέρος τοῦ Σκουφᾶ,

Τὰ μορφωμένα στελέχη τοῦ ἔθνους χρειάζονταν γιὰ τὴν ὥρα πού ἡ ἐπανάσταση θὰ εἶχε πετύχει καὶ θὰ καλοῦνταν νὰ ἀναλάβουν τὰ μεγάλα πόστα τοῦ νεοσύστατου κράτους. Γι' αὐτὰ τὰ πόστα ὑπῆρχαν καὶ πολλοὶ μάλιστα Ἕλληνες. Καὶ περινούστατοι λόγιοι, καὶ σοφοὶ ἱερωμένοι καὶ μεγάλοι δάσκαλοι. Ὑπῆρχαν διπλωμάτες εὐρωπαϊκῆς ὁλκῆς καὶ νομικοὶ γενικοῦ κύρους. Ὑπῆρχαν στρατιωτικοὶ ἀξίας, στὸν Ἀγγλικὸ καὶ Ρωσικὸ στρατό, καὶ πολιτικοὶ πείρας, πού κυβερνοῦσαν τὶς πασαδουνάβιες ἡγεμονίες. Ὑπῆρχαν ἕνα πλῆθος κρατικοὶ λειτουργοί, πού στήριζαν τώρα τὴν τουρκικὴ διοίκηση, καὶ θὰ τὴν κλόνιζαν, ἀποχωρῶντας.

Ὑστερα καὶ οἱ μεγαλύτερες μάζες τοῦ λαοῦ, ἰδιαίτερα στὰ ἀστικὰ κέντρα,

δὲν ἦταν καθόλου ἀμόρφωτες, Σχολῆς ἑξακουστῆς εἶχαν δημιουργήσει σ' ὅλη τὴ ρωμηοσύνη φυτώρια μορφωμένων πατριωτῶν. Στὰ κέντρα τῶν Ἑλληνικῶν Παροικιῶν ἔβγαιναν φύλλα πολιτικοφιλολογικά, πού τ'ἀστέλναν σ' ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς καὶ στὰ σχολεῖα «πρὸς φώτισμόν τοῦ γένους». Ἦταν ἐπίσης, κάθε τόσο, τὰ βιβλία τῶν λογίων, πού, ἀσχέτως περιεχομένου, ἔστω κι' ἂν ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά ἢ διελάμβανον περὶ ρητορικῆς, δὲν παρέλειπαν ν'ἄχουν στροφές στὴν ἐλευθερία, εὐχὲς γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ γένους, ὑποδείξεις καὶ παραινέσεις ἐθνικῆς σκοπιμότητος.

Πιο κάτω, ὑπῆρχε ὁ πολὺς λαὸς τῶν χωρικῶν, τῆς ἀγροτιᾶς, τῶν ἐργατῶν, ὁ πολὺς λαὸς τῆς ἔνοπλης ἐφεδρείας τοῦ ἔθνους. Κάτι ἤξεραν κι' αὐτοὶ ἀτ' τὰ κρυφὰ σκολεῖα κι' ἀπ' τοὺς δασκάλους καλόγερους. Αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὴ βᾶση γιὰ τὴν ἔνοπλη ἐξέγερση. Καὶ ἡ λεβεντιά τους δὲν ἐπρόκειτο κατὰ τίποτε νὰ ἐνδυναμώσῃ ἀπ' τὴν παιδεία καὶ μόρφωση—τὸ πολὺ—πολὺ νὰ λιγύστευε. Κι' ὕστερα, ἄς μὴν ξεχνᾶμε, πῶς, ἔστω κι' ἀγράμματοι, φλέγονταν μέσα τους ἐξ ἴσου ἔντονα ἀπ' τὰ ἴδια ἀκριβῶς συνθήματα, πού ὑποτίθεται ὅτι θὰ τοὺς ἐνέπνεε ἡ παιδεία. Γιατὶ εἶχαν τὴ δική τους παιδεία, τὴν ἀδασκάλευτη, τὴ διάχυτη, τὴ δημοτικὴ αὐτὴ πού συντηροῦσε καὶ διεβίβαζε ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ ὁ λαϊκὸς θρόλος καὶ τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι. Κι' ἦταν μέσφ αὐτῆς τῆς παιδείας, τῆς ἔξω ἀπὸ λογίους, πού φούντωσε στὴν ψυχὴ τους ὁ πόθος νὰ βγοῦν στὰ βουνά.

«Τὸ κλέφτης ἦταν καύχημα — μᾶς λέει ὁ Κολοκοτρώνης στ' ἀπομνημονεύματά του. Ἔλεγε: Εἶμαι κλέφτης. Κι' ἡ εὐχὴ τῶν πατέρων ἐνὸς παιδιοῦ ἦταν: νὰ γίνῃ κλέφτης».

Δὲν εἶχε λοιπὸν κανένα ἄλλο ρόλο νὰ παίξῃ, ἔξω ἀπ' τὴν ἀσκοπη ἀναβολὴ πού θ'ἄφερνε, ἡ λογιοκρατικὴ μόρφωση. Ὁ λαός, καὶ χωρὶς αὐτήν, ἦταν ἤδη ἔτοιμος, ὅπως πίστευεν ὁ Σκουφᾶς. Τὸ βλέπομε καὶ στὰ Ἀπομνημονεύματα περὶ Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Φωτάκου:

«Οἱ χωρικοὶ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πόλεων —γράφει— ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν εἰς τὰ βουνά, νὰ ρίχνουν στὸ σημάδι καὶ νὰ γυμνάζωνται εἰς τὸ ντουφέκι. Ἐφοροῦσαν τὰ ἄρματα, ἔπλεκαν τσαρούχα, ἔφκιαναν παλάσκες καὶ τὰ συκλαλίκια τους. Ἐτραγουδοῦσαν τοῦ Ρῆγα τὰ ἠρωϊκὰ τραγοῦδια καὶ διάβαζαν τὰ γράμματα τῆς Ἐταιρείας καὶ ἄλλα τὰ ὁποῖα τοὺς ἤρχοντο ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰ ἐκρυσαν εἰς τοὺς βράχους ἢ τὶς σπηλιές. Τὰ δὲ ἄρματα τὰ ἄλειφαν μὲ μιλοῦδι καὶ τὰ ἐκρέμουν εἰς τὰ ἔλατα καὶ εἰς ἄλλα δέντρα, διότι εἰς τὰ σπίτια τους τὰ ἔπαιρναν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὀλοένα προετοιμάζοντο καὶ περιέμεναν τὴν καλὴ ὥρα τῆς ἐπαναστάσεως».

Οὔτε ἔμποροι λοιπὸν οὔτε λόγιοι. Ποῦ θ' ἀποβλέψῃ πιά, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ Σκουφᾶς;

Μιὰ τρίτη φάση ἐλπίδων ἀρχίζει ὥστόσο ἀμέσως ὕστερα. Καταφθάνει στὴν Ὀδησοῦ ἕνας νέος, ἀριστοκράτης, πολὺγλωσσος καὶ εὐγλωττος, ὁ Νικόλαος Γαλάτης, ἀπ' τὴν Ἰθάκη. Λέει πῶς εἶναι συγγενῆς τοῦ Καποδίστρια καὶ πῶς πηγαί-

ναι ἀκριβῶς νὰ τὸν συναντήσῃ, γιὰ σημαντικὰς ὑποθέσεις.

Ὁ Σκουφᾶς, παρακολουθῶντας ἄγρυπνα ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς, πού θὰ μποροῦσαν νὰ τοῦ φανοῦν χρήσιμοι, δὲν ἀργεῖ νὰ τὸν πλησιάσῃ καὶ νὰ τὸν κατηχήσῃ στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Τὸν ἐπεισε πὼς ἡ ἔδρα βρισκόνταν στὴν Ἑλλάδα καὶ πὼς τὰ μέλη ἦταν χιλιάδες. Τοῦ ἀπεκάλυψε μερικὰ ἀπ' τὸν κανονισμό καὶ τὴν κατήχησιν καὶ τοῦ ἐμπιστεύθηκε πὼς ἓνα μονάχα ἔλειπε: ὁ ἀξιὸς ἀρχηγός. Κι' ἀρχηγὸς ἀξιὸς, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπέβλεπε ὅλο τὸ γένος, δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι ἄλλος ἀπ' τὸν μεγάλον Καποδίστρια, τὸν πανίσχυρο Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ρωσίας. Κι' ἐφόσον ὁ Γαλάτης ἦταν συγγενὴς του, ἔπρεπε νὰ ἐπωμισθῇ αὐτὴν τὴν ἀποστολή. Νὰ πείσῃ τὸν Καποδίστρια νὰ δεχτῆ τὴν ἀρχηγία. Καὶ ἡ Ἄγνωστη Ἀρχή, εἰς ἀμοιβὴν τῆς ὑπηρεσίας του αὐτῆς, θὰ ἔκανε μέλος τῆς τὸν Γαλάτη. ὅπως εἶχε κάνει καὶ τὸν Σκουφᾶ.

— Βρίσκεσαι καὶ σὺ στὴν περίστασι, καταλήγει ὁ Σκουφᾶς, νὰ τρέξῃς τὸν ἴδιον δρόμο. Ἀπὸ σένα καὶ μόνον ἐξαρτᾶται τώρα νὰ μῆς στὴν ὀλομέλεια τῆς Ἑταιρείας.

Ἦταν νέος ὁ Γαλάτης. Καὶ εὐγλωττος. Καὶ ἐνθουσιώδης. Κι' ὀρηκτικός. Τὰ πιὸ δύσκολα πράγματα, ὅταν τὸν ἄκουγες, νόμιζες πὼς εἶναι εὐκολώτατα. Τὴν ἀποδοχὴ τοῦ Καποδίστρια τὴν προεξοφλοῦσε ὡς σίγουρη. Τὴ δική του δράση τὴν προδιέγραφε θαυματουργίῃ. Καὶ πραγματικά, στὴ Μόσχα, ὅπου ἔφτασε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1816, ἐνῶ ὁ Τσακάλωφ καὶ ὁ Κομιζόπουλος δὲν εἶχαν κάνει ἀπολύτως τίποτε, αὐτὸς κατήχησε, σ' ἓναν μῆνα, τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο — Φιραρῆ— τὸν Γιαννιώτη μεγαλέμπορο Πατσιμάδη, τὸν ἐπίσης Γιαννιώτη Κων) νο Πεντεδέκα, τὸν πολὺν Μάνθο Ριζάρη, πού ἀποδείχτηκαν ὅλοι τοὺς πολύτιμα μέλη τῆς Ἑταιρείας.

Ἀπ' ὅλους αὐτοὺς ἔλαβε ὡς εἰσφορὰ σημαντικὰ ποσά, τὰ ὅποια καὶ κράτησε. Μὲ τὴν ἔμφυτην ἐξυπνάδα του, κατάλαβε πὼς τὰ περὶ ἀρχῆς στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα ἦταν μυθεύματα. Ὑποψιάστηκε ὡς οὐσιαστικούς ἀρχηγούς τὸν Τσακάλωφ καὶ τὸν Κομιζόπουλο. Καὶ βλέποντας τὴν ἀδράνειά τους, φιλοδόξησε νὰ τοὺς ὑποκαταστήσῃ. Πῆρε αὐθαίρετα τὰ στοιχεῖα Α. Δ. [πού ἀνῆκαν στὸν Ξάνθο], γιὰ ν' ἀλληλογραφή. Πῆρε ὕψος καὶ ἀέρα. Καὶ μετὰ τὴν ὑπερτροφικὴ φαντασία του, μὲς ἀπ' τὴ νεανικὴ του ἔπαρση ἀνακήρυξε τὸν ἑαυτὸ του κόμιτα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ ἀνεχώρησε τὸν ἐπόμενον μῆνα, Νοέμβριον τοῦ 1816, στὴν Πετρούπολη, νὰ κατηχήσῃ τὸν Καποδίστρια.

Τὸ ὅτι συνάντησε πραγματικὰ τὸν Καποδίστρια, δὲν ἀμφισβητεῖται. Τὸ ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας στὴν αὐτοβιογραφία του. Ὁ ἴδιος μᾶς λέει καὶ τὴν ἀπάντησιν πού τοῦ ἔδωσε:

— Διὰ νὰ σκέπτεται κανεὶς, κύριε, περὶ τοιοῦτου σχεδίου, πρέπει νὰ εἶναι τρελλός. Διὰ νὰ τολμήσῃ δὲ νὰ μοῦ ὀμιλήσῃ περὶ τούτου εἰς τὸν οἶκον αὐτόν, ὅπου ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὑπηρετῶ ἓνα κραταιὸν αὐτοκράτορα, πρέπει νὰ εἶναι νέος ἢ νὰ παρυσύρθῃ δὲν ξεύρω ὑπὸ ποίων τυφλῶν παθῶν. Δὲν ἠμπορῶ νὰ ὀμιλῶ πε-

ρισσότερον μαζί σας.

Ἡ μόνη συμβουλή, ἣν δύναμαι νὰ σᾶς δώσω εἶναι νὰ ἐπιστρέψετε τὸ ταχύτερον καὶ νὰ εἰπῆτε εἰς τοὺς ἐντολεῖς σας, ἃν δὲν θέλουν καὶ οἱ ἴδιοι νὰ χαθοῦν καὶ τὸ δυστυχῆς Ἑλληνικὸν Ἔθνος νὰ καταστρέψουν, νὰ ἀφήσουν τὰς ἐπασαστατικὰς σκευωρίας των, ἕως ὅτου ἡ Πρόνοια ἀποφασίσει ἄλλως . . .

Ἡ ἄρνηση δὲν τὸν ἀπογοητεύει. Ἴσως νᾶναι καλύτερα, σκέπτεται. Ἴσως ἡ θέση τοῦ ἀρχηγοῦ νὰ προορίζεται γι' αὐτὸν τὸν ἴδιον. Κι' ἐξακολουθεῖ ν' αὐτοτιλοφορεῖται κόμης τῆς Ἑλλάδος, νὰ συσταίνεται ὡς πρόεδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, νὰ κατηγῆ ἐμπόρους γιὰ νὰ καρποῦται τὶς χρηματικὰς εἰσφορὰς τους, νὰ ξεδεύῃ σπάταλα τὰ ἱερὰ χρήματα, νὰ γλεντοκοπᾷ μὲ πόρνες, νὰ μιλάῃ ἀνοιχτὰ γιὰ τὰ μυστικὰ τῆς Ἐταιρείας, νὰ ἐκθέτῃ τὸν Καποδίστρια, νὰ ἐκθέτῃ τοὺς μνημένους νὰ γίνῃται ἐπικίνδυνος . . .

Ἄσφατες μέρες ἐνὸς ἀπερίσκεπτου τυχοδιώκτη. Ἡ ζωὴ του, αὐτὴ τὴν ἐλοχί, ἔχει τὶς περιπέτειες καὶ τὶς ἐναλλαγὰς ἐνὸς ἀπιθάνου μινιστροῦ. Ὡσπου ἡ Ρωσικὴ Ἀστυνομία τὸν συλλαμβάνει καὶ τὸν ἀπελαύνει στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου.

Ὁ τραγικὸς Σκουφᾶς πού ἐναγωνία πάλι καρτερεῖ, μετρῶντας μιὰ — μιὰ τὶς μέρες, τὸ καινούργιο χαρμόσυνο ἄγγελμα, τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Καποδίστρια, μένει ἐμβρόντητος μαθαίνοντας, ἀπὸ μέλη τῆς Μόσχας, τὴ διαγωγὴν καὶ τὴν τύχην τοῦ κενόσπουδου ἐκείνου ἐπιπολαίου.

Ὡστε λοιπόν, οὔτε ὁ Καποδίστριας δέχεται. Καὶ τώρα ; Τί ἄλλο μένει ; Ποῦ θὰ στραφῇ ; Σὲ τί θὰ ἐλπίσῃ ;

Στὸ μεταξύ, παρὰ τὸν περιορισμὸν του, ὁ Γαλάτης ἐπιδίδεται στὴ Μολδοβλαχία σὲ καινούργια ὄργια κομπασμῶν, κι' ἐπιπολαιοτήτων, κι' ἀτασθαλιῶν. Γιὰ νὰ καρπωθῆ εἰσφορὰς, κατηγεῖ ἀνεξέλεγκτα τὸν οἰονδήποτε καὶ δὲν τηρεῖ κανέναν ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς κατηγήσεως. Ἀπὸ μέρα σὲ μέρα γίνεται ὀλονένα πιὸ ἐπικίνδυνος.

Νὰ ὅμως πού κι' ἀπ' αὐτὴ τὴν κηλίδα προκύπτει ἓνα καλὸ. Γιατὶ τυχαίνει νὰ συγκαταριθμηθῇ στοὺς νεοφωτιστοὺς ἓνας πολῦτιμος πατριώτης : ὁ Γεώργιος Λεβέντης. Καὶ ὁ Λεβέντης, συνδεόμενος μὲ τὸν Καραγιώργην τῆς Σερβίας, πού βρίσκεται στὴ Μολδοβλαχία, σκέπτεται νὰ τὸν χρησιμοποίησιν γιὰ μιὰ κοινὴ ἐξέγερσιν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων. Συννεοεῖται λοιπὸν πρῶτα μὲ τὴν Ἀνωτάτην Ἀρχὴν καὶ προχωρεῖ μὲ τὴν ἔγκρισίν της σὲ διαπραγματεύσεις.

Μιὰ καινούργια προοπτικὴ διαγράφεται, βασισμένη στὰ ἀμοιβαῖα φιλικὰ αἰσθήματα Ἑλλάδος καὶ Σερβίας. Ἡ προοπτικὴ αὐτὴ ἦταν δυνατόν, μὲ τὴν παρέμβαση ἀστάθμητων παραγόντων, νὰ περάσῃ ἀπὸ πολλὰς τὶς πιὸ ἀπρόσμενες φάσεις. Ὅλες ὅμως οἱ φάσεις κι' ὅλες οἱ πιθανὰς συνέπειες μελετήθηκαν κι' ἔγινε μιὰ συμφωνία εἰλικρινῆς σ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες.

Ἔτσι, μὲ χρηματικὴ ἐνίσχυση τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ μὲ τὴν συνοδείαν Ἑλλήνων πατριωτῶν, ὁ Καραγιώργης ξεκινάει γιὰ τὴ Σερβία, ὑπὸ συνθήκας καὶ περιπέτειας καὶ προφυλάξεις πού θυμίζουν πάλι ἱπποτικὸ μινιστῆριον.

Ὁ Σκουφᾶς ἀρχίζει ἐπὶ τέλους νὰ ἐλπίζει βᾶσιμα, αὐτὴ τῇ φορᾷ. Μιὰ παμ-
βαλκανικὴ ἐξέγερσις θὰ μεγάλωνε σὲ ἀφάνταστο βαθμὸν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ Ἑλ-
ληνικοῦ κινήματος. Κι' ὁ Καποδίστριας θ' ἀναγκασζόταν ἀπ' τὴν ἐξέλιξιν τῶν γε-
γονότων νὰ παραδεχτῆ ὡς σωτήριον ἐκεῖνο πού ὡς ἐχτὲς ἐπίστευε γιὰ παρα-
φροσύνην.

Ἄλλὰ ὁ Καραγεώργης, φτάνοντας στὴ Σερβία, δολοφονήθηκε. Ἄν θέλαμε
νὰ ποῦμε ἀπὸ ποιούς, οἱ διευκρινίσαις τῶν ἀντικρουομένων ἀπόψεων θὰ μᾶς πῆ-
γαιναν πολὺ μακρῶς, καὶ δὲν θὰ εἶχαν, ἄλλωστε, καμμιά σχέση μὲ τὸ θέμα μας.
Ἔνα εἶναι τὸ γεγονός. Ὅτι μὲ τὴ δολοφονία τοῦ Καραγεώργη, οἱ ἐλπίδες τοῦ
Σκουφᾶ καταρρέουν γιὰ μιὰ φορὰν ἀκόμη.

Καὶ τώρα ;

Τώρα, τίποτε. Ἄς κατέρρευσαν οἱ ἐλπίδες. Ὁ Σκουφᾶς δὲν ἐννοεῖ νὰ καμ-
φθῆ. Βάζει πάλι κάτω τὰ πράγματα μὲ τὴν τετράγωνη λογικὴν του καὶ ἀνακεφα-
λαιώνει ὅλους τοὺς παράγοντες.

Ὁ Τσάρος, γνωρίζοντας ἐν λεπτομερεία τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, δὲν ἐν-
διαφέρεται νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴ δύναμή της. Ὁ Καποδίστριας φοβούμενος μὴν
ἐκιεθῆ στὸν Τσάρο καὶ βλέποντας ὡς κατάλληλη ὥρα γιὰ ἓνα Ἑλληνικὸν κίνημα
μόνον ὅταν ἡ Ρωσία ἐπιτεθῆ ἐναντίον τῆς Τουρκίας (πρᾶγμα ἀπίθανο, ὅσο διατη-
ρεῖται ἡ Ἱερὴ Συμμαχία), ὄχι μόνον ἀρνεῖται τὴν ἀρχηγία, ἀλλὰ καὶ ἐχθρεύεται
τὴν Ἐταιρεία ὀλόκληρη. Ἡ Σερβία, μετὰ τὴν δολοφονία τοῦ Καραγεώργη, θεωρεῖ
ται χαμένη ὑπόθεσις. Ἡ Μολδοβλαχία, μὲ τὶς ἀνεξέλεγκτες κατηχήσεις τοῦ Γαλάτη,
μόνον κινδύνους μπορεῖ νὰ προσφέρῃ. Ἡ Ρωσία κρατεῖ ψυχροὺς τοὺς μεγαλεμπό-
ρους της καὶ δὲν διαθέτει λόγιους ἱκανοὺς νὰ τοὺς μεταστρέψουν.

Συμπέρασμα: Ὅλες οἱ Βόρειες περιοχὲς δὲν μποροῦν νὰ συντελέσουν οὐ
τίποτε. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία πρέπει ν' ἀνδρωθῆ στὴ σκληρωμένη πατριδα καὶ ἡ ἔ-
δρα της νὰ μεταφερθῆ μὲς εἰς τὴν καρδιά τῆς Τουρκίας.

Ὁδηγούμενος σ' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα, γράφει ἀμέσως δίχως ἀργοπορεία
στὸν Τσακάλωφ νὰ κατεβῆ ἐπειγόντως εἰς τὴν Ὁδησό. Κι' ὅταν ἔρχεται — Ἰούλιος
τοῦ 1817 — τοῦ ἀναλύει τὶς σκέψεις του καὶ ἀξιῶνει, ἀφήνοντας τὴν ἀδρανῆ του
ἀναποφασιστικότητα, νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν Πόλιν. Ἐκεῖ, ἀνταμώνοντας καὶ τὸν
Ξάνθο, καὶ χρησιμοποιώντας ἐνθερμούς καὶ ἀφοσιωμένους ἀποστόλους, θὰ δουλέ-
ψουν ὀλοκληρωτικὰ γιὰ τοὺς σκοποὺς πού αὐτοὶ πρῶτοι ἔταξαν, πρὶν τρία χρόνια.

Ὁ Τσακάλωφ δὲν εἶχε τὴν ἴδια πίστη. Ν' ἀφήσῃ τὴ Μόσχα, τὴ δουλειά
του, τὴν ἡσυχία του, καὶ νὰ κατεβῆ εἰς τὴν Τουρκία καὶ εἰς τὸν κίνδυνον, γιὰ νὰ γευτῆ
ἀπογοητεύσεις, γιὰ νὰ θεμελιώσῃ ἓνα οἰκοδόμημα πού τῷ βλεπε εἰς τὴν πραγματικό-
τητα ἀκατόρθωτο καὶ οὐτοπικόν, αὐτὰ δὲν ἦταν τοῦ χαρακτῆρος του. Κι' ἔφερε ἀν-
τιρρήσεις. Πρῶτα λέει πρέπει νὰ κατατοπιστοῦμε, ποῖος τόπος θὰ εἶναι ὁ καταλ-
ηλότερος νὰ μεταφερθοῦμε. Νὰ σφυγομετρήσουμε τὴν Ἑλληνικὴ γνώμη. Νὰ μά-
θουμε ἂν ἔχει διάθεσις νὰ ξεσηκωθῆ καὶ ν' ἀνοιξῆ τὸ πουργί της. Νὰ πληροφορη-
θοῦμε πόσοι μποροῦν νὰ κρατήσουν ντουφέκι. Τί μπορεῖ νὰ προσφέρῃ ὁ στόλος καὶ

τά νησιά. . . Κι' ἂν οἱ πληροφορίες μας εἶναι ἐνθαρρυντικές, τότε νὰ κατεβοῦμε. Ἄλλοιῶς, νὰ σταματήσουμε τὶς κατηχήσεις καὶ ἐν ἀνάγκη νὰ διαλύσουμε καὶ τὴν Ἑταιρεία. . .

Νὰ λοιπὸν ποῦ ἡ πίκρα πορεύεται τώρα καὶ μὲς ἀπ' τὰ σπλάγχνα τῆς Ἑταιρείας. Ἀπὸ ἓναν ποῦ θεωρεῖται συναρχηγός. Ὁ Σκουφᾶς πέφτει σὲ βαθύτατη συλλογή. Ἄραγε τί ἰδέες νᾶχη ὁ Εἰάνθος, ποῦ κι' αὐτὸς τρία χρόνια τώρα δὲν προσέφερε τίποτε; Μήπως ἐμφορεῖται ἀπὸ παρόμοιες γνώμες, ἢ μήπως καίει μέσα του ἀκόμη ὁ πρῶτος ἐνθουσιασμός; Ἄν καὶ ὁ Εἰάνθος ταχθῆ ὑπὲρ τῆς διαλύσεως, τότε θὰ τοὺς διαγράψῃ καὶ τοὺς δυό. Ἄλλὰ τὴν Ἑταιρείαν δὲν θὰ τὴν διαλύσῃ. Θὰ κατεβῆ στὴν Ἑλλάδα ἔχοντας ἓναν καινούργιο κατάλογο προσωπικοτήτων. Καὶ θ' ἀρχίσῃ μαζί τους, ἀπ' τὴν ἀρχή, παίροντας ὅλο τὸ βάρος, κι' ὅλη τὴν εὐθύνη, αὐτὸς ὁ Σκουφᾶς, ὁ ἀδιαλείπτως πικραίνόμενος καὶ συνεχῶς ἐπιμένων, ὁ ἀδιακόπως ἀπογοητευμένος καὶ ἐπιμόνως ἐλπίζων. . .

Ἄν πάλι ὁ Εἰάνθος δὲν ἔχασε τὸν ἐνθουσιασμό του, τότε ἄς μεταπέισῃ αὐτὸς τὸν Τσακάλωφ. Οἱ δυὸ αὐτοὶ πρέπει νὰ βρεθοῦν ἀντιμέτωποι.

Ἔτσι σκέπτεται. Καὶ κάνει πὼς συμφωνεῖ μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ Τσακάλωφ, ὑπὸ ἓναν ὄρον: νὰ κατεβῆ πρῶτα ὁ Τσακάλωφ στὴν Πόλη νὰ ἰδῆ τὸν Εἰάνθο, νὰ τοῦ πῆ τὰ ἴδια πράγματα, ν' ἀκούσῃ καὶ τὶς γνώμες τοῦ Εἰάνθου, ὥστε, ὅποιαν ἀπόφασιν κι' ἂν πάρουν, νὰ τὴν πάρουν ἀπὸ κοινοῦ καὶ νᾶναι ὀριστική.

Ἦταν Ἰούλιος τοῦ 1817 ὅταν ἔγινε αὐτὴ ἡ συνάντησις. Κι' ἔφτασε ὁ Ὀκτώβριος, ὅσπου ὁ Τσακάλωφ νὰ φύγῃ στὴν Πόλη.

Ὁ Εἰάνθος, μ' ὅλη τὴ σιωπὴ σου, δὲν εἶχε χάσει ὡστόσο τὸν ἐνθουσιασμό του. Ζώντας στὴ σκλαβιά κι' ἔχοντας ἄμεση γνώσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἀνέτρεψε τὶς ἀμφιβολίας τοῦ Τσακάλωφ, μεταδίδοντάς του τὴ δική του αἰσιοδοξία.

Ἦταν μιὰ εὐχάριστη εἶδησις γιὰ τὸ Σκουφᾶ, ποῦ περιέμενε στὴν Ὀδησοῦ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἡ συνοχὴ τῆς Ἑταιρείας στερέωσε μέσα του τὶς λαβωμένες ἐλπίδες. Καὶ μὲ καινούργιο κέφι προδιέγραψε ἓνα νέο σχέδιον δράσης, ἀναθέτοντας στὸν Τσακάλωφ νὰ φύγῃ στὸ Πήλιο καὶ νὰ ἐμψυχώσῃ τὸν Γαζῆ, πείθοντάς του νὰ δεχθῆ ὅπως ἡ ἔδρα τῆς Ἑταιρείας μεταφεροθῆ στὶς Μηλιές.

Ὡσπου νᾶρθῃ ἡ ἀπόκρισις ἀπὸ τὸ Πήλιο, ἓνα δεύτερο εἰχάριστο περιστατικὸ μεσολαβεῖ. Φτάνουν στὴν Ὀδησοῦ, ἀναβαίνοντας γιὰ τὴ Μόσχα τρεῖς σημαντικοὶ παράγοντες τοῦ Μωρηᾶ: ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Χρυσοσπάθης καὶ ὁ Δημητρόπουλος.

Εἶχαν ὑπηρετήσῃ στὰ Ἑλληνικὰ Τάγματα τῆς Ἑπτανήσου καὶ πῆγαιναν νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Τσάρο τὰ διπλώματα τῶν βαθμῶν τους καὶ ὡς ἀξιωματικῶν καὶ τοὺς καθυστερημένους μισθούς τους κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ρωσικῆς κατοχῆς τῆς Ἑπτανήσου.

Στὴν Ὀδησοῦ ἦρθαν σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν Μωραίτη Πᾶνο Ἀναγνωστόπουλο, μέσω τοῦ ὁποίου τοὺς γνώρισε κι' ὁ Σκουφᾶς. Τοὺς ἐμύησαν στὴν Ἑταιρεία βρισκοντας μιὰν οὐρανόπεμπτη εὐκαιρία νὰ διαδώσουν τοὺς σκοπούς της, ὅταν οἱ τρεῖς

όπλαρχηγοί θά ἐπέστρεφαν, στό Μωρηᾶ καί στήν Ἑπτάνησο, καί μάλιστα μέσα σέ κύκλο ἀρματολῶν καί καπεταναίων. Κι' ἀκόμη σημαντικώτερο, νά κάμουν φιλικό, ὅπως ὑπόσχονταν μόνοι τους, τὸν ἴδιο τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη τῆς Μάνης...

Φτάνοντας στὴ Μόσχα, οἱ τρεῖς όπλαρχηγοί συναντήθηκαν μὲ τὸν Καποδίστρια, πού ἐκφράστηκε πάλι μὲ ἐχθρότητα ἐναντίον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Αὐτὸ βέβαια, γιὰ τὸ Σκουφᾶ, ἦταν δυσάρεστο. Ἴσως ὁ Καποδίστριας ἀπεφάσιζε τὴ δίωξη τῶν ἐν Ρωσίᾳ μελῶν τῆς Ἑταιρείας. Ἀλλὰ ὁ Σκουφᾶς δὲν ἤλπιζε πιά τώρα τίποτε. Ἀπ' τὴ Ρωσία θά ἔφευγε, καί πολὺ σύντομα, ἀμέσως μόλις λάβαινε εἶδηση τοῦ Τσακάλωφ πὼς ὁ Γαζῆς δέχεται τὴ μεταφορὰ τῆς ἐδρας στὶς Μηλιές τοῦ Πηλίου. Θά κατέβαινε στὴν Ἑλλάδα μόλις τελείωναν τὶς δουλιές τους οἱ τρεῖς ὁπλαρχηγοί. Τίποτε δὲν ἀπέκλειε ἢ ἐδρα νὰ μεταφερθῇ ἀκόμη καί στὴ Μάνη. Ἴσως μάλιστα ἀναβίωνε καί ἡ Ἑλληνοσοεβικὴ σύμπραξη. Ὁ Λεβέντης εἶχεν ἀρχίσει καὶ νούργιες συνεννοήσεις μὲ τὸν ἀντικαταστάτη τοῦ Καραγεώργη τὸν Μιλόσχη. Μόνον ὁ Γαλάτης εἶχε γίνει πάλι, στό Μποσδάνι, ἤρωας καινούργιων ἐπεισοδίων, πού τὶς συνέπειές τους γιὰ τὴν Ἑταιρεία μὲ κόπο κατάφερε, προσωρινά, νὰ καλύψῃ ὁ Λεβέντης. Ὁ Σκουφᾶς ἀπεφάσισε νὰ ταξιδέψῃ ὁ ἴδιος στὴ Βεσσαραβία, νὰ διορθώσῃ ὅ,τι μπορούσε νὰ διορθωθῇ. Στὸ μεταξὺ ὅμως κυκλοφορεῖ ἡ εἶδηση πὼς ὁ Τσάρος κι' ὁ Καποδίστριας περιοδεύουν στὶς νότιες ἐπαρχίες καί ἀναμένονται στὴν Ὁδησσό.

Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δυσμένειας πού ὁ Καποδίστριας δὲν ἔπαυε νὰ ἐκδηλώνῃ, καί τῶν κινδύνων, πού εἶχαν δημιουργηῆσει οἱ ἀπερισκεψίες τοῦ Γαλάτη, φοβούμενος ἐξ ἄλλου πὼς ὁ Τσάρος, βλέποντάς τον στὴν Ὁδησσό «βυσοδομοῦντα», θά διέτασσε τὴ δίωξή του, ὁ Σκουφᾶς ἀποφασίζει νὰ ἐγκαταλείψῃ ἀπὸ τῶρα τὴ Ρωσία, κατεβαίνοντας στὴν Πόλη, χωρὶς νὰ περιμένῃ τοὺς τρεῖς όπλαρχηγούς (πού ἡ περιοδεία καθυστεροῦσε τὰ ζητήματά τους), χωρὶς νὰ περιμένῃ τὸ γράμμα τοῦ Τσακάλωφ (πού κι' αὐτό, μῆνες τῶρα, καθυστεροῦσε ἀνεξήγητα).

Στὴν Ὁδησσό ἀφήνει ἀντικαταστάτη του τὸν Ἀθανάσιον Σέκερη, στό σπίτι του ὁποίου εἶχε βρεῖ ὡς τώρα θερμὴ καί προθυμὴ φιλοξενία, παίρνοντας μαζί του τὸν Ἀναγνωστόπουλο καί τὸν Λουριώτη ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Στὸν Σέκερη ἀποκαλύπτει ὅλο τὸ μυστήριον τῆς ἀρχῆς. Στὸν Λουριώτη καί στὸν Ἀναγνωστόπουλο, πού σκέπτεται νὰ τοὺς χρησιμοποιήσῃ γιὰ ἐντονη δράση, κάνει ἀμυδρὸς μόνον ἀποκαλύψεις. Γιὰ νὰ τοὺς καταστήσῃ ὅμως πιὸ ἐπίσημα ὑπεύθυνους, τοὺς ὑποβάλλει πρὶν φύγουν, στό τελευταῖο τους δεῖπνο, ἀπὸ μιὰ νέα καί μὲ πρόσθετους τύπους ὀρκωμοσία. Ἀπάνω στό τραπέζι τους λαμποκαπáει γυμνωμένο ἓνα σπαθί. Ὁρθιοὶ κι' οἱ τρεῖς. Τὸ δεξιὸ χεῖρ τους τὸ ἀκομποῦν στὴν καρδιά τους. Μὲ τ' ἀριστερὸ κρατοῦν τὸ ποτήρι τους. Καί χύνοντας ἀπ' τὸ κρασί τους στὴν κοφτερὴ σπάθα, «τὸ αἷμα μας—ὀρκίζονται— νὰ χυθῇ ὅπως χύνεται τῇ στιγμῇ τούτῃ τὸ κρασί μας...». Πίνουν ὕστερα ὅσο κρασί ἀπομένει στὰ ποτήρια τους, κι' ἀσπάζονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καί βάζουν τὴν ὑπογραφή τους κάτω ἀπὸ τὸν ὄρκο τῆς Ἑταιρείας.

Ξεκινοῦν ἀπ' τὴν Ὁδησσό τέλος Μαρτίου καί μπαίνουν στό λιμάνι τῆς Πόλης Μεγάλῃ Βδομάδα. Μόλις τὴν ἡμέρα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καταφέρνουν νὰ

ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸν Ξάνθο, ὁ ὁποῖος καὶ παραλαμβάνει τὸν Σκουφᾶ, νὰ τὸν φιλοξενήσῃ σπίτι του, στὸ Ἄρναούτκιοϊ.

Πρώτη δουλειά του βέβαια, ἦταν νὰ μάθῃ γιατί ἄργεῖ τόσους μῆνες — ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο — ἡ γραφὴ τοῦ Τσακάλωφ. Ἡ ἐξήγησις εἶναι ἀπλή. Ὁ Τσακάλωφ εἶχε ξεκινήσει γιὰ τὸ Πήλιο μόλις στὰ μέσα Μαρτίου. Στὶς Μηλιῆς ἔμεινε ὄλο κι' ὄλο πέντε μέρες. Γιὰ τὴν μειαφορὰ τῆς ἔδρας δὲν κατάφερε τίποτε. Ὁ Γαζῆς ὡς καταλληλότερο μέρος ὑποδείκνυε τὴ Μάνη. Κι' ὁ Τσακάλωφ, ἐπειδὴ νόμισε πὼς στὸ Πήλιο τὸν παρακολουθοῦν, ἔφυγε στὴ Σμύρνη, νὰ συναντήσῃ καλιόν του φίλο...

Ὁ Τσακάλωφ, λοιπόν, δὲν ἐννοεῖ ν' ἀλλάξῃ. Καὶ τὸ Πήλιο δὲν τὸν δέχεται. Καὶ ἡ προτεινομένη Μάνη εἶναι ἀκόμη κλειστή. Καὶ οἱ τρεῖς ὄπλαρχηγοὶ δὲν κατέβηκαν ἀκόμη ἀπὸ τὴ Μόσχα. . .

Ἡ νέα φάσις δραστηριότητος μέσα στὶς πολιτεῖες τοῦ ὑποδούλου Ἔθνους. ἔχει γιὰ βάση τῆς τὸ κενό, τὴν ἀδιαφορία, τὴν ἐναντιότητα. . .

Ὅχι, δὲν ἦταν μόνον ἀγωνία τοῦτο τὸ σφίξιμο πὸν δάγκωσε φαρμακερὰ τὴν ψυχὴ του. Δὲν ἦταν μόνο κρυφὴ πληγὴ, πὸν κατάκαιε τὲ σωθικά του. Ἦταν συγκλονισμὸς βίαιος καὶ ὀριστικός, πὸν ράγισε καὶ καταθρυμάτισε ἀνεπανόρθωτα τὴν καρδιά του.

Κι' ἀπ' τὴν καρδιά του ἄρρωστος ἔπεσε στὸ κρεβάτι. . .

Οἱ ἀτελεύτητες πίκρες τὴν εἶχαν πολὺ διαβρῆξει, αὐτὴ τὴν ταλαίπωρη καρδιά, τὴ μοναχική. Οἱ διαψεύσεις κι' οἱ προσβολὲς εἶχαν ἀναστατάσει τὸ ρυθμὸ τῆς. Οἱ ἀγωνίες κι' οἱ ὀδύνης εἶχαν ὑποσκάψει τὴν ἀντοχὴ τῆς. . .

Μιὰ ἀπλή ἀνθρώπινη καρδιά ἦταν. Πὼς νὰ βαστάξῃ τέτοια Ἰμαλαῖα ἀπελπισίας; Ἐνα ἱερὸ καὶ πανελλήνιον ὄραμα εἶχε συλλάβει. Πὼς νὰ μαντέψῃ τόσον ὠκεανὸν ἀντιξοότητος

Ἄναξητῶντας τὸν ἄξιον ἀρχηγό, νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸ σεπτὸ τέκνο τῆς πατριδολατρείας του, ὑποχρῶνε τὴν καρδιά του νὰ διαστέλλεται, νὰ μεγαλώνῃ, ν' ἀπλώνεται σὲ διαστάσεις ἀντάξιες τοῦ μεγάλου του ὄραματος. Ὡσπου ἡ καρδιά αὐτὴ συγκλονίστηκε, ράγισε, κι' ἄφησε νὰ ρέουν ἀπ' τὶς ρωγμὲς τῆς τὰ συσσωρευμένα ἀποθέματα τεσσάρων ἐτῶν πίκρας. . .

Στὴν ἀρρώστεια του, ὁ Ξάνθος τοῦ παραστέκει στοργικά, κι' αὐτὸς κι' ὅλη του ἡ οἰκογένεια. Ἐνας φτωχὸς ὑπάλληλος εἶναι. Ὁ μισθὸς του εἶναι μικρὸς. Κι' ἡ φανιλία του μεγάλη: αὐτὸς, ἡ γυναῖκα του Σεβαστή, ἡ πεθερὰ του. Γιὰ οἰκονομία κατοικοῦν στὸ ἴδιο σπίτι μὲ τὴν ἀδερφή τῆς γυναίκας του καὶ μὲ τὸν ἄνδρα τῆς.

Ἄς εἶναι μικρὸς ὁ μισθός, ἄς εἶναι πολλὰ τὰ ἄτομα. Κανεὶς δὲν φειδωλεύεται τὶς περιποιήσεις γιὰ τὸν ἄρρωστο. Ὅπως φιλοξενεῖ πρὶν ἐπὶ πέντε μῆνες τὸν Τσακάλωφ, φιλοξενεῖ τώρα τὸν Σκουφᾶ. Κι' ὄχι μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς δύο ἐταίρους πὸν ἔφεραν ἀπ' τὴν Ὀδησσό, τὸν Ἀναγνωστόπουλο καὶ τὸν Λουριώτη. Καὶ οἱ μὲν τελευταῖοι, εἶναι τελειῶς ἀπένταροι. Τοῦλάχιστον ὁ προβλεπτικός Σκουφᾶς ἔχει μαζί του, ὄλα κι' ὄλα, 50 Ὀλλανδικὰ φλουριά.

Ἄρρωστος, λοιπόν, ὁ Σκουφᾶς. Στὸ κρεβάτι. Ἡ καρδιά του εἶναι σπα-

σμένη. Ἄλλὰ στῆ θέση της, ἔχει βάλει ἄλλη καρδιά, πιὸ μεγάλη, πιὸ ἄθραυστη: τὴν πίστη στῆ Φιλικῇ Ἐταιρείᾳ. Μὲ τοὺς παλμοὺς καὶ χτυποκάρδια αὐτῆς τῆς πίστεως συντηρεῖται καὶ ἀναπνέει καὶ ὀνειρεύεται. Θ' ἀφήση στὴν Πόλῃ τὸν Ξάνθου, κι' αὐτὸς μὲ τὴ συνοδείᾳ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου, θὰ κατεβῆ στὸ Μορηᾶ, στὴ Μάνη. Ἄλλὰ τὰ ταξίδια ἀπαιτοῦν ἔξοδα. Πρέπει πρῶτα νὰ δράσουν μὲ εὐρύτατες κατηγήσεις στὴν Πόλῃ, νὰ συγκεντρώσουν εἰσφορές, νὰ προσεταιρισθοῦν μεγαλεμπόρους. Ἄν μποροῦσαν νὰ κατηγήσουν τὸν μεγαλέμπορο Παναγιώτη Σέκερη, τὸν ἀδερφὸ τοῦ Ἀθανασίου τῆς Ὀδησοῦ.

Ἄλλὰ ὁ Σκουφᾶς δὲν τὴν ἀντέχει ἄλλη πίκρα. Ἡ προσβολὴ τῶν μεγαλεμπόρων τῆς Μόσχας καίει τὰ σπλάχνα του σὰ νᾶναι χτεσινῆ. Κι' εἶναι κι' ἄρρωστος... Ὅχι. Ἄς παρῆλθῃ ἀπ' αὐτὸν τὸ ποτήριον τοῦτο. . .

Ἐνα βράδου, ἐκεῖ πού βρίσκονται μαζεμένοι γύρω ἀπ' τὸ κρεβάτι τοῦ ἀρρώστου, στὸ σπίτι τοῦ Ξάνθου, στὸ Ἀρναούτκιοϊ, χτυπάει ξαφνικὰ ἡ πόρτα καὶ κάποιος ζητάει τὸν Ἀναγνωστόπουλο. Εἶναι ἀπεσταλμένος τοῦ Παναγιώτη Σέκερη. Καὶ φέρνει ἓνα δέμα. Ναι, ὁ Σέκερης ἔγινε μέλος τῆς Ἐταιρείας. Τὸν κατήχησε ὁ Ἀναγνωστόπουλος. Ἄλλὰ τὴν εἰσφορὰ του, ἦταν μεγάλη, δὲν ἤθελε νὰ τὴν πάρῃ. Τὸν ἄφησε νὰ τὴ στείλῃ στὴν Ὀδησό, στὸν ἀδελφὸ του, γὰ ὅταν χρειαστῆ. Ὁ Σέκερης ὅμως μετάνοισε καὶ τὴν στέλνει τὸ ἴδιο βράδου στὸν Ἀναγνωστόπουλο.

Ὁ Σκουφᾶς δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ ἀκόμη.

—Τί εἶναι αὐτὰ; ρωτάει.

—Ἡ εἰσφορὰ τοῦ Σέκερη. . .

Ἄνοιγουν τὸ δέμα, μετροῦν τὰ λεφτά: δέκα χιλιάδες γρόσια. Ἡ ραγισμένη καρδιά του σφίγγεται γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ, ἀλλ' ἀπὸ συγκίνηση τώρα. Δάκρυα τρέχουν ἀπὸ τὰ μάτια του. Καὶ κυττάει ὅλους γύρω μὲ βλέμματα ἐκστατικά, σὰν μὲς ἀπ' τὸ θάμβος ἑνὸς θαύματος. Μιὰ καινούργια πίστη τὸν δυναμώνει. Τοῦ φαίνεται πὼς ἡ υγεία του ἔχει κι' ὅλας ἀποκατασταθεῖ. Δὲν εἶναι γιὰ τὸ ποσὸν εἶναι τεράστιο. Εἶναι γιὰ τὸ τεράστιο ποσὸν προϋποθέτει ἀνάλογο ἐνθουσιασμόν. Νά λοιπὸν πὼς οἱ ὑπόδουλοι, κάτω ἀπ' τὴ δεσποτεία τοῦ τυράννου, εἶναι πιὸ πρόθυμοι, πιὸ ζεστοί. Νὰ πού εἶχε δίκιο κατεβαίνοντας στὴν Ἑλλάδα. Πρέπει ν' ἀρχίσουν ἀμέσως τὶς κατηγήσεις. Πρέπει νὰ βιαστῆ κι' αὐτὸς γιὰ τὸ ταξίδι του στὸ Μορηᾶ.

Ἄλλὰ ἡ καρδιά του, μ' ὅλους τοὺς νέους ἐνθουσιασμούς, μιὰ κι' ἔχει σπάσει, δὲν ἔπαιρνε τώρα κόλλημα. Ὁ γιατρὸς Μόσχος δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ταξιδέψῃ. Τοῦ διέταξε θειοῦχα λουτρά, πού γιὰ νὰ μπορῆ νὰ τὰ κἀνῃ εὐκολότερα, μετοίκησε νοικιάζοντας δωμάτια στὸ Κουροῦ—Τσεσμέ. Σ' ἓνα μῆνα τὰ λουτρά ἀποδείχτηκαν ἄχρηστα. Ἐπέστρεψε πάλι στὸ σπίτι τοῦ Ξάνθου, νάχῃ τοῦλάχιστον τὴν περιποίησιν τῶν γυναικῶν. Παίρνει καὶ δεῦτερο γιατρό, τὸν Ἰσαυρίδη. Ἄλλὰ βελτίωσις δὲν προκύπτει ἀκόμη καμμιά.

Στὶς 21 Μαΐου 1818 ἔρχεται γράμμα τοῦ Τσακάλωφ, πού ἀπρακτεῖ ἀκόμη

στή Σμύρνη. Δὲν ἔχει καμμιὰν ἐπιτυχία ν' ἀνακοινώση. Μόνον μομφὲς ἐξακοντίζε ἐναντίον τοῦ Σκουφᾶ. Πῶς τὸ ταξίδι του στὸ Μωρηᾶ, ἂν δὲν περιμένει ἀπὸ τῆ Ρωσία τοὺς τρεῖς ὄπλαρχηγούς, εἶναι «παντελῶς χωρὶς βάσιν». Καὶ θεωρεῖ τὴν ἀρρώστειά του ὡς θεία παρέμβαση, πού θὰ τὸν προφυλάξει ἀπὸ παρόμοια ἀνοησία. «Μοῦ κακοφαίνεται πολύ, καταλήγει διὰ τὸν καλὸν φίλον, ὅτι αἱ τόσαι ἐναντιότητες δὲ τὸν ἔκαμαν ἀκόμη νὰ σκέπτεται πλέον ἡσυχῶς καὶ νὰ βλέπῃ καλύτερον τὴν ἀλήθειαν».

Πικρὰ λόγια καὶ ἄδικα. Κι' ἐπικίνδυνα, στὴν κατάστασι τῆς εὐθιχῆς εὐαισθησίας τοῦ ἀρρώστου. Ἄλλ' ὅσο ὁ Τσακάλωφ δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στὴ λογικὴ τοῦ Σκουφᾶ, ἄλλο τόσο ὁ Σκουφᾶς δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στὴν ἔλλειψη ἐνθουσιασμοῦ τοῦ Τσακάλωφ. Αὐτὸς θὰ τὸ κἀνῆ τὸ ταξίδι του, μόλις τὸν ἀφήσῃ ὁ γιατρός. Μόνον πού ὁ γιατρός δὲν τὸν ἀφήνει, καὶ πού ἡ καρδιά του πάει στὸ χειρότερον.

Στὸ μεταξὺ ἀρχὲς τοῦ Ἰουνίου 1818, φτάνουν πιά στὴν Πόλῃ καὶ οἱ τρεῖς ὄπλαρχηγοί, μαζί μὲ δύο ἄλλα δραστήρια μέλη : τὸν Φαρμάκη καὶ τὸν Πεντεδέκα. Πρῶτῃ δουλειά τους νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸν ἀρρωστο Σκουφᾶ. Ἡ περιοδεία τοῦ Τσάρου τοὺς εἶχε καθυστερήσει. Πέτυχαν ὅμως τὶς δουλειᾶς τους. Ἐφοδιάστηκαν καὶ μὲ Ρωσικὰ διαβατήρια, ὥστε νὰ κυκλοφοροῦν ἀκίνδυνα στὴν Τουρκικὴν ἐπικράτειαν. Ὁ Καποδίστριας τοὺς βοήθησε πολύ. Καὶ μάλιστα, ἐκμυστηρεύονται, μ' ὄλο πού τοὺς μίλησε ἄσχημα γιὰ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία, θὰ τόκαμε φαίνεται ἐπιτηδες, γιὰ νὰ μὴν προδοθῆ. Γιατὶ αὐτοὶ ἔτσι κατάλαβαν, Πῶς ἀνώτατος ἀρχηγὸς αὐτὸς θὰ πρέπει νὰ εἶναι, σίγουρα αὐτὸς εἶναι, ὁ Καποδίστριας.

Ἐνα χαμῶγελοῦδδυνηρῆς θλίψης διαχέεται στὴν ὄψῃ τοῦ Σκουφᾶ, ξανακούγοντας γιὰ τὴν ἐχθρότητα τοῦ Καποδίστρια. Μιάς θλίψης, πού τὴν καλύπτει ὥστούσο κάτω ἀπὸ μιὰν ἀμφίβολη ἔκφρασι σιωπῆς, τόσο ἀμφίβολη πού ἐνῶ τάχα ἀρνεῖται, στὸ βάθος νὰ ἐπιβεβαιώνη, πὼς ναί, μιὰ καὶ τὸ κατάλαβαν, αὐτὸς εἶναι, ὁ Καποδίστριας.

Ζεσταμένοι μὲ τέτοιαν ἀπάτη, οἱ θερμοὶ αὐτοὶ πατριῶτες θὰ μπορούσαν νὰ μεταδώσουν τὸ μήνυμα τῆς Ἐταιρείας στὸ Μωρηᾶ πολὺ καλύτερα κι' ἀπ' αὐτόν, πού δὲν μπορούσε ἀκόμα νὰ ταξιδέψῃ, πού ἴσως ἡ ἀρρώσθεια του τὸν ἐμπόδιζεν ὡς τὸ τέλος. Οἱ δυνάμεις του, ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, τὸν ἐγκατέλιπαν περισσότερον. Μιὰ κρύα προαισθησιὴ θανάτου ἐνωθε νὰ τὸν ἀγγίξῃ.

Ἐπρεπε νὰ βιαστῆ. Ὅ,τι θὰ ἐπιτελοῦσαν αὐτοὶ ἐδῶ στὸ Μωρηᾶ, ἔπρεπε νὰ ἐπιτελοῦν παραλλήλως ἄλλοι στὶς λοιπὲς περιφέρειες. Εἶχεν ἀπὸ καιρὸ ἔτοιμον τὸν κατάλογο τῶν «ἀποστόλων» σιτοὺς ὁποίους θὰ βασιζονταν. Ὁ Γιωργάκης Ὀλύμπιος στὴ Σερβία. Ὁ Βατικιώτης στὴ Βουλγαρία. Ὁ Πεντεδέκας στὴ Δανία. Ὁ Λουριώτης στὴν Ἰταλία. Ὁ Φαρμάκης στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη. Ὁ Χρυσοπάθης στὸ Μωρηᾶ. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς στὸ Αἰγαῖο καὶ τὸ Ἴόνιο:

Ὅλοι αὐτοὶ ἦταν μέλη ἱκανὰ καὶ πιστά. Ἀλλὰ οἱ ἀπόστολοι ἔπρεπε νὰ γίνουν δώδεκα. Ἐπρεπε νὰ κατηχηθοῦν ὁ Ἀσημάκης Κροκίδας γιὰ τὴν Ἡπειρο κι' ὅλη τὴν ἐπικράτεια τοῦ Ἀλήπασα. Ὁ Ἀντώνης Πελοπίδας γιὰ τὸν ὑπόλοιπο

Μωρηά. Ὁ Δημήτρης Ὑπατρος γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Ὁ Γαβριήλ Κατακάτης, γραμματεὺς τῆς Ρωσικῆς Πρεσβείας στὴν Πόλη, γιὰ τὴ Ρωσία. Ὅλοι αὐτοὶ γίνονταν ἔντεκα. Ἐλεγε ἓνας ἀκόμη, ὁ δωδέκατος. Ἡ μοῖρα, εὐμειδής, τοὺς τὸν ἔστειλε στὴν Πόλη. Ἦταν ὁ Καλαματιανὸς ἔμπορος Καμαρηνὸς Κυριακός, πού θὰ μποροῦσεν ἴσως κι' αὐτὸς νὰ κατηχήσῃ τὸν Πετρόμπεη, ἀφοῦ ἦταν ἀντιπρόσωπός του, καὶ γιὰ δικές του δουλειές εἶχε ἐρθεῖ στὴν Πόλη.

Παραλλήλως ὅμως, τὸν ἴδιο καιρὸ, οἱ κατηγήσεις διαδίδονται κι' ἐπαυξάνονται μὲ καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα. Ἐκατοντάδες μέλη, πλούσιοι καὶ φτωχοὶ περαστικοὶ καὶ ντόπιοι, ὅλοι τοὺς πατριῶτες, κι' ὅλοι τοὺς νέοι, ἀπὸ 25—30 χρόνων.

Ὅρκίζονται μὲ δάκρυα στὰ μάτια καὶ δίνουν τὸ ὑστέρημά τους μὲ προθυμία καὶ διαδηλώνουν τὸ σθένος τους μ' ἐνθουσιασμό. Ἡ ἀνάσταση τῆς Ἑλλάδας εἶναι μέσα τους ζυμωμένη, ἔτοιμη, καὶ τὸ καρτεροῦσαν καιρὸ τοῦτο τὸ μήνυμα, ὅλη αὐτὴ τὴν τετραετία, πού ἡ μοῖρα πότιζε τὸν Σκουφᾶ μὲ χολή στίς ἄξενες κόχες τῆς Ρωσίας.

Τὸ περίμεναν τοῦτο τὸ μήνυμα, ἔτσι ὅπως τὸχε αἰστανθεῖ ἡ καρδιά του, αὐτὴ ἡ καρδιά πού ἄσπασε πρόωρα, καὶ τοῦ μόνον τώρα τῆς ἐπιτρέπονταν νὰ χαρῆ καὶ νὰ ἐλπίση, γιὰ πρώτη φορά, κι' ἄς ἐχθρεύονταν ὁ Καποδίστριας, κι' ἄς ἀδιαφοροῦσε ὁ Γαζής, κι' ἄς ἀδρανοῦσε ἀκόμη ὁ Τσακάλωφ...

Ἄλλὰ ἡ μοῖρα τοῦ Σκουφᾶ ἀρέσκονταν νὰ τὸν ἐξουθενώῃ σὲ ἓνα ἐπώδυνο παιγνίδι ἐναλλαγῆς τῆς ἐλπίδας μὲ τὴν ἀπελπισία.

Γιατὶ τὶς ἴδιες μέρες ἓνα γράμμα τοῦ Θεόδωρου Νέγρη εἰδοποιεῖ ἐπειγόντως πὼς ὁ μοιραῖος Γαλάτης, πέφτοντας ἀπ' τὶς ἀσωτείες στοὺς ἐκβιασμούς, σκέπτεται νὰ κατεβῆ στὴν Πόλη καὶ νὰ προδώσῃ τοὺς ἀρχηγούς τῆς Ἐταιρείας. Γιατὶ τὶς ἴδιες μέρες, τὰ κύρια στελέχη βρισκόνταν μεταξὺ τους σὲ ἀντεγκλήσεις καὶ διαφορὲς ὡς πρὸς τὴ χρηματικὴ διαχείριση.

Καὶ ὁ ἄρρωστος Σκουφᾶς, μᾶς λέει ὁ Φιλήμων, «εὐρίσκετο βυθισμένους εἰς συλλογισμοὺς τόσον δεινούς, ὥστε ἡ σπανία δι' αὐτὸν σοβαρότης καὶ κατῆφεια τοῦ προσώπου ἀπεικονίζε τὴν φλέγουσαν τὴν καρδίαν του βαθεῖαν λύπην.. Καὶ μολοντί συχνὰ ἠρωτᾶτο, οὐδόλως ἐξεφράζετο περὶ αὐτῆς...».

Ὅμως καὶ πάλι, δὲν ἦταν ἡ θλίψη στὴν ὁποία θὰ τὸν ἄφηνε ὀριστικὰ ἡ μοῖρα του. Τοῦ ἔκρυβε, ἀπρόοπτα, καὶ χαρές. Ἐρχεται στὴν Πόλη ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Πετρόμπεη, ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης. Καὶ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς τὸν κατηχεῖ. Στὴν Πόλη βρισκόνται ἀπὸ καιρὸ καὶ τὰ δύο παιδιὰ τοῦ Πετρόμπεη, Γιώργος καὶ Ἀναστάσης, «ὄμηροι πίστεως» τοῦ Πετρόμπεη πρὸς τὴν ὑψηλὴ Πύλη. Ὁ ἀνεψιὸς κατηχεῖ μὲ τὴ σειρά του τὸν Γιώργη, κι' ἐκεῖνος ἐν συνεχείᾳ τὸν Ἀναστάση. Τὰ δύο ἀδέρφια δίνουν ἐντολὴ στὸν ἀντιπρόσωπο τοῦ πατέρα τους, τὸν Καμαρηνὸ, νὰ κατηχήσῃ καὶ τὸν Πετρόμπεη. Κι' ὁ Καμαρηνός, συντροφιὰ μὲ τὸ Γιάννη Μαυρομιχάλη, ξεκινοῦν πιά, 28 Ἰουλίου 1818, γιὰ τὴν Μάνη. Ὁ δρόμος γιὰ τὸ Μωρηᾶ εἶναι πιά ἀνοιχτός. Ἡ προσχώρηση τοῦ Πετρόμπεη θεωρεῖται σίγουρη. Τὸ

μεγαλύτερο κεφάλαιο τῆς προσπάθειας τοῦ Σκουφᾶ μπαίνει σ' ἐνέργεια.

Ἄλλὰ δὲν θὰ προλάβῃ νὰ γλυκαθῆ ἅπ' τὴ μεγάλην εἶδηση. Δὲν θὰ μπορέσῃ οὔτε νὰ χαμογελάει σὲ ἓνα μεταίχμιο προσδοκίας. Οἱ γιατροὶ στέκονται τώρα συνεχῶς πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Κι' οἱ περιποιήσεις τῶν γυναικῶν τοῦ σπιτιοῦ ἀποβαίνουν δλότελα μάταιες. Ἀπὸ τὴ Σύμυρνη καταφθάνει τώρα καὶ ὁ Τσακάλωφ. Πλησιάζει κι' αὐτὸς στὸ κρεβάτι τοῦ πελιδνοῦ φίλου του. Τοῦ πιάνει τὰ χέρια. Τοῦ μιλάει. «Ἄλλ' ἤδη ὁ Σκουφᾶς δὲν ἔχει πλέον νοῦν. Ἀτενίζει μόνον τοὺς ὀφθαλμούς του πρὸς τὸν φίλον του καὶ φαίνεται δακρῶν». Στις 31 Ἰουλίου κλείνει γιὰ πάντα τὰ μάτια του.

Αὐτὸς ὑπῆρξε, ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς, ὁ συμπατριώτης μας. Ἐνας ἄνθρωπος, ὅπως λέει ὁ Φιλήμων, «φιλόανθρωπος, ἐνεργητικὸς, μεγάλης πείρας, αὐστηρᾶς ἠθικῆς, μὲ μέγαν πατριωτισμόν, μὲ εὐαίσθητον καὶ ἀγαθὴν καρδίαν».

Δὲν ἐπεκτείνομαι περισσότερο, γιατί θᾶπρεπε νὰ διηγηθοῦμε ὅλη τὴν ἱστορία τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, πού δὲν εἶναι τὸ θέμα μας. Ὅσοσο ὅ,τι ἐπηκολούθησε, ὅλο τὸ ἔργο τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας κι' ὅλα τὰ ἀποτελέσματα πού ἐκαρποφόρησε, βλάστησαν μὲς ἅπ' τὴ ραγισμένη καρδιά του. Μιὰ καρδιά πού ὀδηγήθηκε γενναῖα στὴν ἐθελουσία καὶ διατήρησε μὲ πείσμα τὴν ἀντοχή της, ὡς τὴ στιγμή πού τὸ ἔργο μπῆκε πιά στὸ δρόμο τῶν πραγματοποιήσεων.

Ἐκεῖνο πού ἔμοιαζε μὲ ὄνειρο, σαρκώθηκε στὴν πιδ θαραλέα κίνηση. Ἐκεῖνο πού ἐκλαμβάνονταν ὡς ἀνέφικτο, μπῆκε στὰ πλαίσια τοῦ κατορθωτοῦ. Ἡ διάχυτη ἐπιθυμία ἐγινε πιά ὀργανωμένη ἀπόφαση. Τεράστια ποσὰ συγκεντρώθηκαν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ξεσηκωμοῦ. Ὅλες οἱ ὑλικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις τοῦ ἔθνους κινητοποιήθηκαν. Κι' ἑξακόσιες χιλιάδες Ἑλληνες μετέφεραν τοὺς πλοκάμους τῆς Ἑταιρείας ὡς τὶς ἀπώτατες ἄκρες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ὠδήγησε τὸ ἔθνος στὸ φωτεινὸ δρόσημο τοῦ 21, στὶς ἀπίθανες ἀνδραγαθίες τοῦ ξεσηκωμοῦ, στὸ ἔθνικὸ Πάσχα τῶν Ἑλλήνων, στὴν ἀπελευθέρωση.

Μόνον πού ὁ πρωτεργάτης δὲν ὑπῆρχε πιά, νὰ χαρῆ. Ἀφανής, τὸν καιρὸ τῆς δράσης του, ξεχασμένος ὅταν ἡ δράση του ἄρχισε νὰ ξεπετάῃ τὰ ματωμένα λουλούδια της, κι' ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξας, ἀδικημένος κι' ἀνύμνητος.

Ἐβαλε ὅλη τὴν πείρα του γιὰ ἓναν ὀργανισμό, στὸν ὁποῖον τίποτε δὲ χρειάστηκε ν' ἀλλαχθῆ. Ὅλη του τὴ συναισθηματικὴτητα, ὥστε ἡ ὀργάνωση αὐτὴ ν' ἀπηχῆ τὴν Ἑλληνοχριστιανικὴ εὐαίσθησία τῶν ὑποδοῦλων. Ὅλη του τὴν εὐρετικὴτητα, γιὰ νὰ συγκρατήσῃ μὲ τὰ ψέμματα τοὺς πρώτους πιστούς. Καὶ ἤλεγε καὶ ἐνεργοῦσε καὶ κατηύθυνε μὲ ἀσφαλῆ κάθε φορὰ προσαρμοστικότητα πρὸς τὶς νέες συνθήκες πού δημιουργοῦσαν οἱ διαδοχικὲς διαψεύσεις ἀπὸ καινούργιους κάθε τόσο παράγοντες. Ἀσπιλὸς καὶ τραγικὸς, ὠδήγησε τὶς ἐλπίδες του ὡς τὰ πρόθυρα τῆς τελευταίας του, ὑπὸ τὰ ἀδυσώπητα χτυπήματα μιᾶς ἀνοικτεῖομονος μοίρας, πού τὸν συνέθλιβε σὲ σκληροῦς βράχους ἀντιξοότητας, δίχως νὰ τὸν λυγίσῃ. Καὶ μόνον τὸ ὕψος τῆς ψυχικῆς του ἀντοχῆς θὰ ἔφτανε νὰ τὸν κατατάξῃ στὴ χορεία τῶν μεγάλων.

Γ. ΚΑΚΟΥ—ΠΑΠΑΦΩΤΙΟΥ

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΥΦΑΣ

Διὰ τὸν Σκουφᾶν καὶ τὸ ἔργο του ἐγράφησαν τόμοι δλόκληροι ὑπὸ πλείστων ἱστορικῶν, οἵτινες καὶ ἐκτίθησιν τὰ κατ' αὐτὸν ἐν τοῖς συγγράμμασίν των. Ἐνεκα τούτου ἡ ἡμετέρα συμβολὴ εἰς τὸ θέμα τοῦτο καθίσταται περιττή, τὸ μὲν λόγῳ ἀναρμοδιότητος διότι οὔτε φιλόλογος οὔτε λογοτέχνης εἶμαι, τὸ δὲ διότι εἶναι ἀνώτερον τῶν δυνάμεών μου καὶ δὲν μὲ βοηθεῖ ὁ κάλαμος. Ἐν τούτοις ὡς συμπατριώτης του θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ γράψωμεν τινὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς τὸ κατ' οὐσίαν θέμα ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγα περὶ τῆς γενέτειράς του, Κομπότιον.

Τὸ χωρίον Κομπότιον κεῖται ἐπὶ γραφικῶν λοφίσκων Ν. Α. τῆς πόλεως Ἄρτης, εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν (12 χλμ) καὶ πλησίον τῆς ὀρθοετικῆς γραμμῆς, ἣτις διαχωρίζει τὸν Ν. Ἄρτης ἀπὸ τὴν Ἐπαρχίαν Βάλτου τοῦ Ν. Αἰτωλοκαρνανίας. Πότε ἐκτίσθη τὸ χωρίον δὲν γνωρίζομεν ἐπακριδῶς τοῦτο δὲ διότι, ὡς ἐκ τῆς τοποθεσίας του κατεστράφη ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν ποικιλιωνύμων ἐπιδρομῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ὄθωμανοῦ κυριάρχου.

Ἐν ταῖς ἐγκυκλοπαιδείαις ἀναγράφεται ὅτι ἐκτίσθη τὸ 1550 μ. Χ. «οἰκισθὲν ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ καταστραφέντος ἐγγύς χωρίου Παλαιοκομπότι (θέσις Πλατύ). Κατὰ τοὺς προεπαναστατικούς (1821) καὶ δὴ τοὺς ἀπωτέρους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους ἤκμασε εἰς γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν καὶ εἰς πλοῦτον ἀντίζηλον τῆς Ἄρτης. Συνετήρει Σχολὴν καὶ κατὰ τὴν παράδοσιν ἦτο ἔδρα ἐπισκόπου, ἡ ἀρμοδιότης τοῦ ὁποῖου ἐκάλυπτε καὶ μέγα μέρος τῆς Ἐπαρχίας Βάλτου (ὅτι δὲ τὸ χωρίον ἦτο ἔδρα ἐπισκόπου μαρτυρεῖται καὶ ἐκ στίχων τοῦ ἀδομένου δημοτικοῦ «κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά» ἐνθα οἱ στίχοι «Γράφουνε καὶ στὸ Κομπότι—προσκυνοῦν καὶ τὸ Δεσπότη» ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ). Ἡ Διοικητικὴ περιφέρεια (δικαιοδοσία) τοῦ χωρίου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐξετείνεται καθ' ἃ διηγούνται οἱ παλαιότεροι, μέχρι τοῦ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Βάλτου Μοναστηρίου τῆς Ρέθης περιλαμβανουσα πάντα τὰ ἐν αὐτῇ χωρία καὶ συνοικισμούς. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Κομπότιου ὡς ἐκ τῶν κτηνοτροφικῶν καὶ γεωργικῶν ἀσχολιῶν των ὑπῆρξαν ὑποστηρικταὶ τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματωλῶν, ἡ ἐχθρότης τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ τοὺς καταστρέψῃ, ὑποστηριζόμενοι δὲ ὑπὸ τούτων ἤσκουν ποιάν τινὰ ἡγεμονίαν ἐπὶ τῶν πέριξ χωρίων. Εἰς τοὺς σφοδραὺς καὶ ἐπιμόνους ἀγῶνας τοῦ διαδοχικοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῆς Ἡπείρου κατὰ τοῦ ἀρματωλικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκυριεύθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐδόθη ὡς τσιφλικιον εἰς τὸν υἱὸν του Μουχτάρ. Ὀλίγον πρὸ τοῦ ἀγῶνος (1821) ἐδηλώθη καὶ ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐκστρατεύσαντος Πεχλιδᾶν Πασᾶ ἢ Μπαμπᾶ Πασᾶ, οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ ἀπεσύρθησαν εἰς Ἐηρόμερον καὶ

Μεσολόγγιον, πλείστοι τῶν ὁποίων ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ, μὴ ἐπανακάμψαντες ἔκτοτε εἰς τὰς ἐστίας των καὶ λόγῳ τῆς ἐν τῷ μεταξύ ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ κατετάγησαν εἰς τὰ ἔνοπλα τμήματα τοῦ ἐπαναστατημένου Ἐθνους. Κατὰ δὲ τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως τὸ χωρίον, ὡς ἐκ τῆς τοποθεσίας του, κείμενον ἐπὶ τῶν ὁδῶν τῆς κινήσεως τῶν Τουρκοαλβανικῶν Στρατευμάτων κατὰ τῆς Β. Δ. Ἑλλάδος, ἐγένετο πεδῖον σημαντικωτάτων καὶ πεισματωδεστάτων μαχῶν (Ἰούνιος καὶ Ἰούλιος 1821) καὶ ὑπέστη δεινὰς καταστροφάς. Εἷς τινὰ τῶν μαχῶν τούτων ἐτραυματίσθη καὶ ὁ Καραϊσκάκης, ὁ μετέπειτα θρυλικὸς Στρατάρχης, μεταδὰς εἶτα πρὸς Ἰασιν τῆς πληγῆς του εἰς Λουτράκιον. [Ἴδε αὐτόθι εἰς ἀπομνημονεύματα Μακρυγιάννη καὶ Γούδα: παράλληλοι βίαι]. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1822) ἐγένετο καὶ πάλιν πεδῖον μαχῶν. Οὕτω κατ' Ἰούνιον 1822 οἱ ἡμέτεροι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι φιλέλληνες ἔσχον σημαντικὴν ἐπιτυχίαν κατὰ Συντάγματος Ἴππικοῦ τῶν Τούρκων καὶ μετὰ τὴν ἀτυχῆ μάχην τοῦ Πέτα (4 Ἰουλίου 1822 παρεδόθη εἰς τὰς φλόγας ὑπὸ τῶν προσδραμόντων Ἀλβανῶν ἀλλὰ ἐνῶ ταῦτα διεδραματίζοντο ἐν Πέτᾳ τὸ Κομπότιον ἐφαίνετο κεκαλυμμένον ὑπὸ τῶν φλογῶν. 1.000 περίπου Ἀλβανοὶ εἶχον διευθυνθῆ συγχρόνως εἰς αὐτό. Ὁ δ' ἐκεῖ εὐρισκόμενος Μαυροκορδάτος, ὀχυρωθεὶς ἐν τῇ περιζωσμένῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἀπώθησεν μὲν τοὺς ἐχθροὺς τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὕστερον ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ ἐγκαταλείπων τὴν χώραν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων, αἵτινες καὶ παρέδωσαν εἰς τὸ πῦρ πᾶν τὸ ὄρθον ἰστάμενον. Καὶ οὕτω τὸ ἄλλοτε πλούσιον καὶ τερπνὸν Κομπότιον κατέστη δράχος ξηρὸς καὶ ἐρείπιον. Ἴδε αὐτόθι ἀναμνήσεις Μαξίμου Ρεῦβῶ ὑπασπιστοῦ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Φιλελλήνων). Εἰς τὸ Κομπότι ἤχθησαν καὶ ἀπεκεφαλίσθησαν μέχρις ἐνδὸς οἱ συλληφθέντες τραυματῖαι Ἕλληνες καὶ φιλέλληνες. Κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐν ἔτει 1935 καὶ εἰς ἡλικίαν 85 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἀποδιώσαντος ὁμοχωρίου Δημοδιδασκάλου Σπυρίδωνος Ἀρχιμανδρίτη οἱ ἡμέτεροι καὶ οἱ φιλέλληνες ἐτάφησαν εἰς τὸ ἐν θέσει «Ἀμπέλια» τῆς περιφερείας Κομποτίου παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγίου Νικολάου. Ἄγνωστον δὲ εἶναι ἂν ἐγένετο ἐκταφῆ τῶν ὁσῶν καὶ ἂν ταῦτα διεκομίσθησαν εἰς τὸ ἀνεγερθὲν βραδύτερον νεκροταφεῖον τῆς Εὐαγγελιστρίας. Ἡ Κοινότης Κομποτίου θ' ἀνεγείρῃ ἐπιτύμβιον μαρμαρίνην στήλην εἰς ἔνδειξιν τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς πεσόντας καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἡρωικὰ καὶ εὐγενῆ ταῦτα τέκνα τῆς Εὐρώπης, τὰ ὁποῖα ἔχυσαν τὸ τίμιον αἷμα των ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος (1829) κατεστράφη ὑπὸ τῶν ἀτάκτων σιφῶν τοῦ Καπετᾶν Φόγγα, διότι οἱ κάτοικοι ἠρνήθησαν νὰ τῷ προσφέρουν φιλοξενίαν, φοβούμενοι τὰς ἀντεκδικήσεις τῶν Τούρκων. Κατὰ τὸν πόλεμον τῆς Κριμαίας (1854), ὅτε ἐπαναστάτησεν ἡ Νοτιᾶ Ἠπειρος, τὸ Κομπότιον κατέστη στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν (καὶ νῦν τόποι ἀνακαλοῦντες εἰς τὴν μνήμην μεγάλων γεγονότων ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, Πέτα, Κομπότι ἀνέλαβον αὐτὴς ζῶν πολεμικὴν εἰς στρατόπεδα Ἴδε αὐτόθι Παπαρρ. Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους), τελευταίως δὲ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς φρικτῆς καὶ ἀπαισίας κατοχῆς ὡς αἱ ἄλλαι Κοινότητες, ἐλεηλατήθη ἀγρίως ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν (Σεπτέμβριος 1943), μεταβληθὲν κατὰ τὸ πλεῖ-

στον εἰς τέφραν καὶ ἄνθρακα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γενετήρας τοῦ Ἰδρυτοῦ καὶ Ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας Νικολάου Σκουφᾶ. Ἦδη δὲ ἐρχόμεθα εἰς τὸ κατ' αὐτὸ θέμα.

Ὁ Σκουφᾶς εἶναι ὁ πρωτεργάτης τῆς ἐλευθερίας, ὁ ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας προορισθεὶς διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ γένους.

Πρῶτος αὐτὸς συνέλαβε τὴν σωτηριάν ἰδέαν τῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς ἐπαναστάσεως. (ᾠ) Κατὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον:

«Τὸ ἔθνος ὡς ἦτο κατακερματισμένον καὶ ὡς εἶχον τὰ Εὐρωπαϊκὰ πράγματα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐλπίσῃ εἰς ἀπελευθέρωσίν του ἑάν, μὴ βασίζόμενον εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις, δὲν ὀργανοῦτο ὑπὲρ μίαν ἐνιαίαν διεύθυνσιν». Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ὀργανώσεως τῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους ἀνέλαβε ἡ τῆ πρωτοβουλία καὶ ἐπιμονὴ τοῦ Σκουφᾶ συσταθεῖσα ἐν Ὁδησσῷ τῆς Ρωσίας τὸ 1814 μετὰ τῶν συνιδρυτῶν Ἑμμ. Ἐάνθου καὶ Ἀθαν. Τσακάλωφ Φιλικὴ Ἑταιρεία, ἣτις δύναται νὰ λογισθῆ καὶ ὡς ἡ «πρώτη ἐθνικὴ Κυβέρνησις τῶν Ἑλλήνων». Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία διὰ τῶν δραστηρίων ἐνεργειῶν τῆς κατώρθωσε νὰ ἐνώσῃ ὀλόκληρον τὸ ἔθνος καὶ νὰ τὸ ὠθήσῃ εἰς συντονισμένην δρῶσαν ἐνέργειαν. Ἐπέτυχε δὲ εἰς τὸ ἔργον τῆς τοῦτο πρὸ πάντων μὲν διότι «οἱ σκοποὶ τῆς Ἑταιρείας ἀντεπεκρίνοντο εἰς τοὺς μυχίους πόθους τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ προσέτι καὶ διότι οἱ κινοῦντες ταύτην ἰδρυταὶ ἐπολιτεύθησαν κατὰ τρόπον ἀξιοθαύμαστον (ἴδε αὐτόθι Παπαρρ. Ἱστορ. Ἑλλήν. Ἐθνους). Εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν ὁ Σκουφᾶς, ὡς Ἀρχηγὸς αὐτῆς, διέθεσε κατὰ Κανδηλῶρον «τὸν φύσει ὀργανωτικὸν καὶ τετράγωνον νοῦν του, εἰς ὃν ἐχωνεύετο πᾶσα σκέψις καὶ μεμφιμοιρία. Εἶναι εὐτυχὴ τὰ ἔθνη, λέγει ὁ ἴδιος, τὰ ὅποια ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἕνα Σκουφᾶν. Δὲν ἀπέδωκε μόνον τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸ ἔθνος του, ἀλλὰ καὶ κατερράκωσε τὴν κατ' εὐφημισμὸν ἀποκληθεῖσαν Ἰερὰν Συμμαχίαν τῶν σκληρῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης καὶ ἔθεσε ἐπὶ τάπητος τὸ περιλάλητον Ἀνατολικὸν πρόβλημα». Ὁ Σκουφᾶς θεωρεῖται διεθνῆς φυσιογνωμία πρώτου μεγέθους καὶ δύναται νὰ παρομοιασθῆ πρὸς οὐράνιον φωτεινὸν φαινόμενον, τὸ ὅποσον ἀναλίσκεται διὰ νὰ φωτίσῃ. (ᾠ)

Θεωρεῖται ἐπίσης καὶ ὡς σύμβολον τῆς μεγάλης τοῦ γένους ἰδέας καὶ ὡς ἀπαρχὴ ἀνόδου τῆς Ἀστικῆς τάξεως. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ μορφή του προτάσσεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γ. Βεντήρη «Ἡ Ἑλλάς τοῦ 1910—1920» ἐν τῇ ὁποίᾳ ἱστοροῦνται τὰ μεγαλεπήβολα κατορθώματα τῆς περιόδου ἐκείνης καθ' ἣν τὸ ἔθνος ὑπὸ τὴν μεγαλοφυᾶ καὶ δραστηρίαν ἡγεσίαν τοῦ μεγάλου δραματιστοῦ καὶ δημιουργοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἔψαυσε τὸ ὄνειρον τῆς μεγάλης ἰδέας, μὴ πραγματοποιηθείσης ὅμως τελικῶς ἰδίως λόγῳ τῆς ἐσωτερικῆς μας διαιρέσεως. Ἡ μεγάλη ἰδέα ἐν τούτοις ἐγκατελείφθη βραδύτερον, ἀλλὰ τὰ ἔθνη χωρὶς ἰδανικὰ δὲν ζοῦν, μαραίνονται καὶ θνήσκουν.

Ἡ Φ. Ε. πρὸς τούτοις ἐκόμισε εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ἀρχὴν δηλονότι τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς Κυβερνήσεως διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ.

Ὁ Σκουφᾶς ἐγεννήθη εἰς τὸ Κομπότι τῆς Ἄρτης τὸ 1779. Ἡ οἰκία ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐγεννήθη σώζεται ἔτι ἐν Κομποτίῳ. Αὕτη ἀνήκει ἤδη εἰς τοὺς κληρονόμους Παύλου Χαβέλα. Τὸ ἔτος 1926 ἐγένοντο τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς ἐπ' αὐτῆς ἐντειχισθείσης πλακὸς ἐκ μαρμάρου.

Δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς ποῖον ἦτο τὸ πραγματικὸν ἐπώνυμον τοῦ Σκουφᾶ. Οἱ παλαιότεροι διηγοῦνται ὅτι εἰς τὴν ἄνω οἰκίαν κατώκουν οἱ Δημοραφταῖοι. Ἄλλὰ Δημοράφτης ὡς καὶ Φραγκοράφτης δηλοῖ μᾶλλον ἐπάγγελμα καὶ οὐχὶ ἐπώνυμον. Ἐνεκα τούτου ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη ὅτι ἄλλο ἦτο τὸ πραγματικὸν ἐπώνυμον τοῦ Σκουφᾶ.

Οἱ Σκουφάδες εἶχον καὶ κτηματικὴν περιουσίαν, ἐν Κομποτίῳ καὶ δὴ ἐν τῇ θέσει «Καρυές», τὴν ὁποίαν προφανῶς ἐπώλησαν ἢ ἐγκατέλειψαν λόγῳ τῶν βαρυστάτων φορολογιῶν τοῦ Μουχτάρ εἰς ὃν, καθ' ἃ ἄνω εἶπομεν, εἶχε δοθῆ τὸ χωρίον ὡς τσιφλίκιον.

Ὁ Σκουφᾶς ἀπέθανεν εἰς τὴν Κων(ν)λιν τὴν 31 Ἰουλίου 1818, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἐμμανουὴλ Ξάνθου, ὅπου καὶ ἐνοσηλεύετο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀσθενείας του. Ἐτάφη δὲ εἰς κάποιον κοιμητήριον τοῦ Ἀρναούτκιοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τῶν συνιδρυτῶν καὶ πλείστων ἀξιωματούχων τῆς Ἐταιρείας, ὃ δὲ Ζαχαρίας Αἰνιᾶν συνέταξε ὠραῖον ἐπιτύμβιον ἵνα τεθῆ εἰς τὸν τάφον του.

Καταχωροῦμεν κατωτέρω ἄρθρον τοῦ Ε. Αὐταγκέλτου, δημοσιευθὲν εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἑλληνικὴ Δημιουργία» ἐπὶ τῇ ἐπετελίῳ τῆς 25 Μαρτίου 1948 ἔχον οὕτω:

Ὁ

ΠΑΤΗΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΚΟΥΦΑΣ

«Ὁ Σκουφᾶς, δὲν εἶναι ὄνομα, εἶναι παρατσούκλι, δηλώνει ἐπάγγελμα. Ὁ πατέρας τῆς λευτεριάς μας ἔφτιανε σκούφους στὸ μικρὸ μαγαζί του τῆς Ἄρτας, «πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀργίας» λέγει ὁ Γούδας στοὺς βίους του, γιὰ τὸ φαίνεται τοῦ καημένου σὰν ντροπὴ, ὅτι ἕνας τόσο μεγάλος ἄνθρωπος εἶχε καταγγίλει σὲ τόσση περὶ ἐργασία, καὶ θέλει νὰ τὸν δικαιολογήσῃ! Μὰ εἶναι αὐτὸ ἴσα ἴσα ἡ δόξα ὅλη τοῦ Σκουφᾶ: ὅτι ταχτοποιοῦσε τὸ ἀπ' ἔξω τοῦ κεφαλοῦ τῶν Ἑλλήνων, πρὶν πάρῃ τῇ μεγάλῃ ἀπόφασιν νὰ φτιαξῇ καὶ τὸ ἀπὸ μέσα. Εἶχε κατέθει στὴν Ἄρτα γιὰ τὸ Κομπότι, τὴν μικρὴν του πατρίδα, τὸ εἶχε πάρει τσιφλίκι ὁ Μουχτάρ, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ποὺ δὲ χωράτευε.

Ἀπὸ τὴν Ἄρτα γιὰ τὴν Ὀδησοῦ τὸν ξεσήκωσαν τὰ θούρια τοῦ Ρήγα. Ἡ καρδιά του εἶχε φουσκώσει, τὸ θέμα τῆς σκλαβιάς τὸν ἐπνίγε, ἤθελε ἀέρα. Τὸ ἐμπόριο ποὺ προσπάθησε νὰ κἀνῃ στὴ Ρωσσία, γιὰ νὰ ζήσῃ πέτυχε στὴν ἀρχή. Μὰ γρηγορὰ πῆρε τὴν κάτω βόλτα. Μουφλοῦζεψε. Δὲν μπορεῖ νὰ δουλεύῃ κανεὶς μὲ τὸν Κύριο καὶ μὲ τὸ Μάμμωνᾶ. Ὁ Σκουφᾶς ἔδωκε τὸ σπίτι του ποὺ εἶχε κάμη στὴν Ὀδυσσοῦ, τὰ ὑπάρχοντά του ὅλα, κι' ἀπόμεινε δὶχως γροσάκι, στὴν ὑπηρεσία τοῦ

Κυρίου του. Αυτρωμένοι από κάθε ἄλλη φροντίδα πιά μπορούσε νὰ δώση ὄλο τὸν ἑαυτό του στὴ μεγάλη ὑπόθεση τῆς λευτεριάς τοῦ ἔθνους του. Μερικοὶ γραμματοστραβοὶ κατόρθωσαν νὰ γράψουν γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὸν Ἐάνθον τὸ θαρὸ τοῦτο ἐπίθετο: Τυχοδιώκτες. . . Τόσο εἶδαν τόσο κατάλαβαν. Ποιὸς εἶναι τυχοδιώκτης καὶ ποιὸς δὲν εἶναι; Ἔχεις παλάτια καὶ χρήματα; Ἔχεις πλοῦτη ἀμέτρητα; Ἄν δὲν ἔχης μιὰ πίστη γιὰ μένα καὶ γιὰ κάθε ἄνθρωπο ποῦ στοχάζεται εἶσαι τυχοδιώκτης. Ὁ Σκουφᾶς τότε ἦταν ὁ πλουσιώτερος Ἕλληνας, ὅταν ἀκριβῶς τὰ εἶχε χάσει ὄλα. Ἦτανε ἀπὸ τὸ θαρύτερο μέταλλο τῆς αἰωνιότητος. Ἦτανε ἡ ζωντανὴ ἰδέα, ποῦ ξεπήδησε ἀπ' τὴ μεγάλη φλογισμένη καρδιά του. Καὶ ἡ ἀσάλευτη πίστη σ' αὐτὴν: Ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσουν μόνοι αὐτὸ ποῦ ἤλπιζαν μάταια νὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία τῶν Χριστιανῶν Βασιλιάδων. Δὲν ἦτανε ὅπως πολλοὶ φαντάζονται ἀπλὸ ἐνεργούμενο Πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἔιχε βαθυτάτη συνειδησὴ τῆς μεγάλης ἀξίας τῆς ἰδέας του. Ἦτανε ἀνοπόμονος νὰ τοὺς δεῖξη —λέει ὁ Φιλήμων στὸ δοκίμιό του περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας— νὰ δεῖξη εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους τῆς Ρωσίας, ποῦ δὲν ἀσπάσθηκαν ἀμέσως τὴν ἰδέα του «ὅτι δὲν εἶναι εὐτυχῆς ὁποιος ἔχει χρήματα, ἀλλὰ μόνον ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος. Καὶ τούτου ἀνώτερος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις ἐνεργήσει μόνος του διὰ τὴν ἐλευθερίαν του». Τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ γνώμη δὲν τοῦ τὴν δανεῖζει καθόλου ὁ ἱστορικός. Ἔιχε κατοικήσει μόνιμα στὸ κεφάλι τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου, π' οὐφτιανε σκούφιος γιὰ τοὺς συμπολίτες του. Αὐτὴ τὸν ξεχωρίζει ἀπ' ὄλους— σ' αὐτὴν συνοψίζεται τὸ Ἅγιο Πνεῦμα τοῦ εἰκοσιένα, ποῦ ἐκπορεύεται ἀπ' τὸν Σκουφᾶ καὶ διαχύνεται σὲ ὄλες τὶς ἐνέργειες καὶ ὄλα τὰ δοκουμένα τὰς Φιλικῆς. Πνεῦμα θυσίας. χρημάτων καὶ αἱμάτων. Χωρὶς τὴν ἀπόλυτη πίστη στὴν ἀπλή, ἀλλὰ μεγάλη αὐτὴ ἀλήθεια, ἡ δράση τοῦ Σκουφᾶ, θά ἦταν ἀπολύτως ἀδύνατη. Τὸν παρουσιάζουν σὰν μιὰ μεγάλη, γενναία καρδιά, σὰν ἕνα ἀπέραντο ἐνθουσιασμό. Καὶ ἦταν σίγουρα γεμάτος ἀπ' αὐτά. Μὰ δὲν φθάνουν νὰ τὸν ἐξηγήσουν. Οἱ ἐνθουσιασμοὶ —καὶ μάλιστα τῶν μεσημβρινῶν— ἀνεβοκατεβαίνουν σὰν στὸν ὑδράργυρο στὸ θεομότρο. Καὶ δὲν ἀντέχουν στὶς ἐπελάσεις τοῦ φοβεροῦ ἱππικοῦ τῶν ἐναντιοτήτων, ποῦ ξεπολάει ἀκατάπαυστα ἡ πραγματικότητα.

Σὲ κάθε βῆμα τοῦ Σκουφᾶ τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο στὴν ἐπιτυχία του ἦταν. . . αὐτὸς ὁ ἴδιος—ἡ θέση του. Ὁ Σκουφᾶς, μὰς λέει ὁ ἱστορικός, ἔστερήθη πολὺ τὴν ὑπόληψή του ἕνεκα τῆς στάσεως τοῦ ἐμπορίου του —τῆς χρεωκοπίας του— ἐντεῦθεν ἐθεωρεῖτο ἀγύρτης. Καὶ ἐνῶ οἱ δυνατοὶ τῆς γῆς συνεδριάζανε στὴ Βιέννη γιὰ τὴν τύχη τῶν λαῶν, αὐτὸς ὁ «ἀγύρτης» γύριζε στὴ Μόσχα, γιὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς μεγαλεμπόρους, νὰ δώσουν χρήματα, αἶμα, νὰ ζημιωθοῦν καὶ νὰ κιντυνέψουν, νὰ λευθερωθῇ ἀπὸ τὸν ζυγὸ ἡ Ἑλλάδα μὲ τὶς δικές της δυνάμεις, χωρὶς τὴ θέληση τῶν ξένων. Οἱ ἔμποροι αὐτοὶ τὸν ἔστρωσαν στὴν κοροϊδία. Ὁ ἐνθουσιασμός δὲν ἔπρεπε τότε νὰ πάθῃ κάποια ὕφεση. Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιχειρηθῇ ἔργο τόσο τεράστιο χωρὶς λεφτά; Τὶ κατάρφερε στὴν πράξῃ ὁ ἀκοίμητος ἐνθουσιασμός τοῦ Ρήγα; Ὁ Σκουφᾶς δὲν ἦταν ἡ τυφλὴ ὁρμὴ τῆς καρδιάς. Ἦτανε κι' ἕνας νοῦς. Ἡ προσωπογραφία ποῦ μὰς δίνει ὁ Φιλήμων ἀντιλαλεῖ τὶς γνώμες τοῦ Ἀναγνωστοπούλου τοῦ ὑποβολέα του,

πού θέλει νὸ σφετερισθῆ τὸ ρόλο τῆς «ψυχῆς» τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Νοιώθουμε ὅμως πὼς δὲν ἀνταποκρίνεται στὸ πρωτότυπο, Τὸν μειώνει σὰν δι-
 άνοα. Ὅμως γι' αὐτὸν μαρτυρεῖ τὸ ἔργον του. Ἦτανε ἕνας νοῦς φυσικός, λεύτερος
 ἀπὸ φτιασίδια «ἀνώτερης μορφώσεως», ἀπλὸς ἀλλὰ βαθύς. Ἰκανὸς νὰ συλλογίζεται
 δλόδια πάντα στὰ πράγματα. Ἔτσι μπόρεσε νὰ συλλάβῃ τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ βάλῃ τὸ
 πρόβλημα τῆς λευτεριάς τοῦ ἔθνους μετὴ διαύγεια καὶ τὴ ζωντάνια, πού καμμιά σύγ-
 χρονη μορφωμένη διάνοια δὲν τὸ εἶδε. Στὴ σωστὴ θέση του σὰν πρόβλημα ἐσωτερικό.
 Σὲ τέτοια φυσικά μυαλά, θαθεῖα κι' ἀτόφια, φανερώνονται συχνὰ οἱ ἀπλές καὶ μεγά-
 λες ἀλήθειες. Καὶ ὅποιος πιάσῃ μιὰ φορὰ τέτοια ἀλήθεια δὲν μπορεῖ ν' ἀπαγορευθῆ
 ποτέ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι κακὸ ζουλάπι Ὅσο χτυπιέται τόσο θεριεύει. Σὲ κάθε και-
 νούργια ἐναντιότητα ὁ Σκουφᾶς διπλασίαζε τὴν ἐνεργητικότητά του. Ἡ ἀλήθεια του
 ὄχι μόνον βίασαζε τὸν ἐθνουσιασμόν του στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, ἀλλὰ τὸν μεγάλωνε ἀπὸ
 μέρα σὲ μέρα. Μ' ἀξιοθαύμαστη καρτεριά δούλευε καὶ μπόρεσε νὰ τὴν σταλάξῃ σ'
 ἕνα σωρὸ ἀνθρώπους, ἀπ' ἄλλες ἀπόψεις ἀνώτερους ἀπ' αὐτόν. Τὸλμήσε νὰ φαντα-
 σθῆ ἂ ὅμα νὰ προσηλυτίσῃ καὶ τὸν Καποδίστρια. Οἱ πολιτικοὶ λογαριασμοὶ δὲν ἀφῆ-
 σαν τὸν μεγάλον αὐτὸν Ἕλληνα νὰ δράξῃ μετὸ πρῶτο τὴν ιδέαν τῆς Ἑταιρείας.
 Στὸν τελικὸ σκοπὸ π' οὔπρεπε νὰ τεινοῦν οἱ ἐθνικὲς δυνάμεις ἦταν σύμφωνος. Ἡ μό-
 νη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἡ ιδέα τοῦ Καποδίστρια ἦταν πολιτικὴ. Τοῦ Σκουφᾶ ἠρωϊκὴ.
 Ὁ πολιτικὸς θέλει πάντα τίς περιστάσεις εὐνοϊκὲς καὶ ὅταν δὲν εἶναι προσπαθεῖ νὰ
 ἐτοιμάσῃ. Ὁ ἠρωῶς διάζει. Δημιουργεῖ. Αὐτὸ ἦτανε τὸ ἔργο τῆς Φιλικῆς. Ἐνωσε μετ'
 τὸ μυστικὸ δεσμὸ τῆς μεγάλης ιδέας τῆς εἰς τὰ ἐθνικὰ στοιχεῖα, πολιτικούς, διανοου-
 μένους πρεσβυτοῦς, λαό. Τοὺς ἔκανε νὰ χειροκρατηθοῦν καὶ νὰ ριχτοῦν σὰν ἕνας ἄν-
 θρωπος στὸ σωτήριο αἵματηρὸ χορὸ. Ὁ Σκουφᾶς δὲν ἔζησε νὰ ἰδῆ τὸ ἔργον του.
 Μεσα στὴν οἰκογένεια τῶν Ἀποστόλων π' οὔχε μορφώσει καὶ πού θὰ συνεχίσουν
 τοὺς ἀγῶνες του, ὑπάρχουν καὶ ζιζάνια, πού κάνουν τὴν μεγάλη καρδιά του νὰ
 ὑποφέρῃ. Οἱ καθημερινὲς λαχτάρες, πού συνοδεύουν μιὰ φοβερὴ ἐργασία σὰν τὴν
 δική του, ἔχουν φθειρεῖ αὐτὴ τὴν καρδιά, ραγίζεται καὶ τὸν ἀφήνει τὴν 31 Ἰουλίου
 1829; στὴν Πόλη, πού εἶχε κατέθει γιὰ τοὺς σκοποὺς του. Φίλοι πιστοὶ καὶ σύντρο-
 φοὶ τριγυρίζουν τὸ κρεβάτι του. Σὲ κάποια στιγμή τοὺς λέει «Ἀδελφοὶ μάρτυρες
 τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς καρδιάς μου, ὠμολογήσατε ἂν δὲν ὠδήγησε τὰς πράξεις μου
 πάντοτε ὄχι τὸ ἴδιον, ἀλλὰ τὸ κοινὸν συμφέρον». Καὶ ξεμολογήθηκε ὅσα νόμιζε γιὰ
 λάθη του, σὰν καλὸς χριστιανὸς καὶ σὰν ψυχὴ γενναία. Ἔτσι ἔσβυσε μετὴ τὴν ἀνησυ-
 χία τοῦ ἔργου του ὁ ἀπλὸς καὶ μέγας αὐτὸς Ἕλληνας. Ἄν ἡ μάτρα τοῦ στέρησε
 τὴ χαρὰ νὰ ἰδῆ τὸ ἔθνος του λεύτερο, τὸν ἀπήλλαξε ὅμως ἀπὸ τίς πίκρες τίς ταπει-
 νώσεις καὶ τίς στερήσεις, πού δοκίμασαν κάτω ἀπ' τίς πρῶτες Κυβερνήσεις, τῆς
 λεύτερης Ἑλλάδος μερικοὶ ἀπὸ τοὺς καλύτερους συνεργάτες του. Τὸ ἔθνος γνώρισε
 καὶ θὰ γνωρίσῃ πολλοὺς ἥρωες. Μὰ πιδὸ συγκινητικὸ μυσταγωγὸ σὲ Ὑψηλότερο ἄ-
 γῶνα ἴσως ΠΟΤΕ.

Καταχωροῦμεν ἐπίσης περικοπήν ἐκ τοῦ λόγου τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν κατὰ
 τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίασιν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐπὶ τῇ ἐπετελίῳ τῆς 25ῆς

Μαρτίου 1952 ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Σπύρος Μελάς, ἔχουσαν οὕτω:

«Ἀλλὰ βιάζομαι νὰ ἔλθω εἰς τὸν τέταρτον παράγοντα τοῦ 21. Τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν. Αὐτὴ ᾤθησε τὸ ἔθνος ἀπὸ τὸ στάδιον τῶν ὀνείρων καὶ τῶν ἐλπίδων εἰς τὴν περίοδον τῶν ἐνδόξων ἔργων. Αὐτὴ ἔδωσε εἰς τὸν διάχυτον πόθον τῆς ἐλευθερίας τὴν μορφήν Πανελληνίου συνωμοσίας, ποῦ δὲν ἔχουν γνωρίσει, οὔτε πρόκειται νὰ γνωρίσουν οὔτε τὰ χρονικὰ τῶν λαῶν Διότι ὅπως ἔγραψε ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης εἰς τὸν Τσάρον Ἀλέξανδρον τὸν Αὐοῦν διὰ νὰ τοῦ ἀναγγεῖλη τὴν ἐπανάστασιν «ποία συνωμοσία» ὄχι ἀπὸ ἐξ (ἄνδρας, οὔτε ἀπὸ ἐξήντα ἢ ἑξακοσίους, ἀλλὰ ἀπὸ ἑκατοντάδες χιλιάδων, συνωμοσία ἣτις εἶχε περιλάβει ὅλον τὸν ἄρρενα πληθυσμόν, ὄχι τὸν ζῶντα εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐσκορπισμένον ἐξω ἀπὸ αὐτὴν, ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν μέχρις Ὀδησοῦ καὶ ἀπὸ τὴν Καρπαθίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ὀλόκληρον καὶ εἰς Ἀσίαν, συνωμοσία ὀλοκλήρου ἔθνους, ἡ ὁποία εἶχε τὸ κέντρον τῆς εἰς αὐτὴν τὴν Πρωτεύουσαν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐκυβερᾶτο ἀπὸ ἀόρατον Ἀρχήν, κατώρθωσε ποτὲ νὰ συντηρηθῆ νὰ δρᾷ, καὶ νὰ κινῆται ἐπὶ ὀλόκληρα ἔτη, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀνακαλυφθῆ παρ' ὅλην τὴν κατασκοπεῖαν καὶ τὰς ὑποδείξεις τῆς Αὐστριακῆς Πρεσβείας; Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ θαῦμα τῆς τεραστίας μυστικῆς ὀργανώσεως ὡχρια ἑνώπιον τῆς θαυυτάτης πίστεως, τῆς ὑπερῆφάνου καὶ παρατόλμου ἰδέας καὶ ἀφθάστου ἡρωϊκῆς ἀποφάσεως, ποῦ ἐνεψύχωνε τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἀπλοϊκοὺς, ἀλλὰ μεγάλους Ἰδρυτὰς Τῆς... ».

»Εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ τοῦ 21 ὅτι εἰς τὴν κεφαλὴν, δύο ἀτυχησάντων ἐμπόρων, οἱ ὁποῖοι διότι ἠτύχησαν ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικώτεροι εἰς τοὺς λογαριασμοὺς των, τοῦ Σκουφᾶ καὶ τοῦ Ἐάνθου, ἐφύτρωσε ἡ ἀπίστευτος ἀπόφασις νὰ ρίψουν τὸ ἔθνος μόνον καὶ ἀδοθήθητον εἰς τὸν τεράστιον καὶ ἀφαντάστως ἄνισον ἀγῶνα, διότι ἐκαλλιέργουν μὲν πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ραγιάδων τὸν μῦθον ξένης βοηθείας, ἀλλ' αὐτοὶ ἐγνώριζον ὅτι ἡ ἐλπίς ξένης βοηθείας δὲν ὑπῆρχεν καμμία καὶ τὸ ἔργον των τὸ ἐστήριζον εἰς μόνας τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἀποτελεῖ τὴν ὑψηστὴν ἀξίαν τῆς συλλήψεώς των. Γονυκλινεῖς προσφέρομεν θυμίαμα τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς λατρείας μας πρὸς τὰς μεγάλας αὐτὰς μορφάς, διότι δὲν ἐφοβήθησαν τὴν ἀπομόνωσιν. Διότι περιεφρόνησαν τὴν ἐχθρότητα τῆς Εὐρώπης. Οὔτε ἐδειλίασαν πρὸ τοῦ ὀλιγαριθμοῦ τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ θ' ἀνελάμβανον τὸν ἀγῶνα. Διότι δὲν ἔδωσαν προσοχὴν εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν φρονίμων, ἀλλὰ ἐπίστευσαν ἀκλόνητοι εἰς τὸ θαῦμα. Ἡ πραγματικότης τοὺς ἐδικαίωσε κατὰ τὸν λαμπρότερον τρόπον. Ἀπέδειξαν ὅτι εἶχαν συνειδησιν τοῦ θαυματουργοῦ δαιμονίου τῆς φυλῆς των. Ὅτι ἐγνώριζον εἰς ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον μυστικὰ ἐξεσήκωσαν διὰ τὸν Ἡράκλειον ἄθλον. Συνέταξαν τὰ τολμηρότερα σχέδια, τὴν κατάληψιν τοῦ Τουρκικοῦ Ναυστάθμου, τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου. Ἀντιμετώπισαν τοὺς μεγαλυτέρους κινδύνους καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἑταίρους κατεστράφησαν. Τὰ ὑπόλοιπα τῆς κολοσσιαίας περιουσίας τοῦ Σέκερη διηρπάγησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀπὸ τὰ ἐννέα πλοῖα του δὲν ἔμεινε κανένα. Καὶ

ἀπέθανε εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ὁποίας καὶ τὰ τελευταῖα του γρά-
σια διέθεσε πάμπτωχος, τελώνης Ναυπλίου».

Ἐκ τῶν «Βίους» τοῦ Γούδα ἀποσπῶμεν τὰς ἐξῆς περικοπὰς: (σημ. Γράφ. τὸ
βιβλίον τοῦ Γούδα ἐδημοσιεύθη τὸ 1876).

Ἐγεννήθη δὲ ὁ Σκουφᾶς ἐν Κομποτίῳ, χωρίῳ μόλις τρεῖς ὥρας ἀπέχοντος
ἐξ Ἄρτης, πόλεως γνωστῆς τῆς Ἠπείρου, διατεταμένης ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἰνάχου⁽¹⁾,
καὶ τρεῖς περίπου ὥρας ἀπὸ τῶν σημερινῶν μεθορίων μεθισταμένης. Ἐπειδὴ δὲ δυσ-
τυχῶς ἄγνωστα εἰσὶν τὰ τε ὀνόματα ἀμφοτέρων τῶν γονέων τοῦ Σκουφᾶ καὶ τὰ τῆς
παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας, εἰσκόπον δὲν εἶναι νὰ ἐνδιατρίψωμεν κατὰ τι πλεότερον εἰς
τὰ τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἔνθα διεδραματίσθησαν ὡς γνωστὸν σπουδαῖαι σκηναὶ ἐπὶ τοῦ
Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος . . . Ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ πατρίδι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐν-
ταῦθα ἀρχηγοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας παρεκαλέσαμεν τὸν συμπατριώτην του Σπυ-
ρίδωνα Καλλέλην, τελειόφοιτον τῆς Φιλολογίας ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ, ἵνα
σταχυολογήσῃ ἀνετώτερον πως καὶ εἰδικώτερον, ἵνα καταχωρήσωμεν ἐνταῦθα. Ἐπὶ
τῆς περιφέρειας Κομποτίου, λέγει ὁ Καλλέλης, κεῖται ἡ Λαγκάδα . . .

Ἐκ τοῦ ἡρωικοῦ λοιπὸν τὰ μᾶλλον ἀτυχοῦς Κομποτίου ἦσαν οἱ γονεῖς τοῦ Νι-
κολάου Σκουφᾶ, οὗτινος ὁ πατὴρ ὠνομάζετο Κομπάρως ἐκτῆς μεσαίας μὲν τάξεως,
οὐχὶ ὅμως καὶ παντάπασιν ἄμοιρος γραμμάτων. Δι' οὗ ἐν Ἄρτῃ ὡς ἐπὶ τῷ πολὺ δια-
τρίδων ἐφρόντισε νὰ δώσῃ καλυτέραν ἀναλόγως τῶν τότε μέσων ἀνατροφὴν εἰς τὸν
μικρὸν του Νικόλαον. Καὶ τὰ μὲν κοινὰ λεγόμενα γράμματα ἐδιδάχθη οὗτος ὑπὸ
τινος ἀσκητοῦ Θεοχάρους Α. Ντούϊα ἐντὸς τῆς Ἄρτης διατρίθοντος ἐν κατερευω-
μένην τινὶ ἐκκλησίᾳ Κασοπετρία λεγομένη. Πρὸς σπουδὴν δὲ τῶν Ἑλληνικῶν ἐμαθή-
τευσε παρά τινι Βεντραμῆ Μεσολογγίτῃ τῆς τε Ἑλληνικῆς παιδείας ἐγκρατῆ καὶ τὰ
μάλιστα φιλοπόνῳ ἀνδρὶ, ὅστις πολλοὺς τῆς μαθήσεως διψώντων νέων εἰς τὰ νάμα-
τα τῆς ἀληθοῦς παιδείας ἐπότισεν, ἀτρύτους ὑφιστάμενος κόπους. . . Ἐν Ἄρτῃ σώ-
ζεται καὶ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιᾶ τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ. Καὶ ἀδελφὸν δ' εἶχεν οὗτος
ἐγγαμον, ἀλλὰ τούτου οἱ υἱοὶ ζῶσιν ἤδη ἐν Βλαχίᾳ. Ἀνδρωθεὶς δὲ ὁ Νικόλαος ἤνοιξε
ἐν Ἄρτῃ κατάστημα ἔνθα πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀργείας κατεσκευάζε σκούφους (πί-
λους) ἐξ οὗ καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἔλαβεν Σκουφᾶς. . .

Ἀρχομένου δὲ τοῦ 1815 ὁ Σκουφᾶς μετέβη εἰς Μόσχαν δι' ἰδιωτικὴν ὑπόθε-
σιν καὶ ἐκεῖ ἀποπειραθεὶς νὰ κατηχήσῃ τινὰς τῶν ἐμπόρων οὗ μόνον ἀπέτυχε,
ἀλλὰ καὶ ἐγλευάσθη ἀπωλέσας πολὺ τῆς πρὶν ὑπολήψεώς του. Ἄλλ' ὁ ἐνθουσιασμοῦ
τοῦ Σκουφᾶ δὲν ἐσβέννυτο τόσον εὐκόλως ὑπὸ τῆς ἀναισθησίας τῶν φιλοπλούτων
ἐκείνων τῆς Μόσχας ἐμπόρων, ἀλλὰ μᾶλλον ἠῤῥξανε. Ἐπανήλθε δὲ εἰς τὴν Ὀδησοῦν
περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1816 καὶ ἐκεῖ ἀνεκοίνωσε μὲν εἰς τοὺς φίλους τῆς Μόσχας ἀπο-
τυχίαν ἀλλὰ οὐδὲν κώλυμα προσέθεκε καὶ οὐδεμίαν δυσχέρεια πρέπει ν' ἀποτρέψῃ ἡ-
μᾶς τοιοῦτου ἱεροῦ σκοποῦ. Πάντων δ' ἐπιδοκιμασάντων τοῦτα ἐκάθισαν περὶ τρά-
πεζαν, ἔχουσιν ξίφος καὶ ποτήριον πλήρες οἴνου. Θεὸς δ' ἕκαστος τὴν δεξιάν χεῖρα
ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ χύνων διὰ τῆς ἀριστερᾶς μέρος τοῦ οἴνου ὠρκίσθησαν τὸν ἐξῆς
ἔρκον. «Ὅρκιζόμεθα ὡς τίμιοι ἄνθρωποι, ὡς ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι δὲν κινούμεθα ἀπὸ

κανένα αἴσθημα, εἰ μὴ ἀπὸ τὸ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς τλαιαιπώρου πατρίδος μας ἵνα συντρέξωμεν μὲ τὸν νοῦν μὲ τὴν καρδίαν καὶ μὲ τὸ σῶμα μας εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς, μὴ πτοοῦμενοι μήτε πῦρ, μήτε σίδηρον, μηδ' οἰανδήποτε θάσανον, ὡς ἀπὸ μέρος οὐτινος δήποτε, ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ μᾶς ἀποκόψῃ ἀπὸ τὴν ἱερότητα τοῦ σκοποῦ μας. Οἱ κόπσοι καὶ οἱ ἀγῶνες θέλουσι λογιζέσθαι ὡς μηδὲν ὡς πρὸς τὴν ἀπόφασίν μας. Ὅτι δὲν ἤθελε εἶναι μυστικὸν μεταξὺ ἡμῶν, τοῦτο ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δὲν μπορεῖ νὰ κοινοποιηθῇ εἰς ἄλλον, ἂν ἐκ συμφώνου δὲν ἐγκριθῇ ἢ κοινοποιήσῃς του. Ὅρκιζόμεθα δὲ πρὸ πάντων ὅτι μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν τυράννων τῆς πατρίδος μας, τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος, εἶναι τὰ μόνα μέσα τῆς διαλλαγῆς καὶ τίποτε ἄλλο. Ἄν δὲ τοῦναντίον ἤθελामεν ἀναιρέσει τὴν ἱερότητα τῶν χρεῶν μας, κινούμενοι ἀπὸ αἰσχροκέρδειαν ἢ θείλιαν ἢ ἄλλην οἰανδήποτε αἰτίαν, τὸ ὄνομά μας νὰ παραδίδεται εἰς τὸ αἰώνιον ἀνάθεμα καὶ εἰς τὴν κατάραν τῶν ὁμογενῶν μας, τὸ αἷμα μας νὰ χυθῇ ὡς χύνεται αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμὴν ὁ οἶνος οὗτος (καὶ ἔχουναν ἐκ τοῦ οἴνου ἐπὶ τοῦ ξίφους), τὸ δὲ σῶμα μας, μὴ ἀξιούμενον ταφῆς, νὰ γίνῃ βορρὰ τῶν θηρίων καὶ τῶν ὀρνέων. Ἄμην». . .

Τοῦ δὲ Σκουφᾶ οὐτε μνημεῖον σώζεται πού οὔτε ἐπιτάφιος γινώσκομεν ἂν ἐξεφωνήθη.

»Ὁ δὲ Ζαχαρίας Αἰνιάν, Ἱερεὺς, μετερχόμενος τὸν διδάσκαλον ἐν Κωνσταντινῷ πόλει ἐγράψε τὸ ἐξῆς ὠραῖον ἐπιτύμβιον, ἵνα τεθῇ εἰς τὸν τάφον του :

«Εἶμ' ὑπὸ γὰν φθισίμβροτον, οἶμοι
 τηλόθι πάτρης
 Ἄργειος ταν κτίσεν εὐ παρος Ἀμφίλοχος
 οἶμοι. Γενναμένων δ' ἀπωλώσητο μοιρ' ὀλοήμοι.
 Μὴ δόμεναι θρέπτρα Πατρίδι ἢ ἐ φίλοις
 Οἶμ. ὡς ἄχθομ' εἶθ' Ἑλλάδι μάτερι φάσθαι
 οὐκ. Ἐφθῆ γῆθος, καλλικράτις δὲ οἶα περ.
 Σώουεσθε φίλοι. Ἑλλάς σώζου, φοίνικος δ' ἄπτου
 Κ' οὐ Κυπαρίττιο. Ἐγρεο ὡς τάχιον.
 Νῦν μὲν Ἰάνδω νήδυμα Βοσπορικῷ ἐν ἀνάπλω·
 ὕστατα δ' αὐ δείξει μ' Ἑλλάδος νία Εὐθουν.
 Αἰωιῆ ἑκατομβιώτος θρίνουτος.

Τὸ Κομπότιον, ἡ γενέτειρα τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ καὶ ἡ Ἄρτα, ἡ πνευματικὴ του τροφός, σεμνύνονται διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν ὑπερηφανεύονται, ὅτι τοιοῦτον τέκνον ἀνέδειξαν, ὡς ἐκ θείας προνοίας προωρισμένον, ἵνα τὸ Ἔθνος του ἐλευθερώσῃ ἐκ τῶν δεσμῶν μακρᾶς δουλείας.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Οὕτως ὁ Φιλήμων στὸ δοκίμιόν του περὶ «Φιλικῆς Ἑταιρείας»: «Πρῶτος δ' ὅστις συνέλαβε τὴν εὐεργετικὴν ἰδέαν τῆς ἐπαναστάσεως εἶναι ὁ Σκουφᾶς. . . . Τοιοῦτος ἦτο ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ ἐνδόξου σκοποῦ τῆς Ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας

Σκουφᾶς. Ὁμοίως ὁ Σπυρίδων Τρικούπης «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως» ἔνθα :

Ὁ Σκουφᾶς συνέλαβε πρῶτος τὴν ἰδέα νὰ συστήσῃ εἰς τὴν Ὀδησσὸν τῆς Ρωσίας τὸ 1814 πολιτικὴν ἔταιρείαν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν ἔταιρείαν τῶν Φιλικῶν. Καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τῷ συγγράματι ὁ Θεμελειωτῆς τῆς ἔταιρείας Σκουφᾶ, καὶ ἡ Φ. Ε. κρινομένη ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς δύναται ν' ἀποδοθῆ εἰς ἔργον τῆς Θεῆας Προνοίας». Ἰδιαιτέρα δὲ ὁ Κανδηλώρος «Φιλικὴ Ἐταιρεία» ὁ ὁποῖος καὶ ἐπιλέγει : Τὶ τὸν ὄθει τὸν Ἡπειρώτην αὐτόν; Καθ' ἡμᾶς ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὕπερ ἀείζων καὶ ἀειθαλὲς κρατεῖ ἐπὶ αἰῶνας ἀτελευτήτους τὰ σκήπτρα εἰς τὴν Ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου». Καὶ ἐν συνεχείᾳ: κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη 1814—1818 τὴν διηύθυνε μόνος καὶ ἐναγώνια ὁ Σκουφᾶς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Θανόντος δ' αὐτοῦ ἐμεσολάβησεν διετὴς σχεδὸν ἀβεβαιοῦτης, μέχρις οὐ ἀνέλαβε τὰ ἡνία ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης. Ὁ ἱστορικὸς Κόκκινος εἰς τὸ σύγγραμμά του «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» ἀναφερόμενος εἰς τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκουφᾶ πράγματα τῆς Ἐταιρείας γράφει τὰ ἑξῆς: «Μὲ τὸν, θάνατον τοῦ Σκουφᾶ ἔλλειψεν ἐκεῖνος ποῦ ἐνσάρκωνε τὴν ἰδέαν, ὁ ἐμψυχωτῆς ὄλου τοῦ ἔργου, αὐτὸς ποῦ ἀπετέλει τὸν ἐνωτικὸν κρῖνον μεταξὺ τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν, ὁ ἐφελικῶν τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην των. Ἐλλείψεν ὁ Ἀρχηγὸς καὶ δι' ὀλίγον καιρὸν τὸ πένθος ποῦ ἄφησε δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένον καὶ ἀπὸ ἕνα φόβον διὰ τὴν τύχην τῆς Ἐταιρείας. Οὔτε ὁ Τσακάλωφ, οὔτε ὁ Ἐάνθος, οὔτε ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἦτο δυνατὸν νὰ τὸν ἀναπληρώσουν εἰς τὴν Ἀρχηγείαν. Ὁ ἕνας δὲν ἠνείχετοτὸν ἄλλον». Ὁ Σπηλιάδης χαρακτηρίζει τὸν Σκουφᾶν πρῶτον ἱερομύστην καὶ πρωταπόστολον, ὁ δὲ Κορομηλᾶς εἰς ἄρθρον του δημοσιευθὲν ἐν τῇ ἑφημερίδι «Καθημερινῇ» ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἐγκαινίων τοῦ ἐν Πάτμῳ ἀνεγερθέντος μνημείου τοῦ Ἐμμανουὴλ Ἐάνθου ἀνέφερε: «ὁ Σκουφᾶς ἔθεωρεῖτο τὸ ἰδανικὸν πρόσωπον τῆς ἔταιρείας. Οὗτος μετὰ τοῦ Τσακάλωφ συνέταξε καὶ τὸν ὄργανισμὸν τῆς ἔταιρείας». Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου καὶ ὁ Φιλικὸς Ἀναγνωστόπουλος: «Τὸν ὄργανισμὸν τῆς ἔταιρείας κατήρτισαν ἐν Μόσχᾳ ὁ Σκουφᾶς καὶ ὁ Τσακάλωφ».

Μεγάλῃ ἔρις ἀνεφύει μεταπελευθερωτικῶς μεταξὺ Ἐάνθου καὶ Ἀναγνωστοπούλου, τοῦ μὲν ὑποστηρίζαντος ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀναγνωστόπουλος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἐταιρείαν τὸ 1816 μνηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σκουφᾶ, τοῦ δὲ ὅτι ὁ Ἐάνθος δὲν εἶχε ἡγετικὴν θέσιν ἐν τῇ Ἐταιρείᾳ καὶ ὅτι κατηχῆθη ὑπὸ τοῦ Σκουφᾶ εἰς Ἱερέα ἐν Κωνσταντινίᾳ, συνταχθέντος καὶ τοῦ σχετικοῦ πρακτικοῦ (ἴδε αὐτόθι Κανδηλώρου—Φιλικὴ Ἐταιρεία). Ἀλλὰ ταῦτα τ' ἀντιπαρερχόμεθα ἐξ εὐλαθείας πρὸς τὰς μεγάλας μορφάς. Πάντως ἱστορικῶς παραδειδειγμένον εἶναι ὅτι τὴν Ἀρχὴν τῆς Ἐταιρείας ἀπετέλεσαν οἱ τρεῖς πρῶτοι, Σκουφᾶς, Ἐάνθος, Τσακάλωφ. Βραδύτερον προσετέθη καὶ ὁ Ἀναγνωστόπουλος.

Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Γ. Λαμπρινοῦ ἀποσπῶμεν καὶ καταχωροῦμεν τὰς κάτωθι περικοπάς. «Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζει ἡ ἐπιδητικὴ φυσιογνωμία τοῦ Νικολάου Σκουφᾶ, πρῶτου μέσα στοὺς πρῶτους, ποῦ ὁ θαρὺς ὄγκος τῆς ἐργασίας του στὰ

πρώτα χρόνια που ήρχισε να στερεώνεται η Φιλική Έταιρεία αποσκεπάζει τους ρόλους και την δράσι των άλλων. Είναι αυτός που έσκαψε και έρριξε τὰ θεμέλια γερά και άσάλευτα. . .

Από τὸ δικό του λαμπρό στοχασμὸ ξεκαθάρισαν οἱ πολιτικοὶ δρίζοντες στοὺς πρώτους κύκλους τῶν Φιλικῶν μὲ τίς ἀναμμένες συζητήσεις στὰ καφενεδάκια τῆς Ὀντέσσας καὶ τῆς Πόλης. . . Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ δὲν ἔκριναν φρόνιμο νὰ τιμήσουν τὴν προεούμενη, τὴν πρώτη καὶ ὄχιτὴν τελευταία θέση, τοὺς θεμελιωτὲς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευτεριάς.

. . . Ὁ Σκουφᾶς πέθανε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1818. Ἔσθυσε ἀργὰ καὶ ἀθόρυθα ὅπως ἔζησε, τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1818. Τὸν ξεπροβόδισαν ὡς τὸν τάφο του οἱ πιστοὶ φίλοι θλιμμένοι καὶ ἀλαλοὶ, κρῦβοντας εἰς τὰ κατάβηθα τὴν ἀντάρα τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἔθαψαν εἰς κάπιο κοιμητήρι τοῦ Ἀρναούτκιοῦ. . . Πέθανε ὁ Ἀρχηγὸς ἑνὸς Λαοῦ. Ποιὸς τὸν ἤξερε τότε ; Ἀλλὰ καὶ ποιὸς τὸν ἐγνώρισε κατόπι ; . .

Ὁ Σκουφᾶς εἶναι χωρὶς ἀντιλογία ἡ πρώτη προσωπικὸτητα τῆς Φιλικῆς.

(1) Ἰναχος ἐκλήθη ὁ διὰ τῆς χώρας τοῦ ἀρχαίου Ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους ῥέων ποταμός. Ὡς ἐρείπια τοῦ Ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους ἀναγνωρίζονται σήμερον τὰ παρὰ τὴν θέσιν καινούργιο σωζόμενα τοιαῦτα. Ὑποστηρίχθη ἡ γνώμη, († Ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος καὶ ὁ ποτέ Ἄρτης Σεραφεῖμ) ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ἀμφιλοχικοῦ Ἄργους ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν πού νεῖται σήμερον ἡ πόλις τῆς Ἄρτης. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν εὔρεν ὀπαδούς.

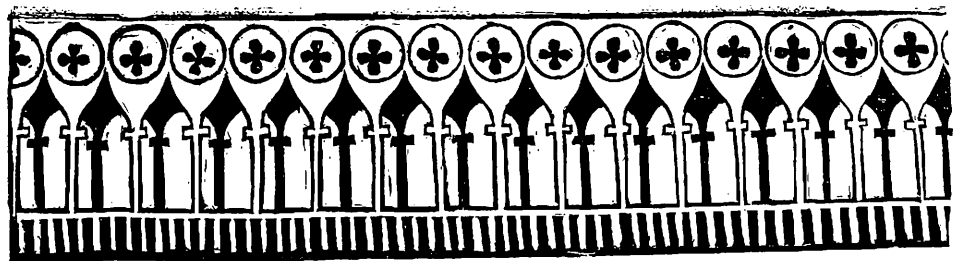
ΔΗΜΟΤΙΚΟ

Ν. Τζουβάρας

Ρωτᾶτε γιὰ τὸ Νικολό, τὸ Νικολό Τζουβάρα
πούταν στὸ Λοῦρο ἀρματωλὸς στὸ Καρπενήσι κλέφτης,
ἐψὲς προψὲς ἀκούσαμε. τὰ βροντερά ντουφέκια,
καὶ εἶδαμε πῶς ἐβάρεσε τοὺς Τούρκους μέσ' τὸ Λοῦρο.
εἶχε φλάμπουρο κόκκινο, κόκκινο καὶ γαλάζιο,
κι' εἶχε σταυρὸ, εἶχε Χριστό, εἶχε καὶ Παναγία.

(Ἀπὸ τὴ συλλογὴ Χ. Κοντοχρίστου)

Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, ἀ.μ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Η ΑΡΤΑ ΕΙΣ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ 1696 - 1787

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Δέση 1131⁽¹⁹⁾

Ὁ Γενικός κατὰ θάλασσαν προβλεπτής γράφει εἰς τὸν Δόγγην.

Τῆ 2 Ἀπριλίου «... ἡ πλέον σημαντικὴ ἐπιχειρήσις τὴν ὁποῖαν ἀπεπειράθη νὰ κάμη ὁ Λιμπεράκης, ὅστις προσεχώρησεν εἰς τὴν Ὑμετέραν Γαληνότητα, ὑπῆρξεν ὁ τῆς Ἀρτης. Πρὶν τὴν ἐπιχειρήσιον, μοῦ ἀνεκοίνωσεν τὴν σκέψιν του καὶ ἐγὼ λαβὼν ὑπ' ὄψει τὴν σπουδαιότητα τοῦ τόπου ἐκεῖνου, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται παρὰ τὸ Ξερόμερον καὶ ἐπισκιαίνει τὰ ἐδάφη τῆς Ἁγίας Μαύρας καὶ Πρεβέζης, καὶ προσεῖλικε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐξοχωτάτων προκατόχων μου, ὅτινες ὅμως δὲν ἐπεχείρησαν νὰ τὸν καταλάβουν, διότι ἦσαν ἀπασχολημένοι μὲ ἄλλα σπουδαιότερα ζητήματα, ὅταν λοιπὸν μοῦ ἀνεκοίνωσεν τὴν πρόθεσίν του ὁ Λιμπεράκης, δὲν ἐδοκίμασα δυσκολίαν ἵνα συγκατανεύσω.

Εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι, ὅταν διεπεραιώθη εἰς τὴν Ρούμελην, τὸν ἐπεφόρτισα νὰ εἶναι ἕτοιμος καὶ νὰ ἀναμείνῃ τὰς διαταγὰς μου διὰ τὴν ἐπεχείρησιν κατὰ τῶν Θηδῶν ἢ ὅπου ἄλλοῦ ἤθελε παρουσιασθῆ ἀνάγκη. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον, ὅταν τῷ ἐπέδωκα συστατικὰς ἐπιστολάς διὰ τὸν ἐξοχωτάτον Γενικὸν Προβλεπτήν τῶν Νήσων ἔγραψα εἰς τοῦτον ἵνα τὸν στείλῃ νὰ ἐνεργήσῃ ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ παρῶρμον τὸν Γενικὸν προβλεπτήν νὰ τὸν ἐνισχύσῃ χωρὶς νὰ προσδιορίζω τί εἶδους ἐπιχειρήσιν ἐσχόπευε νὰ κάμη.

Ματαιωθέντος, κατόπιν, τοῦ σχεδίου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν Θηδῶν, διότι ἐδέησε νὰ μετακινήθῃ μὲ τὸν στόλον ἵνα ἀντισταθῇ κατὰ τοῦ Καπουδᾶν Πασᾶ, ποῦ εἶχε κατέλθῃ εἰς τὴν Ἄνδρον, ὑπὸ θερμοῦ ζήλου ἐλαυνόμενος ὁ Λιμπεράκης ἵνα ἐπιδείξῃ τὴν καλὴν του θέλησιν, ἐπανάλαβε τὴν σκέψιν τῆς κατὰ τῆς Ἀρτης ἐπιχειρήσεως.

Δὲν ἠμπορῶ νὰ φαντασθῶ ὅτι ἡ ἐκτέλεσις ἐγένετο ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Γενικοῦ προβλεπτοῦ τῶν Νήσων, καθ' ὃν χρόνον, ἐκτὸς τοῦ εἰρημένου Λιμπεράκη, ἔχω πληρο

φορίας ὑπ' ὄψει μου, ὅτι ὁ Γενικὸς προβλεπτής ἀπέστειλεν ἀντιπρόσωπόν του ἵνα συναντήσῃ τὸν Λιμπεράκην καὶ ἐξακριβώσῃ τὰς προθέσεις του. Ὅμοίως γνωρίζω ὅτι ἡ Α. Ε. προσέφερεν εἰς αὐτὸν τὰ μέσα ἵνα διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Ἀγίαν Μαύραν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἠγγόνουν ὅτι ἡ Ἄρτα εἶχε γίνῃ ἀποδεκτὴ ὡς χώρα φόρου ὑποτελής. Τὴν ἀσυδοσίαν ταύτην τὴν εἶχε παραχωρήσει ἡ Α. Ε. ὀλίγους μῆνας προτοῦ ἀναλάβω τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἀξίωμα καὶ ἀφήκεν ὁ Γενικὸς προβλεπτής νὰ παρέλθῃ σχεδὸν ἓν ἔτος, χωρὶς νὰ μοῦ ἀναφέρῃ τίποτε σχετικῶς. Οὔτε καὶ εἶδα νὰ ἐμφανίζεταί ποσὸν τι εἰσφορᾶς τῆς πόλεως τῆς Ἄρτης εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον. . . . βραδύτερον πολὺ, μοὶ ἀνεκοίνωσεν τὴν μετὰ τῆς Ἄρτης συμφωνίαν διὰ 1500 ρεάλια ἐτησίως, ἐνῶ διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ἡ συμφωνία ἦτο διὰ 4.000. . . . Τῷ κατέστησα γνωστὸν ὅτι παρόμοιαι συμφωνίαι μὲ Τουρκικὰ μέρη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνωνται μὲ μόνην τὴν πρωτοβουλίαν του, χωρὶς ποσῶς νὰ ζητηῖται πδηγομένως, ἢ γνώμη καὶ ἢ συγκατάθεσις τῆς Ἀνωτάτης ταύτης Ἀρχῆς. . . οὔτε ἀπὸ τὸν Συνταγματάρχην Τουτουὸ πού μετέσχε τῆς κατὰ τῆς Ἄρτης ἐπιχειρήσεως, οὔτε ἀπὸ ἄλλους ἀξιωματικούς λαβόντας ὁμοίως μέρος, ἠδυνήθην νὰ ἀντλήσω ἐνοχοποιητικὰ στοιχεῖα κατὰ τῆς κακῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Λιμπεράκη. Τοῦναντίον ὁ καθ' ἕνας μοῦ λέγει ὅτι ἂν ἠκολούθουν τὰς καλὰς ὁδηγίας τοῦ λιμπεράκη, καὶ ἂν οὗτος ἦτο ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιχειρήσεως, τὰ πράγματα θὰ ἐλάμβανον ἄλλοιαν τροπὴν . . . ὅταν διπεραιώθη ἀπὸ τὸ Βασίλειον εἰς τὰ Σάλανα ὁ Λιμπεράκης δὲν εἶχε μαζὶ του παρὰ 300—400 ἀνδρας.

Ἦνώθησαν μετ' αὐτοῦ κοτόπιν διαταγῆς μου, οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Συνταγματάρχου Λονδρέκα, ἀλλὰ ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ἐσηματίσθη ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἀγίας Μαύρας Κεφαλληνίας καὶ τῆς Πιλάρου καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ κόμητος Μεταξᾶ, οἱ ὅποιοι προσέτρεξαν εἰς μέγαν ἀριθμὸν.

Ὅταν ἐξεκίνησαν τὰ σώματα ἵνα ὀδεύσουν κατὰ τῆς Ἄρτης, ὁ Λιμπεράκης ἐδημοσίευσεν μίαν προκήρυξιν νὰ μὴν πειράξουν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ νὰ μὴν θίξουν τοὺς Ναοὺς. Παρ' ὅλα ταῦτα, οἱ Πιλαριῶτες, οἱ Ἀγιομαυρίτες καὶ Κεφαλλῆνες, κεντριζόμενοι ἀπὸ τὰς ἐρριζομένους ἀρπακτικὰς τῶν διαθέσεις καὶ ἐπωφεληθέντες τῆς εὐκαιρίας ὅπου οἱ Ἕλληνες τῆς Ἄρτης μὲ μεγάλην εὐκολίαν ἐγκατέλειψαν τὰ σπίτια των, ἤρχισαν νὰ λεηλατοῦν τὴν πόλιν, χωρὶς χαληρόν, χωρὶς πρόσκομμα καὶ χωρὶς καμμίαν πειθαρχίαν. Καὶ ἐπειδὴ ἦσαν οἱ πρῶτοι πού ἤρχισαν τὴν δῆωσιν, μόλις εἶδον ὀλίγον Τουρκικὸν ἵππικὸν νὰ περνᾷ τὸν ποταμὸν, ἐγύρισαν τίς πλάτες καὶ ἐκκύταξαν νὰ θέσουν ἐν ἀσφαλείᾳ τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἀξίζει ὅμως νὰ ἐπαινεθῇ ὁ ζῆλος πού ἐπέδειξεν ὁ ἐξοχώτατος Προβλεπτής, ὁ ὅποιος κατέβαλεν δυνατὴν προσπάθειαν ἵνα περισυλλέξῃ τὰ κλαπέντα καὶ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς δικαιοῦχοις, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε ὀλόκληρος ἡ λεία εὐρέθη εἰς τὰς Νήσους. Τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἐγκλειστος ἐπιστολή, γραφεῖσα ὀλίγον βραδύτερον, παρὰ τοῦ ταγματάρχου τῆς Α.Ε. πρὸς ἕνα τῆς αὐλῆς μου, ὅπου λέγει ὅτι μόνον οἱ τῆς Ἀγίας Μαύρας εἶχαν διαρπάσει εἶδη ἀξίας 50.000 ρεαλίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων μοὶ ὤφειλετο ἡ δεκάτη καὶ παρώτρυνε, τὸν εἰς ὃν ἔγραψεν, ἵνα μοὶ τῷ ἀνακοινώσῃ, ἵνα ἐξασφαλίσω τὰ δικαιώματα

τῆς Ἀρχῆς ταύτης. Ἄλλὰ ἡ πρότασις αὕτη ἀπεκρούσθη παρ' ἐμοῦ ὡς ἀνάρμοστος καὶ ξένη πρὸς τοὺς σκοποὺς ἐκείνους πρὸς οὓς τείνουν οἱ καθόλου ἐνέργειαι μου.

Παρὰ τὰ ἐπισυμβάντα γεγονότα καὶ παρ' ἄλλην τὴν δυσμενῆ ἔκθεσιν ποῦ γίνεται, εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ σύνεσις τῆς Ὑμετέρας Γαληνότητος, θὰ σταθμίση τὰ πράγματα μὲ διαφορετικὴν πλάστιγγα ἀπὸ τὰς συνήθεις, ὅτι θὰ κρίνη τὸ γεγονός, τὸ ὅποιον κατετρόμαξε τοὺς Τούρκους, μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ λιμπεράκης ἐπέδειξε τὴν καλὴν του διαθέσιν, ἀναμφισβητήτως, καὶ ὅτι μὲ εἰλικρίνειαν προσεχώρησεν εἰς ἡμᾶς καὶ ὅτι ἔχει ζωηρὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἀναπτύξη μίαν ἐπωφελεῖν δρᾶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ὑμετέρας Γαληνότητος. . . . Γνωρίζω ὅτι ἡ κατὰ τῆς Ἄρτης ἐπιχειρήσις ἡ ὁποία καίπερ ἀτελής, ἀλλὰ ἐπιζημία εἰς τοὺς Τούρκους, προσέβλησεν ἀναστάτως εἰς τὰ περίξ τῆς Ἄρτης μέρη καὶ συνετέλεσεν ὥστε νὰ ἀποσπάσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ Σερασκέρη, ὁ ὅποιος φογούμενος χειρότερα, ἐξησθένησε τὸ ἐν Θήβαις στρατόπεδον καὶ ἀπέστειλεν ἐν ἰσχυρὸν σῶμα πρὸς τὰ μέρη τῆς Ἄρτης.

Οἱ ἴδιοι Τούρκοι τρομοκρατηθέντες καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σερασκέρης, ὄχι μόνον ἐπέτρεψαν, ἀλλὰ παρώτρυναν τοὺς ὑπηκόους των τῆς Ἄρτης νὰ ἀποστείλουν ἐδῶ, ἐπισημῶς ἀντιπροσώπους ἵνα ὑποβάλουν ταπεινοφρόνως τὰ αἰσθήματά των ἀφοσιώσεως καὶ ἵνα ἐκλιπαρήσουν ὅπως τοὺς ἀποδεχθῶμεν καὶ τοὺς ἐπαναφέρωμεν φόρου ὑποτελεῖς. Παρουσιάσθησαν ἐνώπιόν μου τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον καὶ μοι ἐπέδωκαν τὰς ἐκκλήσεις των.

Τοῖς εἶπα ὅτι ἔπρεπε προτύτερα νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τοὺς τόπους των καὶ ὅταν θὰ μείνουν ἔκτε μόνον οἱ Ἕλληνες, τότε θὰ ἤμουν εὐχαριστημένους νὰ ἀποδεχθῶ τὴν ὑποταγὴν των καὶ νὰ τοὺς ἀπαλλάξω ἀπὸ κάθε ἐνόχλησιν. Ἄλλως τε, τοὺς εἶπα, δὲν εἶναι σωσιόν, δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν προστασίαν μας καὶ εἰς τοὺς Τούρκους δηλ. εἰς φίλους καὶ ἐχθρούς. Καὶ μὲ αὐτὰς τὰς ἀπαντήσεις τοὺς ἀπέλυσα . . .».

Ἴδου τώρα καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ ταγματάρχου Ἰωάννου Μπούλτζου ποῦ ἀναφέρει ὁ Γεν. Προβλεπτής:

«Ἐξ Ἀγίας Μαύρας 21 Ὀκτωβρίου 1696.

«Ἐλθὼν ἐδῶ εἰς τὴν Ἀγίαν Μαύραν, ἔλαβα θετικὴν καὶ ἀκριβῆ πληροφορίαν ὅτι κατὰ τὴν δῆλωσιν ποῦ ἐγένετο εἰς Ἄρταν εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἄρτης, οἱ μετασχόντες εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιδρομὴν κάτοικοι τῆς Ἀγίας Μαύρας ἀφῆρσαν ἀντικείμενα, εἶδη καὶ χρήματα ἀξίας συνολικῶς 50.000 ρεαλίων καὶ εἶναι αὐτοὶ ποῦ ἀφῆρσαν τὰς ἀργυρὰς κανδῆλας καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας, καθὼς θὰ πληροφορηθῇ ἡ Αὐτοῦ Ἐξουχότης ἀπὸ τοὺς ἐρωμένους τῆς Ἄρτης οἱ ὅποιοι ἔρχονται νὰ προσπέσουν εἰς τοὺς πόδας τῆς καὶ οἷτινες δε-

δαιώνουν ὅτι ἡ συνολικὴ ζημία ἀνέρχεται εἰς 100.000 τζεκίνια. Ἰδιαιτέρως θὰ ἀναπτύξῃ τὰ καθέκαστα τῶν ζημιῶν ἐκεῖνος ὁ Ἀντώνιος Μπούμπακας, ὅστις ἦλθε πέρυσιν ὡς πρέσβης τῆς Ἄρτης καὶ ἐπῆρεν εἰς πλειοδοσίαν τὸν φόρον ἐπὶ τοῦ καπνοῦ Ὁ κάθε παθὼν Ἀρτινὸς ἔκαμε σημειώσεις τῶν εἰδῶν ποῦ τοῦ ἀφήρεσαν ἀπὸ τὸ σπίτι του. Ὁμοίως θὰ παρουσιασθῇ καὶ κατάστασις τῶν ζώων ποῦ ἀφήρεσαν ἀπὸ τὰ χωριά, ἐκ μέρους τῶν εἰρημένων ἱερωμένων Δὲν ἔχω ἄλλο τι νὰ προσθέσω, μόνον παρακαλῶ νὰ ἐνθυμῆσαι ἕναν πιστὸν δοῦλον σου καὶ νὰ ἀναφέρῃς καὶ εἰς τὴν Α. Ε. τὸν Γεν. Προβλεπτήν τὰ ὅσα σοῦ γράφω ἵνα μὲ ἔχη ὑπὸ τὴν εὐνοίαν του ».

Δέσμη 1177 20 Ἰουνίου 1699 ὁ Γεν. Προβλεπτής Δανιὴλ Δολφίν πρὸς τὸν Δόγην:

« Ὁ Ἀγᾶς τῆς Ἄρτας ὑπέβαλεν διαμαρτυρίαν εἰς τὴν Ἀρχὴν ταύτην διότι ὑπήκοοι τῆς Λευκάδος μετέφεραν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς δικαιοδοσίας του ἀλάτι ἐξωτερικοῦ Κράτους πρὸς πώλησιν καὶ ζητεῖ νὰ ἀπαγορεύσωμεν εἰς τοὺς ὑπηκόους μας τὴν μεταφορὰν ἀλατος, διότι τοῦτο παραβιάπτει τὰ συμφέροντα τῶν ἐνοικιαστῶν του ποῦ ἐνοίκιασαν τὰς ἀλυκάς εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης Ἐπαυσαν αἱ ἐκούσαι εἰσφοραὶ ποῦ κατεβάλλοντο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς ἐνδοχώρας ἧτοι Ξηρομέρου καὶ λοιπῶν

4.12.1699. Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀναφέρεται ὡς Διοικητῆς Ἄρτης ὁ Μαχμούτ Ἀγᾶς, μουτεσελίμης.

Δέσμη 952. Μετάφρασις ἐπιστολῆς τοῦ Ὀσμάν Ἀγᾶ πρὸς τὸν Γεν. Προβλεπτήν Φραγκίσκον Γκριμάνι, τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1706.

« Μεταξὺ τῶν πλέον εὐγενῶν τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Ἰησοῦν καὶ μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων ὁπαδῶν τοῦ Μεσσία, εἰσθε Ὑμεῖς, ἀφοσιωμένε, φιλεῦσπλαχνε, ἀξιαγάπητε, φίλε μου Γεν. Στρατηγέ, μετὰ τοὺς εὐκρινεῖς χαιρετισμούς, εὐχομαι εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα πᾶσαν εὐτυχίαν κάθε ἱκανοποίησιν καὶ κάθε τι ποῦ ἐπιθυμεῖς.

Δι' αὐτὸ ἀγαπητέ μου φίλε Γενικὸ Καπιτάνιε, εἰς Ὑμᾶς ποῦ εἰσθε φιλεῦσπλαχνος καὶ ἐλεήμων, γνωρίζω Ὑμῖν ὅτι ἐγὼ ποῦ εἶμαι φίλος Σας, προωρίσθην ἀπὸ τὸν Μεγαλειότατον καὶ ἀξιαγάπητον καὶ Ἰσχυρὸν Μέγαν αὐθέντην, μὲ ὑψηλὴν του διατχγῆν, νὰ ἀναλάβω τὴν φύλαξιν καὶ ἐπυγρῦπνησιν ὄλων τῶν μερῶν ποῦ εὐρίσκονται εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς Ρούμελης ἧτοι Λάρισσα, Τρίκαλα, Γρεβενά, Ἐλασσῶνα Ἄρτα, Ναύπκκτο, Κάρλοβα, Καρπενῆσι, Δερμπέν, ἐπάνω εἰς τοὺς μεϊντάνηδες ἀνώτατος Διοικητῆς κατὰ τῶν ληστῶν καὶ δολοφόνων καὶ ἐπειδὴ ἦλθα τώρα καὶ εὐρίσκομαι εἰς τὴν Ἄρταν ἵνα φροντίσω διὰ τὴν φρούρησιν τοῦ

τόπου, ἀνέθεσα εἰς τοὺς Μεϊντάνηδες (20) νὰ καταδιώκουν τοὺς δολοφόνους καὶ, θεοῦ θέλοντος, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐλεήμονος Αὐτοκράτορος, ὅλοι οἱ ἔμποροι τῶν μερῶν Σας πού θά ἤρχοντο καὶ θὰ ἔφρευαν μὲ ἐμπορεύματα εἰς τοὺς τόπους τούτους, ἐδόθησαν αὐστηραὶ διαταγαὶ νὰ μὴν ἐνοχλοῦνται καθόλου ἀπὸ οἰονδήποτε καὶ νὰ προστατεύηται ἡ ζωὴ, τιμὴ καὶ περιουσία τῶν ὑπηκόων Σας τούτων, ὡς ἀκριβῶς ἀναφέρουν αἱ ἱεραὶ Συνθήκαι εἰρήνης.

» Ἐκτὸς τούτου, φίλε μου ἀγαπητὲ Καπετὰν Στρατηγέ, ἐδῶ εἰς τὴν Ἄρταν ὁ Ἅγᾶς πού εἰσπράττει τὸ χαράτσι συνέλαβε καὶ τοὺς ἔρριξε σιδηροδεσμίους εἰς τὰς φυλακὰς ὑπηκόους Σας, ζητῶν νὰ εἰσπράξῃ ἀπὸ αὐτοὺς τὸ χαράτσι.

» Παρακληθεῖς τώρα ἀπὸ τὸν διορισθέντα δι' Αὐτοκρατικοῦ Διατάγματος Πρόξενον τῆς Γαλλίας κ. Δεμπροκά διὰ τὴν ἀποφυλάκισιν τῶν Ὑμετέρων ὑπηκόων, ἵνα δεῖξω τὴν φιλίαν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς Ὑμᾶς, τοὺς ἔβγαλα ἀπὸ τὰ σιδηρα καὶ τοὺς ἀπέλυσα καὶ διέταξα τὸν Ἅγᾶν ἀπὸ τώρα καὶ στὸ ἐξῆς νὰ μὴν ἐνοχλῇ τοὺς ὑπηκόους Ὑμῶν.

» Ὅμοίως, μόλις ὁ ρηθεὶς Γάλλος Πρόξενος μὲ εἰδοποίησεν ὅτι μερικοὶ Ἄλβανοὶ Μαργαριτιῶτες, ἐπετέθησαν κατὰ τὴν νύκτα ἑναντίον μιᾶς βάρκας Ὑμετέρων ὑπηκόων καὶ τοὺς ἀφῆρσαν 150 ρεάλια εἰς μετρητά, ἔγραψα ἀμέσως ἐπιστολὰς εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ εἰς ἄλλα μέρη καὶ ἂν θελήσῃ ὁ Θεὸς ἐλπίζω ὅτι πολὺ γρήγορα οἱ ἐν λόγῳ Ἄλβανοὶ κακοποιοὶ θὰ συλληφθοῦν καὶ θὰ τιμωρηθοῦν καθὼς θὰ πάθουν τὰ ἴδια καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι κακοποιοὶ οἱ ὁποῖοι θὰ τολμήσουν νὰ παραβοῦν τὰς διαταγὰς μου.

Καὶ πάλιν ἔστειλα διαταγὰς αὐστηρὰς νὰ μὴν πειράζουν καὶ νὰ μὴν ἐνοχλοῦν τοὺς Ὑμετέρους ὑπηκόους καὶ νὰ εἰσθε βέβαιος ὅτι δὲν θὰ συμβῆ ἄλλο ἀτύχημα.

Τώρα ἀγαπητὲ καὶ φιλεῦσπλαχνε φίλε Καπετὰν Στρατηγέ θέλω καὶ ἀπὸ Ὑμᾶς νὰ δεῖξητε τὴν αὐτὴν ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν καὶ ζητῶ ἵνα ἀπολύσητε σκλάβους πού ἔχετε εἰς τὴν γαλέραν Bastarda ἧτοι τὸν Ἄλῆ υἱὸν τοῦ Μουσταφᾶ μπαρμπέρη ἀπὸ τὴν Καρίτενα. Διὰ τὴν ἀγάπην μας νὰ τὸν ἀπολύσητε μιὰ μέρα προτῆτερα. Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι ἡ παρούσα αἴτησις θέλει γίνεαι παρ' Ὑμῶν ἀποδεκτῆ, διότι εἶναι δικαία καὶ ὅτι, θὰ θελήσητε ἀπὸ ἡμᾶς, εἴμεθα πρόθυμοι νὰ Σᾶς εὐχαριστήσωμεν.

Ἡ φίλια μας εἶθε νὰ εἶναι πάντοτε στερεά.

Ἵσμαν Ἰσμάηλ, Στὰν ἦτοι προϊστάμενος τῶν θυρωρῶν τοῦ μεγάλου αὐθέντου».

Ἰδοὺ τώρα ἡ ἀπάντησις τοῦ Γεν. Προβλεπτοῦ.

Ναύπλιον 20 Φεβρουαρίου 1706 « . . . μανθάνομεν μετ' εὐχαριστήσεως ὅτι Ὑμεῖς διορίσθητε εἰς τὴν θέσιν ποῦ μᾶς ἀναφέρατε, καὶ μᾶς θεβαιοῖτε ὅτι ὑπὸ τὴν Διοικήσιν Σας θὰ ἀποκατασταθῇ ἀπολύτως ἐλευθερία εἰς τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς καὶ ἤδη ἐλάβομεν δείγματα τῶν Ὑμετέρων καλῶν διαθέσεων διότι ἐνεργήσατε νὰ ἀπολυθοῦν ἀπὸ τὰς φυλακὰς οἱ ἀδίκως κρατούμενοι ὑπήκοοί μας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐζητεῖτο ἡ πληρωμὴ χαρατσίου, καθὼς εἶδαμεν ὅτι ἐδόσατε διαταγὰς νὰ συλληφθοῦν οἱ ἔνοχοι καὶ νὰ ἐπιστραφῇ τὸ ἀφαιρεθὲν χρῆμα παρὰ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Μαργαριτίου ἀπὸ μίαν Ζακυνθινὴν δάρκαν.

»Καὶ ἐνῶ ἐκφράζομεν Ὑμῖν θερμὰς εὐχαριστίας, Σᾶς κάμνομεν γνωστὸν ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἀφῆρσαν ἀπὸ τὴν δάρκαν περισσότερα ἀπὸ 240 ρεάλια καθὼς καὶ ἄλλα εἶδη διάφορα καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἐπιστραφοῦν τὰ πάντα.

»Εἰς τὰ ὕδατα τῆς Γουμενίτσας προσήγγισε τὴν 24ην Δεκεμβρίου ἐν ἐμπορικῶν πλοίων μετὰ σημάτων τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὀνόματι Ἁγίου Γεώργιος, ἐπήγαγε διὰ τὴν Μυτιλήνην ἕνα φορτίωσις βελανιδία. Ἐκεῖ ὑπέστη κατὰ τὴν νύκτα ἐπίθεσιν ἀπὸ σώμα κακοποιῶν οἱ ὅποιοι ἀφῆρσαν τὸ χρῆμα ποῦ προωρίζετο διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν βελανιδιῶν ἦτοι 1250 τζεκίγια, 200 οὐγγαρα, μερικὰ δουκάτα καὶ ἄλλα εἶδη, συμφώνως μετὰ τὴν ἐγκλειστον κατάστασιν. Εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ καταβάλῃτε κάθε προσπάθειαν ἕνα ἀποζημιωθοῦν οἱ παθόντες καὶ τιμωρηθοῦν αὐστηρῶς οἱ κακοποιοὶ καὶ ὅτι εἰς τὸ μέλλον δὲν θὰ ἐπαναληφθοῦν τὰ τοιαῦτα ἀλλ' ὅτι θὰ ζήσουν οἱ ὑπήκοοι ἀμφοτέρων τῶν Ἐπικρατειῶν ἡσυχὸι καὶ ἀσφαλεῖς ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς εἰρήνης.

Διὰ τὸν Τοῦρκον ποῦ ζητεῖτε, ἡ γαλέρα αὕτη δὲν εὐρίσκεται τώρα ἐδῶ, εἶναι ἀπησχολημένη ἀλλαχοῦ καὶ μόλις ἐπιστρέφει θὰ φροντίσωμεν νὰ Σᾶς εὐχαριστήσωμεν, ἕνα Σᾶς δώσωμεν δείγματα τῆς ἐγκαρδιότητός μας.

Σᾶς εὐχόμεθα εὐτυχίαν, υἰεῖαν καὶ πολλὰ τὰ εἶη. . . »

Δι' ἄλλης ἐπιστολῆς τῆς 20 Ἀπριλίου 1706, ὁ Ἰμπραήμ Πασᾶς τῆς Εὐβοίας, ζητεῖ ἀπὸ τὸν Γεν. Προβλεπτὴν νὰ ἀπολύσῃ ἀπὸ τὴν γαλέραν ὅπου κατεδικάσθη νὰ κωπηλατῇ, συλληφθεὶς αἰχμάλωτος, εἰς τὸν Μυστράν ἕνας ποῦ ἦτο ναύτης εἰς τὴν γαλέραν τοῦ Ἰμπραήμ, ὀνομαζόμενος Μαχμούτ υἱὸς τοῦ γενίτσαρου Ἀβδὲλ Λαφίτ ἀδελφοῦ τοῦ Μέμου, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἄρταν.

Ὁ Ἰμπραήμ κάμνει θερμὴν ἐκκλησίαν καὶ ὑπόσχεται εἰς αὐτὸν φίλιαν συνεχῆ

και αναλλοίωτον ἂν τὸν ἱκανοποίηση, πλὴν ὁ Γεν. Προβλεπτής τῷ ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἤμπορεῖ νὰ προβῆ εἰς τὴν ἀπόλυσιν χωρὶς τὴν ἄδειαν τῆς Γερουσίας καὶ ὅτι θὰ γράψῃ ἀμέσως ἕνα τὴν ζητήση. . . ».

Δέσημη 952. 22 Αὐγούστου 1706—Κέρκυρα. Ὁ Γεν. Προβλεπτής πρὸς τὸν Δόγην.

« . . αἱ διαφυγαὶ στρατιωτῶν πρὸς τὴν ἀπέναντι ξηράν, δὲν εἶναι σπάνιαι. Ὁφείλονται προφανῶς εἰς τὸ εὐμετάδλητον τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι νομίζουν ὅτι μεταβαίνοντες καὶ κατατασσόμενοι ὑπὸ ἄλλας σημαίας θὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν των καὶ θὰ περνᾶνε καλύτερα. Εἶναι καὶ ἡ μικρὰ ἀπόστασις πού μᾶς χωρίζει καὶ ἡ εὐκαιρία πού τόσες δάρκες πηγαινοέρχονται. Ἐξ ἄλλου ἡ πρόθυμος φιλοξενία πού εὐρίσκουν οἱ λιποτακτοῦντες παρὰ τῷ Γάλλῳ Προξένῳ τῆς Ἄρτης τοὺς ἐξωτεῖ ἐν μέρει πρὸς τοῦτο, καίτοι δὲν ἤμπορεῖ νὰ βεβαιωθῆ ὅτι ὁ Πρόξενος τῆς Γαλλίας πράγματι δυσσοδομεῖ ἐναντίον μας, ἀλλ' εἶναι γεγονός ὅτι τοὺς δέχεται. . .

« Ἐδημοσίευσεν μίαν αὐστηρὰν προκήρυξιν καὶ προειδοποιῶ τοὺς παραβοκῦριδες νὰ εἰδοποιῶν ἀμέσως τὰς ἀρχὰς ἂν τυχὸν ἐμφανίζεται στρατιώτης πού ζητεῖ νὰ ἐπιβιασθῆ, διότι ἄλλοις θὰ ἐφαρμοσθοῦν βαρῦταται κυρώσεις. . . ».

Κέρκυρα 18 Αὐγούστου 1706. Ἐνεφανίσθη εἰς τὸ Ὑγειονομικὸν ὁ κ. Κλαύδιος Δαπούζ ἀπὸ τὴν Μασσαλίαν, ὁ ὅποιος κατέθεσεν ὅτι ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἄρταν καὶ φέρει μίαν ἐπιστολὴν τοῦ ἐκεῖ προξένου κ. Δουμπροκά διὰ τὸν Γεν. Προβλεπτήν. Ἐρωτηθεὶς πῶς εὐρέθη εἰς τὴν Ἄρταν ἀπήντησεν ὅτι εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Μασσαλίαν ἐπιβαίνων μεγάλου ἐμπορικοῦ σκάφους ὑπὸ πλοίαρχον τὸν Γάλλον Λάζαρον-Φραγκίσκον Ντεβέν, ὅπου ὁ ἴδιος ἦτο γραμματεὺς καὶ πρὸ 12—14 ἡμερῶν ἐφθασεν εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέπλευσαν κατευθυνόμενοι εἰς Σμύρνην. Ἐπλησίασαν λόγῳ τῆς θαλασσοταραχῆς εἰς τὴν Πάργαν, ὅπου τὴν νύκτα κατέφυγε καὶ ἕνα Ὁλλανδικὸν μεγαλύτεροσκάφος, τὸ ὅποιον καὶ ἐλήστευσε τὸ Γαλλικὸ καὶ ὁ Φρούραρχος τῆς Πάργας καίτοι εἰδοποιήθη ἐγκαίρως δὲν ἔκαμε τίποτε. Τὸ πλήρωμα ἀπειδιβάσθη καὶ ὁ δεῦτερος πλοίαρχος ὀνόματι Ἀρδέν, κονιάδος τοῦ προξένου τῆς Ἄρτης, ἐπειδὴ ἦτο ἀσθενὴς ὠδηγήθη παρ' ἐμοῦ, ἐνδὸς «μούτσιου» (21) καὶ τοῦ πιλότου πού ἦτο Μανδουκιώτης ὠδηγήθη εἰς Πρέβεζαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διεκομίσθη εἰς Ἄρταν.

Ὁ πρῶτος πλοίαρχος κατόρθωσε νὰ ἐξαγοράσῃ τὸ σκάφος ἀπὸ τοὺς Ὁλλανδοὺς ἀντὶ 500 πιαστρῶν καὶ τώρα ὁ Γάλλος Πρόξενος κ. Δουμπροκά ζητεῖ ἀπὸ τὸν Γεν. Προβλεπτήν νὰ ἐνεργήσῃ ἀνακρίσεις κατὰ τοῦ Φρουράρχου Πάργας πού δὲν ἐπενέθη ὡς εἶχεν καθήκον. . . »

20 Ιανουαρίου 1707 Κέρκυρα: Ὁ Γεν. Προβλεπτής πρὸς τὸν Δόγην.

« . . παρ' ὅλα τὰ ληφθέντα αὐστηρὰ μέτρα ἐξακολουθοῦν οἱ λιποταξίαι τῶν ἀνδρῶν πρὸς τὴν ἐναντι ξηράν. Τώρα φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ἀμέτοχος ὁ Γάλλος πρόξενος Ἄρτης, ὅστις ὑποκινεῖ τὰς λιποταξίας. . . »

Δέσημη 953. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐνδὸς ἐμπίστου πρὸς τὸν Γεν. Προβλεπτήν, τῆς ὁποίας περίληψιν δίδει οὗτος εἰς τὸν Δόγην. 30 Μαΐου 1707 « . . αὐτὴν

ἔτι οἱ κάτοικοι ζητοῦν ἀπὸ τὸν Μέγαν αὐθέντην ἓνα πασαῖν ἵνα τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τοὺς Μαργαριτιώτας πού τοὺς ἐνοχλοῦν συχρότατα καὶ ἐζήτησανώς πασαῖν τὸν Τοῦρκον ὀνόματι Ἄλῃ-Κανίνα, ὃ δὲ Ἄσλάν ἐπήρε τὴν διοίκησιν τῆς Αὐλῶνος. Διετάχθη καὶ ὁ πασαῖ τῶν Γιαννίνων νὰ στελεῖ καὶ αὐτὸς τοὺς ἄνδρας του κατὰ τοῦ Μαργαριτίου. Δὲν προσεκλήθησαν οἱ Σπαχῆδες ἀπὸ κανέν μέρος, ἀλλὰ φαίνεται πὼς σύντομα θὰ τοὺς κλέσουν ἵνα κινήθωσιν ὄλοι μαζὺ οἱ πασάδες κατὰ τοῦ Μαργαριτίου...

23 Ἰ α ν ο υ α ρ ί ο υ 1708: Κέρκυρα.

Κατάθεσις ἐνὸς Χρήστου Πάσχου ἐκ Παραμυθιάς, ὅστις ἐφθασεν εἰς τὴν Πάργαν καὶ ἐρωτηθεὶς παρὰ τῶν ἐκεῖ Ἀρχῶν, εἶπεν. «Ἐπικρατεῖ ἄκρα ὑγεία. Δύο ἔμποροι πού ἤλθαν ἀπὸ τὰ Γιάννενα κατέθεσαν ὅτι εἰς τὰς 10 τρέχοντος ἐφθασαν εἰς τὰ Γιάννενα ὁ Ἄσλάν Πασαῖ καὶ ἓνας ἄλλος πασαῖ, οἱ ὁποῖοι ἠνώθησαν μετὰ τὸν πασαῖ τῶν Γιαννίνων καὶ ἔχουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν 600 καὶ πλέον ἄνδρας. Λέγουσιν ὅτι ἀναμένεται ἀπὸ τὴν Κων/πολιν καὶ ὁ Καζάκης ἤτοι τὸ δεύτερον πρόσωπον μετὰ τὸν Μέγαν Βεζύρην. Ἡ εὐρεῖα διάδοσις εἶναι ὅτι θὰ ὀδεύσουν κατὰ τοῦ Μαργαριτίου. Οἱ πασάδες ἔστειλαν ἓναν ἀξιωματικὸν μετὰ 100 ἄνδρας εἰς τὴν Παραμυθίαν ἵνα ἐτοιμάσῃ καταλύματα διὰ τὸ τέλος τοῦ μηνός. . . »

Δ έ σ μ η 954. Κέρκυρα 1708.

Κατάθεσις ἐνὸς Γιάννη Μπαγιατή, παραβοκύρη ἐλθόντος ἀπὸ τὴν Ἄρταν μετὰ ἄλλους τέσσαρας συντρόφους, ἐκ τῶν ὁποίων ἓνας εἶναι Τοῦρκος.

Ἄνεχώρησα προχθές ἀπὸ τὴν Ἄρταν μετὰ φορτίον ἀλεύρου, μαζὶ μετὰ ἄλλο κατὰ τοῦ Γιάννη Φιζόλη, πού ἐφόρτωσε κεράσια εἰς τὴν Ἄρταν.

Ἐρωτηθεὶς διὰ τὴν ὑγιεινὴν κατάστασιν, ἀπήντησε ὅτι ὑπάρχει ἄκρα ὑγεία μέχρις ὥρας.

«Εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν τῆς Μοσχολούρης, ἐσυνέχισεν, καὶ εἰς τὴν Λάρισσαν ἐμάθαμε τὴν περασμένη Κυριακὴ ὅτι ἐξεδηλώθη ἡ νόσος καὶ μάλιστα αὐξάνει τὸ κακὸ, μετὰ ὄχι ὀλίγους θανάτους.

Κατόπιν τούτου οἱ πρόκριτοι τῆς Ἄρτης οἱ Ἕλληνες, ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴν ἐπιτρέψουν εἰς τοὺς Ἀρτινοὺς ἐμπόρους πού θὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὴν ἐμποροπανήγυριν τῆς Μοσχολούρης, τὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ θὰ τοὺς σταματήσουν ἔξω ταύτης εἰς ἀπόστασιν δύο μιλίων, ἵνα ὑποστοῦν τὴν συνηθισμένην κάθαρσιν. . . »

20 Μ α ῖ ο υ 1708 ἄλλη κατάθεσις ἐνὸς Ἀνδρέου Μαρίνου ἐλθόντος εἰς Κέρκυραν ἐξ Ἀγίας Μαύρας κ.. Πρεβεζίης μαζὺ μετὰ 14 ἄλλους Ἀρτινοὺς καὶ Γιαννιώτες.

Ἐρωτηθεὶς εἶπεν:

«Τίς περασμένης ἐξεδηλώθη ἡ πανώλης εἰς τὴν Λάρισσαν, τὸν Τύρναβον, τὴν Ἐλασσῶνα καὶ τὴν Καρδίτσαν. Εἶναι τώρα ἔξ ἡμέρας πού ἤλθαν στὴν Ἄρτα δύο ἔμποροι πού εἶχαν ἀναχωρήσει διὰ νὰ πηγαίνουν εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν τῆς Μοσχολούρης καὶ καθ' ὁδὸν ἔμαθον ἀπὸ ἓνα Τρικκαλινὸν ὅτι ὑπῆρχεν ἡ ἀσθένεια εἰς τὴν Μοσχολούρην, μετὰ θανάτους μερικῶν ἀτόμων, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Ἄρταν. Ἦκουσαν ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ πανώλης προσέβαλε τὴν Βέρροιν, τὴν Θεσ/νίην καὶ τὰ Κονιαροχώρια.

Ἠρωτήθη πόσον ἀπέχουν ταῦτα ἀπὸ τὴν Ἄρταν καὶ ἀπήντησεν, τεσσάρων ἡμερῶν δρόμον.

Ἐρωτηθεὶς ἂν ἐπέστρεψαν οἱ Ἄρτινοι ἔμποροι ποῦ εἶχαν μεταβῆ εἰς τὴν ἔμποροπανήγυριν, ἀπήντησε:

«Ἀπὸ τὰς εἰδοποιήσεις ποῦ ἔλαβον οἱ πρόκριτοι τῆς Ἄρτης ἀπὸ τοὺς δύο ἐπανελθόντας, ἀπεφάσισαν νὰ τοὺς σταματήσουν εἰς τὸ μέρος τὸ λεγόμενον Θεοτοκειὸ ἔπου ὑπάρχει ἔν μοναστήρι, ἀπέχον ἀπὸ τὴν Ἄρτα τρία μίλλια⁽²²⁾ καὶ ἐκεῖ θὰ περάσουν τὸ χρόνον τῆς καθάρσεως ποῦ θὰ κριθῆ ἀναγκαῖως.

Τὴν περασμένην Δευτέραν μάλιστα ἦλθαν ἀπὸ τὴν ἔμποροπανήγυριν τῆς Μοσχολούρης τέσσαρες ξένοι ἔμποροι ἀπὸ τὰ Ἄγραφα μὲ τὰ ἔμπορεύματά των, καὶ τοὺς ἐσταμάτησαν οἱ φύλακες ἔξω τῆς πόλεως καὶ τοὺς ἔβαλαν εἰς τὸ ρηθὲν Μοναστήρι διὰ νὰ ὑποστοῦν τὴν κάθαρσιν.

Δ ἔ σ μ η 955 14 Σεπτεμβρίου 1709. Ὁ Γεν. Προβλεπτής γράφει εἰς τὸν ἑκτακτον τῆς Ἁγίας Μαύρας.

«... Ἐπὶ τῶν παραπόνων ποῦ ὑπέβλεπεν ὁ Γάλλος Πρόξενος Ἄρτης ὅτι δύο πλοῖα Ναπολιτάνικα ἐλήστευσαν ἓνα Γαλλικόν, νὰ ἀπαντήσετε ὅτι τοῦτο ἐγινεν εἰς τοὺς λιμένας Καλαμᾶ καὶ Κανδέλλε ποῦ εἶναι Τουρκικοὶ καὶ ὅτι ἡμεῖς δὲν ἔχομεν καμίαν εὐθύνην. . . »

21 Μαρτίου 1710. Ὁ Γεν. προβλεπτής πρὸς τὸν Δόγην.

«... ἔμπιστος ἐλθὼν ἐκ Λαρίσσης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι δὲν εἶδεν συγκεντρώσεις στρατοῦ εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ἀλλ' ὅτι βορειότερα ἦσαν οἱ Σπαχῆδες ποῦ μετέβαιναν εἰς Κων)πολιν ὅπου εἶχε κληθῆ καὶ ὁ Μπεϊλέρ Μπέης τῆς Ρούμελης. Τὰς πληροφορίας αὐτὰς μοῦ τὰς ἐπεβεβαίωσε καὶ ἓνας ἀνταποκριτῆς μας εἰς Ἄρταν καὶ Διοικητῆς τῆς Πάργας. Καὶ οἱ δύο λέγουν ὅτι κληθέντος τοῦ Μπεϊλέρ Μπέης εἰς Κων)πολιν, ἀνεβλήθη ἐπ' ἀόριστον ἡ τιμωρία τῶν Μαργαριτινῶν κακοποιῶν. . . »

28 Ὁ κ τ ω β ρ ί ο υ 1710. Ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Δόγην :

«... Τὸ ἐξωπλισμένον πλοῖον τοῦ Γάλλου προξένου Ἄρτης εὐρίσκετο πρὸ ἡμερῶν εἰς τὰ ὕδατα τῆς Αὐλώνας ὡς ἀναφέρει ὁ ἐν Δυρραχίῳ πρόξενος καὶ ὅτι τὸ πλοῖον τοῦτο ἠνώχησε δύο-τρία Βενετσάνικα ἔμπορικά. Κατόπιν τούτου διετάχθη ἡ ἐπαγρύπνησις τῶν ἀκτῶν μέχρι Δυρραχίου ἵνα ἀπομακρυνθοῦν τὰ ὑπόλοιπα πλοῖα...»

10 Δ ε κ ε μ β ρ ί ο υ 1710. Ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν Δόγην :

«... καὶ νέον ἐπεισόδιον ἔλαβεν χώραν εἰς τὴν Λευκάδα ὅπου μερικοὶ ὑπῆκοοι ἡμῶν συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης ἀπὸ κακοποιῶς Μαργαριτινοῦς. Ἐξ αὐτῶν ὀλίγοι ἀφῆθησαν ἐλεύθεροι ἀφοῦ κατέβαλον 150 τζεκίνια⁽²³⁾. Ὅλα αὐτὰ τὰ κάμνει ἓνας Χασάν Μπουλούκμπασης φυγόδικος τῶν Τούρκων. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Βοεβόδας τῆς Ἄρτης ἀντήλαξεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν ἑκτακτιον Προβλεπτήν Ἁγίας Μαύρας ὅπως ἐπαναρχίσουν τὰς ἔμπορικὰς συναλλαγὰς μὲ τὴν Ἄρταν οἱ ἡμέτεροι ὑπήκοοι. Δὲν ἐδόθη ἀκόμη ἀπάντησις εἰς τὸν Βοεβόδαν ἕως ὅτου ξεκαθαρισθῆ ἡ κατάστασις καὶ διασφαλισθῆ ἡ ἡσυχία τῆς ναυσιπλοίας εἰς τὸν κόλπον. Τα δύο τρεχαντήρια ποῦ ὑπάρχουν ἐκεῖ δὲν κατώρθωσαν νὰ προ-

λάβουν τὸ ἄνω ἐπεισόδιον . . . ἀναφέρω τὰ πάντα εἰς τὸν παρὰ τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ ἐξοχώτατον Βάϊλον (24).

(Ἄ κ ο λ ο υ θ ε ι)

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

19. Δέσμην ὀνομάζομεν τὴν Ἱταλικὴν λέξιν Busta. Διότι δὲν πρόκειται περὶ φακέλλου ἀλλὰ περὶ τόμου, περιλαμβάνοντος 50—60 ἔγγραφα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει 4—10 φύλλα καὶ αὐτὰ ὅλα πρέπει ν' ἀναγνωσθοῦν ἐπιμελῶς ὅπως εὑρεθῇ ποία παράγραφος ἐνδιαφέρει τὴν Ἄρταν. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὴν γραφὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μόνον ἕνας παλαιογράφος ἤμπορεῖ νὰ τὴν ἀναγνώσῃ.

20. *Ἐν εἶδος ἀρματωλῶν.

21. Ἡ λέξις τὴν ὁποίαν μεταχειρίζομεθα καὶ σήμερον εἶναι ἡ Ἱταλικὴ pazzo δηλαδὴ νουτόπες.

22. Τὸ Ἐνετικὸν μίλλιον ἦτο 1739 μέτρα.

23. Τὸ Τζεκίני ἢ χρυσὸ δουκάτο ἐκόπη τὸ πρῶτον τὸ 1284 καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Ἐνετίας ἦτοι τὸ 1797 παρέμεινεν ἀναλλοίωτον καὶ ὡς πρὸς τὸ βάρος (3 1/2 γραμμάρια περίπου) καὶ ὡς πρὸς τὴν περιεκτικότητά καθαρὸν χρυσὸν 24 καρατίων. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀνομάζεται φλωρί βενέτικο.

24. Οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ ἐν Κωνιπόλει Ἐνετὸςπρέσβυς.

Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑ

ΔΥΟ ΠΟΡΤΟΚΑΛΙΑ

Δυο πορτοκάλια ἀπ' ἀρτινὰ περβόλια μόχουν στείλει
κι ἦταν τῆς ἔρημης ψυχῆς αὐτὸ σὰν ἀνιστόλι.

Σὲ ταχυδρόμον ἔμπιστο τάδωσε νὰ τὰ φέρει.

Μὰ ἀθῶα τὰ πήρε ἡ μάνα τῆς ἢ τὰχα, λέω, νὰ ξέρει ;

Σὰν τί νὰ ξέρει, ἀφοῦ οὔτ' ἐγὼ δὲν ἔχω ἀκόμα κάτι
πού νὰ μοῦ δείχνει πὼς ἐμὲ στὸ νοῦ τῆς ἔχει ἢ ἀφράτη

Κι ὄχι κανέναν ἀγουρο, κανένα παιδαρέλι,
πού τῆς ταιριάζουν πιὸ πολὺ καὶ πού ἡ ἡλικία τὰ θέλει.

Σάρη πού δὲν ἀξιώθηκα πιὸ πρὶν τ' ἀγνάντεμά τῆς,
στὰ πατρικά μου χῶματα τῆ βρισκω ἀνοιχτομάτης.

Μέτωπο μάρμαρο, ἀξαφνιὰ κρυφῆ τοῦ πατριώτη,
γίνε ἡ στερνὴ μου ἀγάπη, ἀφοῦ δὲν ἔλαχες ἡ πρώτη!

ΝΙΚ. Β. ΑΛΙΒΕΡΤΗ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΥ Η. ΡΟΥΚΕΒΙΛΛΕ*
ΥΠΟΠΡΟΞΕΝΟΥ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ
ΕΝ ΑΡΤΗ, (1815-1817)

Ἄρ. Ἐπιστολῆς 7

Ἐν Ἄρτῃ τῇ 25 Μαρτίου 1815

Πρὸς τὸν κ. Σταδάκην⁽¹⁾ Προξενικὸν Πράκτορα
τῆς Γαλλίας εἰς Πρέβεζαν

Σὰς ἀποστέλλω ἓνα δεμα διὰ τὸν κ. MARC BRUERE Πρόξενον τῆς Γαλλίας εἰς Σκούταρι, μὲ τὴν παράκλησιν νὰ τοῦ τὸ ἀποστείλετε δι' ἀσφαλοῦς μέσου μὲ τὴν πρώτην εὐκαιρίαν.

Εἰς περίπτωσιν ποῦ αὐτὸ δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν ἀποστείλατέ το, σὰς παρακαλῶ εἰς τὸν ἀδελφὸν μου εἰς Πάτρας.

Ἄρ. Ἐπιστολῆς 8.

Ἐν Ἄρτῃ (2) τῇ 26 Μαρτίου 1815

Πρὸς τὸν κ. ΡΟΥΚΕΒΙΛΛΕ Πρόξενον τῆς Γαλλίας εἰς Πάτρας

Ἀγαπητέ μου ἀδελφέ

Ἔλαβα χθὲς τὸ βράδυ τὴν ἐπιστολήν ποῦ εἶχες ἐμπιστευθῆ εἰς τὸν Διονύσιον.⁽²⁾ Τὸ περιεχόμενον τῆς μου ἐπροξένησεν πολὺ μεγάλην εὐχαρίστησιν, καθ' ὅσον, φίλε μου, ἐγκαταλείπεις τὴν Πρέβεζαν καὶ τὰ ἀπαίσιμα παράλια τῆς Ἀλβανίας. Ξέχασε ἂν μπορῆς τις στενοχώριες ποῦ ὑπέφερες, ἀλλὰ μὴν ξεχνᾷς ὅτι ὁ ἀδελφός σου βρῖσκεται ἀκόμη ἐδῶ.

Οἱ καλοὶ καὶ εὐγενικοὶ τρόποι τοῦ συνταγματάρχου MΕCΟΜΒ δὲν μὲ ἐκπλήττουν, ὅλοι ὅσοι θὰ σὲ γνωρίσουν τὸ ἴδιον θὰ κάνουν ἀπέναντί σου.

Χθὲς ἓνας τοῦρκος ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, τὸν ὁποῖον δὲν γνωρίζω καθόλου μου ἐνεχείρησε ἓνα μεγάλο δέμα προερχόμενον ἐκ Θεσσαλονίκης. Περιεῖχεν II ἐπιστολάς διὰ ἐοῦς, τρεῖς δι' ἐμὲ καὶ δύο διὰ τὸν κ. Marc Bruere. Σπεύδω νὰ σοῦ ἀποστείλω αὐτὲς ποῦ προορίζονται δι' ἐσέ. Ὁ κ. Gaspari ποῦ μεταβαίνει εἰς Πρέβεζαν ἐπεφορτίσθη νὰ τὰς διαβιβάσῃ εἰς Λευκάδα ἀπὸ ὅπου θὰ σοῦ ἀποσταλοῦν ἀσφαλῶς,

*(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Δὲν γνωρίζω ἄλλα νέα παρὰ αὐτὰ πού διαλαμβάνονται εἰς αὐτὰς τὰς ἐπιστολάς, πού εἶναι παλαιαὶ καὶ συνεπῶς ἀνευ ἐνδιαφέροντος. Διάβασε ἐν τούτοις αὐτὴν τοῦ . . . Θὰ σοῦ χρησιμεύσῃ διὰ νὰ παρηγορηθῆς διὰ τὴν ἀδικίαν πού σοῦ ἔκαμαν.

Ἄρ. Ἐπιστολῆς 9.

Ἐν Ἄρτη τῆ 26 Μαρτίου 1815

Πρὸς τὸν κ. Σταθάκην πρᾶκτορα τῆς Γαλλίας εἰς Πρέβεζαν

Ἐντιμότητε Κύριε (*)

Αὐτὸς πού θὰ σᾶς ἐγχειρήσῃ τὴν ἐπιστολήν μου εἶναι ἕνας δυστυχημένος Γάλλος πού τὸν γλύτωσα ἀπὸ τὴν ὑποδούλωσιν.

Ἄν τὸ πλοῖον τοῦ Βεζύρη δὲν ἔφυγε ἀκόμῃ διὰ τὴν Μασαλίαν, παρακάλεσέ τον ἕκ μέρους μου, νὰ ἐπιστρέψῃ σ' αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του νὰ ἐπιβιβαστοῦν τοῦ πλοίου του, διὰ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πατρίδα των.

Εἰς περίπτωσιν πού θὰ ἔξῃ φύγη, πού μᾶλλον εἶναι τὸ πιθανότερον, ἐξευτέτου τὰ μέσα διὰ νὰ διαπεραιωθῆ εἰς Κέρκυραν.

Ἄφου λάβετε γνῶσιν τῆς ἐσωκλείστου ἐπιστολῆς ἐγχειρήσέ την εἰς τὸν Κολοβόν. (6)

Ἄρ. Ἐπιστολῆς 10.

Ἐν Ἄρτη τῆ 26 Μαρτίου 1815

Πρὸς τὸν κ. Κολοβὸν Διερμηνέα τοῦ Βεζύρου Ἀλῆ-Πασᾶ

Ἀγαπητέ μου Κολοβέ

Ὁ Γάλλος πού θὰ σᾶς ἐγχειρήσῃ αὐτὴν τὴν ἐπιστολήν ἔχει ἀνάγκην τῆς προστασίας σας. Πρόκειται νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Βεζύρη, εἰς τὴν περίπτωσιν πού τὸ πλοῖον πού πρόκειται νὰ φύγῃ διὰ τὴν Μασσαλίαν, εἶναι ἀκόμῃ εἰς τὴν Πρέβεζα, νὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐπιβιβασθῆ αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του, διὰ νὰ γυρίσουν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἄν τὸ πλοῖον ἀνεχώρησε, βοηθήσατέ τον νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Πασᾶ (*), τὰ χρήματα πού τοῦ οφείλει, ἵνα μεταβῆ εἰς Κέρκυραν διὰ νὰ περιμένῃ ἐκεῖθεν τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν.

Ἄρ. Ἐπιστολῆς 11.

Ἐν Ἄρτη τῆ 26 Μαρτίου 1815

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Γαληνοτάτην Ὑψηλότητα τὸν Ἐκλαμπρότατον Πρίγκηπα τοῦ ΒΕΝΕΒΕΝΤ Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς Παρισίους

Διὰ τῆς ἐπιστολῆς μου τῆς 1ης Μαρτίου, εἶχον τὴν τιμὴν νὰ πληροφορηθῶ τὴν Ὑμ. Γαλ. Ὑψ. περὶ τῆς ἀφίξεώς μου ἐν Ἄρτη, ὅπου ἐγκατεστάθην, δυσφορούσης τῆς Α.Ε. τοῦ Ἀλύ-Πασᾶ. Ἐν τῷ μεταξὺν συμμορφούμενος τόσον πρὸς τὰς διαταγὰς τῆς Υ. Υ., ὅσον καὶ πρὸς τὰ καθιερωμένα, δὲν ἐπεκτείνομαι εἰς καμίαν ἐνέρ-

γεια, ἀναμένων πρὸς τοῦτο τὴν ἀφιξίν τῶν διαπιστευτηρίων μου περὶ τῶν ὁποίων παρεκάλεσα τὸν κ. Ἐπιτετραμμένον νὰ εὐαρεσθητῆ νὰ μεριμνήσῃ διὰ τὴν ἀποστολήν των.

Μία ἐπιστολὴ τῆς Ὑμ. Γαλ. Ὑψ. ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Γενικὸν Πρόξενον τῶν Ἰωαννίνων (9) περιῆλθεν εἰς ἐμὲ καὶ ἔλαβον γνῶσιν αὐτῆς. Διαλαμβάνει δὲ καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ φροντίς τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἐμπορίου, δέον νὰ εἶναι ὁ μοναδικὸς σας σκοπὸς κλπ.». Δὲν γνωρίζω ἂν ἡ Υ. Υ. δι' αὐτῶν ἤθελεν νὰ ὑπαινεχθῆ εἰς τοὺς προξένους (9) ὅτι, τοῦ λοιποῦ, ὅλαι αἱ ἐκθέσεις των αἱ ἀφορῶσαι τὴν πολιτικὴν, εἶναι περιτταί. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ τοῦ φόβου μήπως δίδω κακὴν ἐρμηνείαν εἰς τὴν φράσιν αὐτήν, θὰ συνεχίσω, ὅπως καὶ στὸ παρελθὸν νὰ πληροφοροῦ τὴν Υ. Υ. ἐπὶ ὅλων τῶν συμβαινόντων πέριξ μου, ἐπιφυλασσόμενος νὰ ἀλλάξω τακτικὴν μόλις λάβω γνῶσιν τῶν ὁδηγιῶν της.

Τὴν 25 Φεβρουαρίου μετέβην μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου διὰ τὴν ἀποχαιρετιστήριόν μας ἀκρόασιν παρὰ τῷ Βεζύρη, ὁ ὁποῖος μᾶς εἶπεν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συζητήσεως, ὅτι θὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Πρέβεξαν καὶ πιθανῶς νὰ συνταξιδεύσωμεν μέχρι τῆς Ἄρτης. Πράγματι, ὅλα ἠτοιμάσθησαν καὶ ἤδη αἱ ἀποσκευαί μας εἶχον ἐξέλθει τῶν Ἰωαννίνων. Τὸ βράδυ τῆς αὐτῆς ἡμέρας, φῆμαι κυκλοφοροῦν ὅτι ἡ Α. Ε. λαβοῦσα ἐπιστολήν, πού τῆς ἀνήγγειλεν τὴν ἀφιξίν διακεκριμένου Ἀγγλου, ἀνέβαλέν τὴν ἀναχώρησίν της Ὁ Ἀγγλος Πράκτωρ (10) μετὰ τοῦ ὁποίου ἐμίλησα, μού εἶπεν ὅτι δὲν γνωρίζει τίποτε τὸ σχετικὸν καὶ καθὼς μᾶς ὑπεσχέθη καὶ αὐτὸς νὰ μᾶς συνοδεύσῃ προέβη εἰς σχετικὰς προετοιμασίας.

Τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιπνεύσεως, ἓνας ἄνθρωπος τοῦ Βεζύρη, εἶπεν εἰς τὸν Πράκτορα τῆς Ἀγγλίας ὅτι ἐπειδὴ ἡ Α. Ε. περιμένεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν, κάποιον ἀπεσταλμένον τοῦ Κυβερνήτου τῆς Μάλτας, τὸν παρεκάλει νὰ παραμείνῃ εἰς Ἰωάννινα ἢ νὰ τοῦ στείλῃ τὰ κλειδιά τοῦ προξενικοῦ καταστήματος καθ' ὅσον δὲν ἔχει ἄλλο κατάλαμα διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸν ξένον! Ὁ Πράκτωρ παρέμεινεν καὶ ἐλθὼν μετὰ τετραήμερον συνητήθημεν. Ἴθου, Ἐκλαμπρότατε, τί μοῦ ἀφηγήθη διὰ τὸ ἀφηγηθῆν εἰς Ἰωάννινα πρόσωπον.

Δὲν εἶναι καθόλου Ἀγγλος, ἀλλὰ Σικελός, καὶ ὀνομάζεται Don Vincenzo Micarelli (12) καὶ ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν κ. Slaitz, ἄγγλον ἔμπορον, τῇ αἰτήσει τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ, διὰ νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς Ἰωάννινα χυτήριον πυροβόλων, βομβῶν, σφαιρῶν, πυρίτιδος (13) κλπ. καὶ κυρίως διὰ νὰ ἀνεύρῃ καὶ ἐκμεταλλευθῆ ὄρυχεία χρυσοῦ (14) καὶ ἀργύρου πού ὁ Ἀλῆ λέγει ὅτι ὑπάρχουν στὴν Ἀλβανία, ὄρυχεία φανταστικά τὰ ὁποῖα ἀπὸ τόσων ἐτῶν ἐξάπτουν καὶ ἐξογκώνουν τὴν ἀπέραντον ἀπληστίαν του.

Ὁ Don Vincenzo εὐρὼν ἓνα συμπολίτην του εἰς τὸ Ἀγγλικὸν Πρακτορεῖον, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι Ἰταλός, ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο, παρὰ τὸν κίνδυνον μιᾶς τέτοιας ἀποκαλύψεως, νὰ τοῦ ἐμπιστεφθῆ ὅτι ὁ Ἀλύ-Πασᾶς τοῦ ἔκαμε μίαν τοιαύτην πρότασιν, πού εἶναι ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνη νὰ τὴν ἀποδεχθῆ ἢ νὰ τὴν ἀποποιηθῆ. Δηλαδή, νὰ ἰδρῦσῃ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του, εἰς μίαν ἀπόμερον περιοχὴν τῆς Ἀλβανίας, ἓνα ἐργαστήριον κιβδλήων νομισμάτων, σὰν ἐκεῖνα τοῦ Μεγάλου Κυρίου (15)

«Τὸ μυστικόν, τοῦ εἶπεν, ὁ Ἄλύ, πρέπει νὰ μείνη μεταξὺ ἐμοῦ, σοῦ καὶ τοῦ διερμηνεύοντος τὴν ἐπιθυμίαν του. Ἐννοεῖς τὴν σπουδαιότητα τοῦ μυστικοῦ; Αὐτοὺς ποὺ θὰ χρησιμοποιήσης μοῦ εἶναι τελείως ἀφωσιωμένοι καὶ δὲν θὰ ὀμιλήσουν ποτέ».

»Θὰ ἔδινα, προσέθεσε ὁ Ἄγγλος Πράκτωρ, εἰς τὸν Don Vincenzo, τὰς συμβουλὰς ποὺ ἐπιβάλλουν ἡ τιμὴ καὶ ἡ λογικὴ, ἐὰν δὲν ἀντιλαμβάνομην ὅτι ἐκλείνεν πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ Βεζύρου. Πεισθεῖς λοιπὸν ὅτι δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ τὸν ἀποτρέψω ἐξ ἑνὸς σχεδίου διὰ τὸ ὅποῖον λαμβάνει ὀλιγότερον ὑπ' ὄψιν του τοὺς κινδύνους ἀπὸ τὰ κέρδη καὶ μὴ δυνάμενος νὰ τὸν πτοήσω χωρὶς νὰ διακινδυνεύσω προσωπικῶς, ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν νὰ χειρισθῶ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν μὲ κάποιαν ἀδιαφορίαν, ὑποδείξας εἰς αὐτὸν νὰ εἶναι προσεκτικὸς ἐναντι δελεαστικῶν προτάσεων τοῦ Α.Π. (18) «Γνωρίζω τι εἶναι ἱκανὸς νὰ κάμῃ, ἀπῆντησεν, εἶμαι ὅμως πῶς πονηρὸς ἀπ' αὐτὸν ποὺ θὰ ἠμπορέσω νὰ τοῦ ξεφύγω. Μὰ πρὸς Θεοῦ, κρατήστε το ἀπολύτως μυστικόν».

Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξιν του εἰς Πρέβεξαν(19) Ἄρταν ὁ Ἄγγλος Πράκτωρ ἔλαβεν μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Don Vincenzo ποὺ τοῦ ἔλεγε (ἡ ὑπόθεσις) (17). «Ὅλα βαίνουν συμφῶνως πρὸς τὰς ἐπιθυμίας μου, περισσότερα δὲν σᾶς λέγω ἔπ' αὐτοῦ, φεύγω πηγαίνοντας νὰ κάμω τῆς ἐρέυνας ποὺ μοῦ ἀνέθεσεν ὁ Βεζύρης».

Ἐμαθον ἐξ ἄλλου ὅτι ὁ Ἄλύ-Πασᾶς ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ δίδει μισθόν, δέκα ὀκτὼ χιλιάδων γροσίων ἐτησίως, ἐπὶ πλεόν τὰ ἔξοδα διατροφῆς αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπαλλήλων του καθὼς καὶ νομὴν διὰ τὰ πολυπληθῆ ἄλογά του.

Ἦδη Ἐκλαμπρότατε, θεωρῶ καθήκον μου νὰ καταστήσω γνωστὸν λεπτομερῶς εἰς τὴν Ὑμ. Γαλ. Ὑψ. αὐτὸν τὸν Don Vincenzo Micarelli καθ' ὅσον δὲν μοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀγνωστος. Διωχθεὶς ἐκ τῆς Σικελίας διὰ δόλους καὶ ἐγκλήματα διαπραχθέντα εἰς βάρος τῆς μονάρχου του, κατέφυγε εἰς Τύνιδα, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα εἰς τὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ Βέυ.

Ὅταν, μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν, οἱ Ἄγγλοι ἐκάλεσαν πλησίον των ὄλους τοὺς διεφθαρμένους τύπους, ὁ Don Vincenzo ἐγκατέλειπεν τὴν Τύνιδα καὶ μετέβη εἰς Μάλταν ὅπου ἐγένετο δεκτὸς καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὡς μυστικὸς πράκτωρ τῆς καταχθονίου πολιτικῆς τοῦ λόρδου Williams.

Ἀπεστάλη διαδοχικῶς διὰ νὰ ὑποκινήσῃ ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Λίσσα : Κάταρο, Ραγούσα (18) κλπ.

Ἡ ἀτυχῆς Βασίλισσα Καρολίνα (19) εἰς μνήματά της πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Φραγκίσκον, (20) ὅτε ἐκρατεῖτο φυλακισμένη στὸ σπῖτι της εἰς τὸ (21) . . . ἐχαρκτηρίζε τὸν Don Vincenzo σὰν ἕνα ἄνθρωπο ἱκανὸν νὰ συναινέσῃ δι' οἰονδήποτε ἐγκλημα καὶ ἐπιφορτισμένον ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους νὰ ἐνσπείρῃ ἐπαναστάσιν εἰς αὐστριακὰς χώρας. Τὰ μνήματα περὶ τῶν ὁποίων κάμνω λόγον εἰς τὴν Υ.Υ. ἐκοινολογήθησαν ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τὰ μετέφερεν εἰς τὸν μακαρίτην Fourcade καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔχω αὐτὰς τὰς πληροφορίας.

Ἐνας Ἰταλὸς πλησίον τοῦ ὁποίου κατέλυσεν ὁ Don Vincénzo περῶντας ἀπὸ τὴν Ἄρτα, μοῦ εἶπεν ὅτι τοῦ ἐνεπιστεύθη ὅτι, ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς

Κυβερνήσεως διὰ (νὰ γνωρίση) ⁽²²⁾ ν ἂ ἄ ν ο ί ξ η τ ἂ μ ἄ τ ι α ⁽²³⁾ τοῦ Βεζύρου, ὡς πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας, ἐπιδιώξεις αἱ ὅποια ἀποβλέπουν εἰς τὸν ἀφανισμόν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἐξάρθρωσίν της.

Ἐκτὸς αὐτῶν πῶν δολίων ἐκμυστηρέυσεων, ὑβρίζει δημοσίᾳ τὴν Αὐστρίαν, βεβαιῶνων ὅτι ἡ Βασίλισσα Καρολίνα ἀπέθανε, θῦμα μιᾶς φρικώδους πολιτικῆς καὶ τελικῶς ὅτι ἐδηλητηριάσθη κατὰ διαταγὴν τῆς Αὐλῆς.

Παρακαλῶ τὴν Ὑμ. Γαλ. Ὑψ. νὰ μοῦ συγχωρήσῃ τὸ μακροσκελὲς αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς ἢ ὅποια ἴσως νὰ μὴν ἀξίζει τῆς προσοχῆς της, ἂν καὶ ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς ἐξεταζομένη νομίζω ὅτι αἱ πληροφορίες πού περιέχει δύνανται νὰ μᾶς χρησιμεύσουν μίαν ἡμέραν κατὰ . . . ⁽²⁴⁾

Ἄρ. Ἐπιστολῆς 12.

Ἐν Ἄρτη τῇ 27 Μαρτίου 1315

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Γαλν. Ὑψηλ. τὸν Ἐκλαμπρ. Πρίγκηπα τοῦ Benevent Ὑπουργόν τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς Παρισίους⁽²⁵⁾

Τὴν 20ην Μαρτίου ὁ Ἄλύ-Πασᾶ ἀναχωρήσας ἐξ Ἰωαννίνων μετέβη εἰς Πρέβεζαν ἀκολουθούμενος ὑπὸ ὄλων τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων τῶν εὐρισκομένων ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀριθμουσῶν πλέον τῶν 5 χιλιάδων ἀνδρῶν, χωρὶς νὰ λογιζονται εἰς αὐτοὺς οἱ ὑπηρέται του. Αὐτὴ ἡ ὀρδὴ πού δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὰς αἰγυπτιακὰς ἀκρίδας ἐλεηλάτει τὰ πάντα κατὰ τὴν πορείαν της καὶ δὲν ἄφισε παρὰ μόνον τὰ θλιβερὰ ἴχνη της.

Καθὼς ὁ Βεζύρης εἶχεν προαναγγεῖλει ὅτι θὰ περνοῦσε καὶ ἀπ' ἐδῶ ⁽²⁶⁾, προέβησαν εἰς μεγάλας προετοιμασίας διὰ νὰ τὸν ὑποδεχοῦν.

Τὴν 21ην τὴν μεσημβριάν ἐλήφθη ἡ πληροφορία, ὅτι ἠκολούθησεν ἄλλην ὁδὸν μὲ ὄλην τὴν ἀκολουθίαν του. Οὕτω παρεῆλθεν ὁ φόβος.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἄλύ-Πασᾶ, τὴν νύκτα τῆς 20ῆς πρὸς τὴν 21ην εἰς τὰς 5.1]2 ἢ ὠρα ⁽²⁷⁾, πού ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ μεσονύκτιον, πολλὰ σπίτια τῶν Ἰωαννίνων περιεκυκλώθησαν ἀπὸ στρατιώτας, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Μπουλούκ-Μπασί, ὁ ὅποιος ἐξετέλει τὰς ἐντολὰς πού τοῦ ἔδωσε ὁ Ἄλύ πρὸ τῆς ἐξόδου του ἐκ τῆς πόλεως, δι' αὐτὸ καὶ δὲν συμπεριελήφθη εἰς τοὺς μετακινήθεντας.

Αὐτοὶ οἱ δυστυχεῖς ⁽²⁸⁾ πού οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὑπολείματα ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν τῆς Τσαμουριάς καὶ τοῦ Πασαλικίου τοῦ Βερατίου, δὲν προέβαλον οὐδεμίαν ἀντίστασιν! Τοὺς ἀλυσσόδεσαν καὶ τοὺς ἐξηφάνισαν!

Τὴν ἐπομένην τὴν χαραυγὴν, ἂν καὶ εἶχον ἀμαγορεύσει νὰ συζητοῦνται τὰ γεγονότα τῆς νυκτός, τὸ νέον διεδόθη διασκορπισθὲν εἰς ὄλην τὴν πόλιν καὶ καθὼς παρέμεινεν κλειστὸς ὁ Πύργος τῆς Λίμνης ⁽²⁹⁾, ὅπου ἐνεκλείσθησαν οἱ συλληφθέντες, ἐγένετο πιστευτὸν ὅτι κατὰ τὴν νύκτα ἔλαβε χώραν μεγάλη σφαγὴ. Μόλις τὴν εἰκοστὴν δευτέραν τὸ πρῶτ' ἐγνώσθη ἡ ἀλήθεια.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν συλληφθέντων ἀτόμων εἶναι 121. Τέσσαρες μόνον ἀπηγχο-

νίσθησαν εἰς τὸ ἔσωτερικὸν τοῦ Πύργου καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἀλυσσοδεμένοι ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Μπέη τοῦ Ἀλγερίου ὡς σκλάβοι!

Ἔνας π ρ ε σ β ε υ τ ῆ ς⁽⁸⁰⁾, πού ὁ Μπέης ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἀλύ-Πασᾶ, ἐπεφορτίσθη νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὸν κύριόν του.

Ὁ ἀδελφός μου, μοῦ γράφει ἀπὸ τὴν Πρέβεζα τὴν 22 Μαρτίου: Οἱ συλληφθέντες Τοῦρκοι⁽⁸¹⁾ εἰς Ἰωάννινα ἐπεβιβάσθησαν ἀλυσσοδέτοι ἐπὶ τῆς κορβέτας τοῦ Ἀλύ-Πασᾶ. Αὐτὴ ἡ κορβέτα πού βρίσκεται εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βαθέως⁽⁸²⁾ εἶναι ἔτοιμη νὰ σηκώσῃ πανιά, εὐρίσκεται δὲ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Π ρ ε σ β ε υ τ ο ῦ τοῦ Μπέη τοῦ Ἀλγερίου.

Ἐνῶ ὁ Ἀλύ συνέλαβε καὶ ἀπηγχόνησεν ὑπηκόους τοῦ Μεγάλου Κυρίου, κακοῦργοι ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἀνεχώρησαν διὰ τὰ χωριὰ δπου διαμένουν αἱ οἰκογένειαι συλληφθέντων. Τὰ ἀγαθὰ των καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδικοὶ των ἔγιναν λεία τοῦ τυράννου. Οἱ ἄνθρωποι ἐσύρθησαν εἰς τὴν ἔξοριαν καὶ ἡ περιουσία τους προσετέθη εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ Πασᾶ.

Ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου εἰς Ἄρταν⁽⁸³⁾, ἡ πόλις ἐπλήγη ἀπὸ 5 φορολογίας, ἡ ἕκτη ἔλαβεν χώραν χθὲς τὸ βράδυ, συνίσταται δὲ εἰς μίαν ἐπίταξιν χιλίων ἵππων διὰ νὰ μεταφερθοῦν ἀπὸ τὴν Πρέβεζαν εἰς Ἰωάννινα τὰ σιτηρὰ τῆς Α.Ε. πρὸς 20 γρόσια⁽⁸⁴⁾ καθ' ἵππον, τὰ ὅποια ὑπεχρεώθη νὰ τὰ πληρώσῃ ὁ πληθυσμὸς. Αὐτὰ συμποσοῦνται εἰς 20.000 γρόσια⁽⁸⁵⁾, ἐπὶ πλέον ἡ ἀξία δύο χιλιάδων τριχίνων σάκων (πρὸς 5 γρόσια καὶ μισό) 11.000 γρ. Ἦτοι σύνολον 31.000 γροσίων.

Θά ἐρωτήσῃ ἡ Υ.Υ. πῶς θὰ πληρωθαῦν αὐτά.

Δὲν γνωρίζω, Ἐκλαμπρότατε, γνωρίζω μόνον ὅτι ὅλα ἐκπληρώθησάν, ὅτι αἱ φυλακαὶ εἶναι πλήρεις δυστυχῶν πού δὲν ἠμπόρεσαν νὰ ἐξοικονομήσουν τὴν συνεισφορὰν των, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἐπιβαρύνει τὴν κάπως εὐποροῦσαν τάξιν καὶ ὅτι ἡ εὐφορος αὐτῆς χώρας παρέχει τὴν εἰκόνα τῆς πλέον φοριχτῆς ἀθλιότητος.

Οἱ μαστροποὶ τοῦ Βεζύρου ἀπήγαγον σήμερον τὴν νύκτα ἓνα κορίτσι καὶ ἓνα ἀγόρι, ἀνήκοντα ἀμφοτέρω εἰς ἐντίμους οἰκογενείας.

(Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι)

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Πρόκειται περὶ τοῦ Σταθάκη Παρούση πού ἀπέθανεν τὸν Ὀκτώβρ. τοῦ 1815. Τὸν διεδέχθη εἰς τὸ Πρ. Πρωκ' ὁ υἱὸς του Ἀλέξανδρος.

2. Εἰς τὸ κείμενον ἡ λέξις ἀναγραμματισμένη. Arate.

3. Dionisi

4. Περιέργως ἡ προσφώνησις εἶναι γραμμὴν Ἰταλική: Stimatissimo Signore

5. Σπύρος Κολοβός: διερμηνεύς τοῦ Α.Π. διὰ τὰς ἀγγλικὰς ὑποθέσεις.

6. Σημειοῦται εἰς τὸ περιθώριον τόπος προορισμοῦ ἡ Πρέβεζα.

7. Αἱ τρεῖς λέξεις ὑπογραμμισμέναι.

8. Τὸ Ὑπ' Ἐξωτερικῶν δὲν ἤξευρεν ἀκόμη ὅτι ἐγκατεστάθη ὁ ὑποπρόξενος στὴν Ἄρτα, δι' αὐτὸ ἀπηύθυνε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Γενικὸν Πρόξενον τοῦ καταργηθέντος Γεν. Προξ. Ἰωαννίνων, βλ. ἐπιστ. 1, τεύχ. 4. σ. 191.

9. Φαίνεται ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ ἔγκυκλιου.

10. Προξενικὸς πράκτωρ.

11. Ἡ διπλωματικὴ ἀδεξιότης καὶ ἡ πονηριὰ τοῦ Α.Π. συχνὰ ἔφερον εἰς δύσκολον θέ-
σιν τοὺς Προξένους τῶν ξένων κρατῶν.
12. Πρόκειται περὶ διεθνοῦς ἀπατεῶνος μεγάλης ὀλκῆς.
13. (!)
14. Προφανῶς ἔννοεῖ κοιτάσματα καὶ ὄχι ὄρυχαιτα.
15. Grand Seigneür (= σουλτάνος).
16. Εἰς τὸ γαλ. κείμενον Α.Ρ. (= Ἀλύ-Πασάς).
17. Διαγεγραμμένη ἡ λέξις.
18. Lssia, Cattaro, Raguse.
19. Μαρία Καρολίνα Βασίλισσα τῆς Νεαπόλεως (1752—1814) κόρη τῆς Μαρίας Ἐθρε-
σίας καὶ ἀδελφὴ τῆς Μαρίας Ἀντουανέττας.
20. Φραγγίσκος Α' Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας (1792—1735) πατὴρ τῆς Καρολίνας.
21. Κενὸν μιᾶς λέξεως.
22. Διαγεγραμμένη.
23. Ὑπογραμμισμένη εἰς τὸ κείμενον.
24. Παραλείπεται ἡ κατονομασία ἐνὸς κράτους σκοπίμως.
25. Εἰς τὸ περιθ. σημειοῦται κοινοποιήσις εἰς Κων]πολιν.
26. Βλ. ἐπιστ. ἀριθ. 4.
27. Τουρκικὴ ὥρα.
28. Πρόκειται προφανῶς περὶ τῶν ἐνοίκων τῶν περικυκλωθεῖσῶν οἰκιῶν.
29. Τὸ κάστρο τῶν Ἰωαννίνων.
30. Ὑπογραμμισμένη ἡ λέξις.
31. Ἐννοεῖ τοὺρκους καὶ τοὺς ἔχοντας τουρκικὴν ὑπηκοότητα ραγιάδες.
32. Vathi — Βαθὺ Προβέζης.
33. Δηλ. ἐντὸς 27 ἡμερῶν.
34. Ἐπὶ τοῦ διαγεγραμμένου 14 γρ.
35. Ἐπὶ τοῦ διαγεγραμμένου 14.000 γρ.

Δ Ι Ο Ρ Θ Ω Σ Ε Ι Σ

Εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος νὰ γίνουιν αἱ ἐξῆς διορθώσεις: α) ἡ χρονολογία τῆς πρώ-
της ἐπιστ. (σελ. 189) εἶναι 1815, καὶ β) ἡ λέξις: (ὑπογραφή) νὰ διαγραφῇ ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπιστολάς.

ΜΑΡΙΑΣ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ω, ΠΩΣ ΦΟΒΟΣΟΥΝ

Μανούλα, σ' ἐτρόμαζ' ὀλημέρα
τ' ἄγριου θανάτου ἢ ματιὰ
ὦ, πῶς φοβόσουν τὴν ἡμέρα
πού θὰ μᾶς πάαινες μακρὰ...

Κι' ἐγὼ τὸ χέρι σου κρατώντας
σοῦλεγα δειλὰ, πονετικά
Μανούλα, 'κει θὲ νὰ βροῦμ' ὄντας
φτάσουμε, γαλήνη στὴν καρδιά.

Καὶ τώρα, ποῦσαι μακριὰ μας
ἄχ, γιὰ πάντα... ποιὸς θὲ νὰ τὸ πῆ;
γαλήνη μὲς ἀπ' τὴν καρδιά μας
πῆρες συντροφιά σου στὴ σιγή.

Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑ

Χωριοτοπούλες

Χωριοτοπούλες μου ἄξιες, ὄλο γεροσύνη,
μελαχρινές ἢ ρούσες, ἄσπρες, στρουμπουλές
καὶ μὲ τὸ γιάλισμα τοῦ μήλου πόχει γίνει,
τσούπρες ἀμάλαγες, τοῦ λόγγου πασκαλιές.

Φεγγαροπρόσωπες ἔσεεις, γαϊτανοφρύδες
ἢ λιοκαμμένες ἀπ' τὸ σκάλο, ἀπ' τὴ βοσκή,
καμαρωτὲς καὶ μ' ὡς τὴ μέση τὶς πλεξίδες,
μὲ τὴν καλή σας ἀλλαξιά τὴν Κυριακῆ,

Σβέλιτες, ἀβάρητες, νοικοκυρές, ὑφάντρες,
κοντὰ ἀπ' τὰ πρόβατα ἢ στὴ χωραφοδουλιά,
μὲ σέβας στοὺς γονιούς, μ' ὑπακοή στοὺς ἄντρες,
μὰ παρατώντας λίγο λίγο τὰ παλιά,

Ξεθαρρεμένες καὶ στὸν ἔρωτα μαργιόλες
μ' ὄλο ποὺ τὶς φυλάει ὁ γείτονας φρουρός,
ἔτοιμες νὰ δοθοῦν, θερμὲς στ' ἀγκάλιασμα ὄλες,
καὶ νὰ βαριανασαίνει ὁ κόρφος τρυφερός,

Γνέθοντας ἅπαντα, ὡς καὶ κάτω ἀπ' τὸ ζαλίκι,
ν' ἀποτελιώσουν τὸ προικιό, τὰ σκουτικά,
γιὰ τὴν ἡμέρα λέω π' ἀνάοεσα στὸ ψίκι
θὰ φύγουν δακροσμένες ἀπ' τὰ πατρικά,

Μὴ θέλοντας παρὰ τὴ μάνα τους στὴ γέννα
γιὰ νὰ τυλίξει τὸ παιδί μὲ τὶς φασκιές
ποὺ μὲ τὰ χέρια τους οἱ ἴδιες τὰ προκομμένα
πλέξαν, κρυφὰ ἀπ' τοὺς ἄντρες, προνοητικές,

Πατριωτοπούλες μου γιομάτες ἡλίου γλύκα,
πλάσματα ξέχειλο ἀπὸ ὑγεία καὶ στοργή,
χαρὰ σ' ἐμὲ ποὺ νέος ἀκόμη ξαναβρῆκα
τὴ μαγικὴ τῶν πρώτων χρόνων μου πηγὴ.

ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ

ΤΑ ΕΞΗΝΤΑΧΡΟΝΑ ΤΟΥ ΣΚΟΥΦΑ

Ὁ Μουσικοφιλολογικὸς Σύλλογος ὁ «Σκουφᾶς» ἑορτάσασκε τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ἡμέραν τοῦ Πάσχα τὰ ἐξηντάχρονα ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μὲ διήμερες ἑορτές. Τὴν πρώτην ἡμέραν τῶν ἑορτῶν ὁμίλησε μὲ θέμα «Ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς» εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Κινηματοθεάτρου Ὁρφεὺς ὁ ἐκλεκτὸς λογοτέχνης συμπατριώτης μας κ. Μιχαὴλ Περάνθη προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς ἑορτάς.

Ὁ ὁμιλητὴς μὲ γλαφυρότητα καὶ μὲ ἄγνωστες μέχρι σήμερα λεπτομέρειες ἐσκιαγράφησε τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Φιλικοῦ Νικολάου Σκουφᾶ τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὄνομα φέρει ὁ Σύλλογός μας. Τὸν ὁμιλητὴν παρουσίασε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Ἰατρὸς κ. Χρ. Γκίτζας ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε τὴν ἐξηντάχρονον δρᾶσιν τοῦ Συλλόγου. Ἀκολουθῶς ἐγένοντο τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς ἐντειχισθείσης πλακὸς εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Κ. Καρβεῶ ὅπου κατὰ τὴν παραδόσιν ἦτο τὸ μαγαζὶ τοῦ Ν. Σκουφᾶ πρὶν φύγῃ διὰ τὴν Ὀδησσό. Τὴν δευτέραν ἡμέραν ἐσυνεχίσθησαν αἱ ἑορταὶ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Ὁρφεῶς μὲ ὁμιλητὴν καὶ πάλιν τὸν κ. Περάνθη καὶ μὲ θέμα «Πνευματικὲς μορφῆς τοῦ τόπου μας». Ὁ ὁμιλητὴς παρουσίασε εἰς τοὺς ἀκροατάς του τὶς σημαντικώτερες μορφῆς τῶν γραμμάτων τοῦ τόπου μας. Ἀπηγγέλθησαν δὲ ἀπὸ τὰς δεσποινίδας Ρ. Ζαρκαλῆ, Εἰρ. Ἀλεξίου, Σ. Μακρυγιάννη, Ν. Σπύρου, Ρ. Πετροπούλου καὶ τοὺς κ. Σ. Ζαρκαλῆ καὶ Τ. Κεφάλαν ποιήματα καὶ ἀνεγνώσθησαν ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἔργων των.

Τὰς ἑορτάς τοῦ Σκουφᾶ παρηκολούθησε πλῆθος κόσμου καὶ καταχειροκρότησε τὸν ἐκλεκτὸν ὁμιλητὴν κ. Μ. Περάνθη. Τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα παρετέ-

θη ὑπὸ τοῦ Δ. Σ. τοῦ Σκουφᾶ πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Μ. Περάνθη δεῖπνον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ἐτέθησαν αἱ βάσεις διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς πνευματικῆς ἐστίας τοῦ Σκουφᾶ.

ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ

Τὴν 24ην Ἰουνίου ἑορτάσθη ἡ ἐπέτειος τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἄρτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὴν 10ην πρωϊνὴν ἐγένετο ἐπίσημος δοξολογία ὅπου παρέστησαν ἅπασαι αἱ Ἀρχαὶ τῆς πόλεως καὶ πλῆθος κόσμου. Τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ἐξεφώνησε ὁ τέως Ὑπουργὸς κ. Νικ. Καλλέλης ἀναφερθεὶς εἰς τὸ ἱστορικὸν τῆς προσαρτήσεως τῆς πόλεώς μας μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος περιέγραψε μὲ γλαφυρότητα τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ τῆς Ἄρτης κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς εἰσόδου τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων στὴν Ἄρτα καὶ ἀπέσπασε τὰ συγχαρητήρια τῶν ἐπισήμων καὶ τοῦ λαοῦ. Μετὰ τὸ πέρας τῆς δοξολογίας ἐγένετο δεξίωσις εἰς τὸ Δημαρχεῖον.

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς τὸ Κινηματοθεάτρον Πάλλας ὁμίλησε ἐκ μέρους τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρυμάτος ὁ Καθηγητὴς τῆς Ἀστρονομίας κ. Δημ. Κωτσάκης μὲ θέμα «τὰ θαύματα τοῦ οὐρανοῦ».

Τὴν ὁμιλίαν τοῦ κ. Κωτσάκη παρηκολούθησε πλῆθος κόσμου. Ὁ δὲ ὁμιλητὴς εἰς τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας του κατεχειροκροτήθη.

Τὴν 20ην Ἀπριλίου εἰς τὸ Κινηματοθεάτρον Πάλλας ὁργανώθηκε ὑπὸ τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς» διάλεξις μὲ ὁμιλητὴν τὸν Καθηγητὴν κ. Κ. Τσίρικαν καὶ μὲ θέμα «Τὸ Δημοτικὸν τραγούδι καὶ ἡ ξενιὲ

ρω περιοχή.

τειά». Τὴν ἑμιλίαν παρηκολούθησε πλήθος κόσμου. Ὁ ἑμιλητὴς κατεχειροκροτήθη ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς.

ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΑΣ ΜΝΗΜΕΙΑ

Πολλοὶ ξένοι ποὺ περνᾶνε ἀπὸ τὸν τόπο μας, ἐπισκέπτονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον τὴν Παρηγορήτρια καὶ τὸ γεφύρι.

Στὴν περιοχή ὁμως τῆς Ἄρτας ὑπάρ-

χουν ἑννέα Βυζαντινὲς ἐκκλησίαι ποὺ οἱ περισσότερες διατηροῦνται σὲ ἀρίστη κατάσταση. Κάνουμε μιὰ πρόταση: Εἰς τὴν Παρηγορήτρια κοντὰ στὸ χῶρο ποὺ στεγάζεται τὸ Μουσεῖο τῆς πόλεως μπορεῖ νὰ τοποθετηθῇ μιὰ προθήκη ποὺ νὰ περιέχη πολλὰς φωτογραφίας ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς περιοχῆς καὶ μάλιστα μὲ χιλιμετρικὰς ἀποστάσεις. Ἔτσι δὲν θὰ εἶναι δύσκολο στοὺς ξένους νὰ ἐπισκευθοῦνε καὶ τὰ ἄλλα Βυζαντινὰ μας μνημεῖα ποὺ εὐρίσκονται μέσα στὴν Ἄρτα καὶ στὴ γύ-

Ἡ Ἱστορία τοῦ Συλλόγου Ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ»,

Τὴν 9ην Ἀπριλίου 1896 ἡμέρα Σάββατον στὸ σπίτι τοῦ κ. Ξανθοπούλου ποὺ ἦταν Διευθυντὴς τῆς Ἡπειροθεσσαλικῆς Τραπέζης στὴν Ἄρτα, συνεκεντρώθησαν οἱ Εὐάγγ. Γαρουφαλιάς (Δήμαρχος Ἀρταίων), Κ. Ξανθόπουλος, Γ. Γκίνος, Ἀναστ. Ρίζος, Θεμ. Ματσούκας, Π. Οἰκονόμου, Κ. Βάλλας, Π. Μητσογιάννης, Σ. Γηῖνος, Κ. Ξενδουκάς, Κ. Βρακοτσώλης, Ἀρισ. Οἰκονόμου, Β. Κατσαδήμας, Ἄλ. Μυλωνᾶς, Κ. Ζάγκλης, Ε. Μπόφος, Β. Ξανθόπουλος, Γ. Χαραλάμπους, Π. Σπήλιος, καὶ Εὐσ. Κατσαδήμας καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἰδρῦσουν στὴν Ἄρτα σωματεῖο μὲ τὴν ἐπωνυμία «Ἡπειρωτικὸς Σύλλογος Ὁ Σκουφᾶς».

«. . . Σκοποῦντες τὴν διὰ παντὸς μέσου βελτίωσιν τῶν τε μελῶν τοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ λαοῦ διὰ στεγασέως καὶ διατηρήσεως γυμναστηρίου, διὰ στεγασέως σχολείου Μουσικῆς καὶ καταρτισμοῦ ὀρχήστρας ἐκ πνευστῶν καὶ ἐγχόρδων ὀργάνων, διὰ καταρτισμοῦ βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου, διὰ δημοσίων μαθημάτων καὶ ἀναγνωσμάτων καὶ διὰ παντὸς ἄλλου μέσου, ὅπερ ἤθελε κριθῆ πρόσφορον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ συλλόγου».

Μετὰ τὴν εἰσηγήσιν τοῦ κ. Ξανθοπούλου ποὺ δημιούργησε βαθεῖα συγκίνηση στοὺς παρευρισκομένους, ὑπεγράφη τὸ πρακτικὸν τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συλλόγου καὶ ἐψηφίσθη κατὰ κεφάλαια καὶ ἄρθρα τὸ καταστατικόν. Γίνονται ἐκλογὲς Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Συλλόγου καὶ ἐκλέγεται πρόεδρος ὁ Κ. Ξανθόπουλος.

Πρῶτο μέλημα τοῦ Συλλόγου ἦταν ἡ ἴδρυσις γυμναστηρίου. Σὲ οἰκόπεδο ποὺ ἐδώρησε ἡ ἐνοριακὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Παρηγορητρίας καὶ με ἐνίσχυση τοῦ Δήμου Ἀρταίων καὶ μὲ δωρεὰς πολλῶν ξένων καὶ Ἀρτινῶν κτίστηκε τὸ γυμναστήριον στὴ Ν.Α. γωνία τοῦ σημερινοῦ Γυμνασίου Ἀρρένων.

Ἀπὸ τὸν πρῶτον χρόνον τῆς ἰδρύσεώς του ὁ Σκουφᾶς ὀργάνωσε νυκτερινὴ Σχολὴ διὰ τὰ ἀναλφάβητα ἐργαζόμενα παιδιὰ καὶ δίδει συχνὰ διαλέξεις στὰ γραφεῖα τοῦ Συλλόγου ποὺ στεγάζονταν στὸ σπίτι τῆς Χριστίνας Ἀντωνοπούλου στὸ σημερινὸ σπίτι τῆς Χαρ. Ζάγκλη.

Με δωρεές βιβλίων τοῦ Συλλόγου «ΠΑΡΝΑΣΟΣ» καὶ πολλῶν Ἀρτινῶν καὶ ξένων καὶ μὲ τὴν χρηματικὴ ἐνίσχυσιν Ἑπειρωτῶν ἰδρύεται βιβλιοθήκη μὲ ἀναγνωστήριο καὶ ἐπετεύχθη ἡ ἀγορὰ 40 μουσικῶν ὀργάνων διὰ τὸν καταρτισμὸ τῆς φιλαρμονικῆς πὺν ἔκαμε τὴν πρώτην ἐμφάνισιν στίς 21 Μαΐου 1899 μὲ πρώτῳ ἀρχιμουσικῷ τὸν Παναγόπουλο.

Ὁ Σύλλογος «Σκουφᾶς» ὑπῆρξε πρωτοπόρος καὶ σὲ ἐθνικὲς ἐκδηλώσεις. Τέτοια ἦτο ἡ δράση τοῦ Συλλόγου ἀπὸ τὰ πρώτα του χρόνια, ὥστε ὁ καθηγητὴς τοῦ

Η ΠΡΩΤΗ ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΣΚΟΥΦΑ ΤΟ 1900

Ἐἰς τὸ κέντρον τῆς φωτογραφίας ὄρθιος φαίνεται ὁ Μασέτρος Ἄν. Ρομποτιῆς καὶ πλάϊ του ὁ Ἐφορος τῆς φιλαρμονικῆς Σοφ. Κατσαδήμας. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν διακρίνονται οἱ συμπολίται μας : Ἀη Σ ε ι ρ ᾶ ὀ ρ θ ι ο ἰ Ἄλ. Πυρρῆς, Ἄλ. Μπανταλούκας. Χρ. Τζαβλιάς, Χρ. Βῆτος, Σπ. Μάγγος, Κων. Χριστοβασιλῆς, Δημοσθ. Δέτσικας, Γεώρ. Χαματζῆς. Βα Σ ε ι ρ ᾶ : Δημ. Ράγγος, Ἡρ. Γῶγος, Ἄπ. Μονάντερος, Ἄλ. Λαλάκος, Περ. Ζέρβας, Ἄπ. Βλάχας, Κων. Γαλήνας. Γῆ Σ ε ι ρ ᾶ : Θεόδωρ. Μάγγος, Χαρ. Δημόπουλος, Σπ. Τσακούμης, Χρ. Τσιλιγιάννης, Δη Σ ε ι ρ ᾶ : Χαρ. Τσέτης, Εὐάγγ. Μπούλκος, Μιχ. Πρεβεζιάνος, Ἄλ. Λύρας, καὶ Γεώργ. Κωτσάκης.

Πανεπιστημίου Ι. Ἀργυρόπουλος σὲ ὀμιλία του στὴν Ἀθῆνα τὸν ὀνόμασε «Παρνασὸ τῆς Ἑπείρου». Ἐπειτα ἀπὸ τετραετῆ γόνιμη δράση ὁ πρώτος Πρόεδρος Κ. Ξανθόπουλος παραιτεῖται καὶ τὸν διαδέχονται κατὰ σειράν οἱ Π. Οἰκονόμου, Σ Καλλέλης, Εὐαγ. Χέλμης καὶ Μιχαῆλ Πατσαλιάς, πὺν μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο ὑπηρετήσαν τὸ Σύλλογο μέχρι τὰ 1912 ὅπου καὶ κλείνει ἡ Ἀη περίοδος αὐτοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μέχρι τὰ 1923 ἡ δράση τοῦ Συλλόγου ἀκολουθεῖ τὴς Ἐθνικῆς περιπέτειος τῆς φυλῆς μας. Ἦταν ἡ περίοδος τῶν μεγάλων θυσιῶν. Καὶ ἀφοῦ τὸ τραχὺ πολεμικὸ ἔμβατήριον ἐσίγησε, τὸ 1924 ἐπαναρχίζει ὁ Σύλλογος τὴν δράση του μὲ πρῶτο πρόεδρο τὸν καθηγητὴ Ἄπ. Σέρη. Τὸν διαδέχονται κατὰ σειρὰ οἱ Χρ. Χατζόπουλος, Δημ. Παναβέλης, Εὐρ. Καζαντζής, Θεοχ. Λαλάκος, Δ. Παλιοδόμος, Χ. Βαλίνος, Κ. Ζάγκλης καὶ Ἄθαν. Μπουκογιάννης μέχρι τὸ 1941 ὁπότε λόγῳ τῆς κατοχῆς ἀνεστάλη ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ἡ δράση τοῦ Συλλόγου οἱ ὁποῖοι καὶ ἀνήρπασαν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ βιβλία καὶ τὰ μουσικὰ ὄργανα. Ἔτσι κλείνει ἡ Β' περίοδος τοῦ Σκουφᾶ. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ 1945 ὁ Σύλλογος ἀναδιοργανώνεται μὲ πρῶτο Πρόεδρο τὸν σημερινὸν Δήμαρχο Ἰωάνν. Παπαβασιλείου. Ὁ νέος πρόεδρος σὰν πνευματικὸς ἄνθρωπος ἐργάστηκε μὲ ζήλο διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς Φιλαρμονικῆς, τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ θεατρικοῦ τμήματος τοῦ Συλλόγου. Τὸν διαδέχεται ὁ Μιχαὴλ Ράπτης ὁ ὁποῖος καὶ ἐπέτυχε τὸ 1950 ἐπὶ τῶν Δημοσίων θεαμάτων ὑπὲρ τοῦ Σκουφᾶ, μὲ τὴν ἐνίσχυση τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Δημ. Χέλμη. Καὶ ἔτσι ἔκτοτε ὁ Σύλλογος ἐνισχύεται οἰκονομικῶς. Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Μ. Ράπτη, ἀναλαμβάνει Πρόεδρος ὁ Κ. Παπαφωτίου.

Ἀπὸ τὸ 1951 μέχρι σήμερα Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου εἶναι ὁ Ἰατρὸς Χρ. Γκιζας. Στὴν τελευταία πενταετία ἀξιοποιήθησαν ὅλα τὰ τμήματα τοῦ Συλλόγου σὲ ἐπίζηλο σημεῖο. Τὸ μουσικόν, τὸ φιλολογικόν, τὸ θεατρικόν, τὸ ἐκδρομικόν.

Ἐκεῖνο ὅμως πού κάνει τὸ Σύλλογόν μας νὰ υπερηφανεύεται εἶναι ἡ ἐκδοσίς τοῦ Ἱστοριολαογραφικοῦ περιοδικοῦ ὁ «Σκουφᾶς».

ΕΚΔΡΟΜΕΣ ΤΟΥ "ΣΚΟΥΦΑ,"

Ὁ Σκουφᾶς κατὰ τὴν ἐφειτεινὴν θερινὴν περίοδο ὀργάνωσε δύο ἐκδρομῆς. Τὴν πρώτη εἰς τὴν Ὀλυμπία καὶ τὴν δευτέρην εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν.

Ἡ ἐκδρομὴ εἰς τὴν Ὀλυμπία ὀργανώθηκε διὰ δευτέρα φορά, ἐφέτος καὶ ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν δι' ὅσους μπόρεσαν νὰ συμμετάσχουν, νὰ θαυμάσουν τὸ Ἀρχαῖον Ἐλληνικὸν μεγαλεῖο στὸν Ἱερὸν χόρον τῆς Ἄλτεως ὅπως τὸ ἀπεκάλυψε ἡ σ. ἀπάνη τῶν ἀρχαιολόγων καὶ τὸ παρέδωσε εἰς τὸ φῶς καὶ τὰ ἔκθαμβὰ μάτια τοῦ ἐπισκέπτου. Ἐθαύμασαν τὴν τελειότητα τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους κι' ἐνοιῶσαν τὸ φτερούγισμα τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου. Ἐνοιῶσαν τὴν τελειότητα τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ πέρασε ζωντανὰ

μπρὸς τὰ μάτια τους ἡ εἰκόνα τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων καὶ νικῶν πού ἡ ἀσβεστη φλόγα τους μεταφέρεται καὶ φωτίζει καὶ σήμερα τοὺς Λαούς.

Ἡ ἐκδρομὴ εἰς τὴν Μακεδονίαν χάρισε στοὺς ἐκδρομῆς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐναλλαγῆς τοῦ ὄμορφου Ἑλληνικοῦ τοπίου καὶ τῆς γνωριμίας ἐνὸς μεγάλου τμήματος τῆς Ἑλληνικῆς γῆς.

Οἱ ἐκδρομῆς ἀνεπαύθησαν στὸ γραφικὸν Μέτσοβο μὲ τὸ ξεχωριστὸ χρῶμα του, ἀνέβηκαν τὴν κατάρα καὶ ἀνέπνευσαν τὴν δροσίαν τοῦ πύκου καὶ τῆς ἐλάτης, κατέβηκαν εἰς τοὺς ἀπέραντους Θεσσαλικοὺς κάμπους, πέρασαν ἀπ' τὴν Καλαμπάκα καὶ ἐνοιῶσαν τὸ ἐπιβλητικὸν δάρος τῶν μετεώρων. Εἶδαν τὰ Τρίκκαλα τῆς Λάρισσας τὴν Κοζάνην, διέσχισαν τοὺς γόνιμους κάμπους τῆς Μακεδονίας καὶ ἐφθασαν εἰς τὴν

Θεσσαλονίκη. Είδαν τὴν ὁμορφίαν της, τὸν πολιτισμὸν της καὶ τὰ ξεχωριστὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα της. Πέρασαν ἀπ' τὴν Ἐδεσσα μὲ τὺς γραφικὸς καταρράκτες της, ἀπ' τὴν Βέρροια, ἀπ' τὴ Φλώρινα καὶ τὴ γραφικὴ Καστοριά μὲ τὰ καλντεριμῖα της, τὴ γραφικὴ της λίμνη καὶ τοὺς μοναδικοὺς γουναράδες της.

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΛΑΣΙΚΟΥ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ «ΠΥΡΡΟΣ»,

Ἰδρύθη ἄρτι ἐν τῇ πόλει μας, ἀναγνωρισθεὶς διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 232]56 ἀποφάσεως τοῦ Δικαστηρίου τῶν ἐν Ἄρτῃ Πρωτοδικῶν, Σύλλογος Κλασσικοῦ Ἀθλητισμοῦ καὶ Ἀθλοπαιδιῶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ο ΠΥΡΡΟΣ». Σκοπὸς τοῦ Συλλόγου εἶναι ἡ διάδοσις τῆς γυμναστικῆς καὶ τοῦ Κλασσικοῦ Ἀθλητισμοῦ εἰδικώτερον, εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος, ἡ διάπλασις ἀκρίμων σωμάτων, ψυχῶν θαρραλέων καὶ εὐγενικῶν χαρακτήρων, ἰκανῶν διὰ τὴν πρὸς τὴν Πατρίδα, τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν οἰκογενεῖαν ὑποχρέωσιν. Ἐπιτυγχάνεται δὲ ὁ σκοπὸς οὗτος αἰὰ τῆς τακτικῆς ἐν τῇ Ἐθνικῇ Γυμναστηρίῳ φοιτήσεως καὶ ἀσκήσεως τῶν ἀθλητῶν τοῦ Συλλόγου, διὰ τῆς διενεργείας ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἀγώνων καὶ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τελοῦμένους παρ' ἄλλων Συλλόγων ἀγῶνας, διὰ τῆς ὀργανώσεως διαλέξεων ἀθλητικοῦ περιεχομένου καὶ ἄλλων κοινωφελῶν θεμάτων καὶ ἐὰν καταστή ἐφικτὸν διὰ τῆς ἰδρύσεως βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου, διὰ τῆς ὀργανώσεως ἐκδρομῶν, πεζοποριῶν καὶ παντὸς ἐν γένει ἐτέρου μέσου, κρινομένου προσφόρου διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου.

Ὁ Σύλλογος διοικεῖται ὑπὸ προσωρινῆς ἐπιτροπῆς μὲ ἐπίτιμον Πρόεδρον τὸν κ. Νομάρχην, μέχρι τῆς διενεργείας τῶν ἀρχαιρεισιῶν τὴν Β' Κυριακὴν τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου 1956, συμφώνως πρὸς τὸ ἀρθ. 51 τοῦ Καταστατικοῦ αὐτοῦ, ὅτε θέλει ἀναλάβει τὰ καθήκοντα τῆς Διοικήσεως, συμβούλιον ἐκλεγμένον διὰ τῆς ἐτυμηγορίας τῶν μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως.

Ὁ «ΠΥΡΡΟΣ» φιλοδοξεῖ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον τῆς Ἄρτης εἰς τὸν στίβον τῆς εὐγενοῦς ἀμίλλης καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν συνδετικὴν συνισταμένην ὄλων τῶν Ἀθλητικῶν Συλλόγων τοῦ Νομοῦ μας, διὰ μίαν ἁρμονικὴν καὶ ἐγκάρδιον συνύπαρξιν τῶν πρὸς καθολικὴν δόξαν τῶν Παναμβρακιωτῶν.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

Ἄνασ. Ὀρλάνδου (καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου-Ἀκαδημαϊκοῦ) Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Ἑξαμηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα Τόμος Β' τεῦχος 1 καὶ 2.

«Ὁ κόσμος καὶ οἱ Ἕλληνες» εἰδικὸν τεῦχος ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Νέας Ἑστίας. Χριστούγεννα 1955.

Ἀφιέρωμα εἰς Ἡπειρον. Εἰς μνήμην Χρ. Σούλη. 1892-1951. Τυπογραφεῖον Μυρτίδη Ἀθῆναι 1956.

Κ.Δ. Στεργίου: «Οἱ ὑπεύθυνοι πολέμου κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους.» Ἀθῆναι 1956.

Κ.Δ. Στεργίου: «Τὰ πολιτικὰ κόμματα τῶν Ἀρχαίων Ἀθηνῶν.» Τόμος Α' Ἀθῆναι 1956.

Ἀθηνᾶς Ταρσούλη: «Περάσματα Πουλιῶν» (ποιήματα), Ἀθῆναι, 1956.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

«Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» τ. 48ον, 49ον, 50ον Ἰωάννινα.

Ἡ κ. Ἄν Σουρῆ ἀπέστειλε διὰ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Συλλόγου μας 21 τόμους βιβλίων. Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ «Σκουφᾶ» τὴν εὐχαριστεῖ θερμᾶ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 201 στ. 9 «ἔγραψε» ἀντὶ ἔγραψε· σελ. 203 στ. 27 «Σκουφᾶς» ἀντὶ «Σκουφαί» καὶ στ. 31 «ὀποῖα» ἀντὶ «ὀποῖον»· σελ. 208στ. 10 «σημαντικὴ» ἀντὶ «σημαετικὴ»· σελ. 211 στ. 11 «τῆς» ἀντὶ «εἰς»· σελ. 212 στ. 15 «τὴν» ἀντὶ «ἀήν»· σελ. 215 στ. 38 «παραδουνοβίβες» ἀντὶ «πασαδουνοβίβες»· σελ. 238 στ. 3 νὰ προστεθῇ τὸ ἔτος 1697· στ. 5 «ἡ τῆς Ἄρτης» ἀντὶ «ὁ τῆς Ἄρτης»· σελ. 239 στ. 12 «ζητῆται προηγουμένως» ἀντὶ «ζητῆται ποσηγουμένως»· στ. 22 «Λουδορέκα» ἀντὶ «Λονδορέκα» καὶ στ. 28 «ἔρριζωμένας» ἀντὶ «ἔρριζομένας»· σελ. 240 στ. 31 «δηροισιν» ἀντὶ «δηλωοισιν»· σελ. 241 στ. 3 «πρέσβυς» ἀντὶ «πρέσβης»· σελ. 244 στ 1 «Ἐρωτηθεὶς» ἀντὶ «Ἡρωτηθῆ» καὶ στ. 29 «πλοῖον» ἀντὶ «πλόον».